

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: NÉMETH LÁSZLÓ: *Emberi színjáték.* (Regény.) • TÖRÖK PÁL: *Egy osztrák főhercegnő kálváriája.* • KODOLÁNYI JÁNOS: *Délibáb.* • RÉDEY TIVADAR: *Ódry Árpád Othellója.* • SZITNYAY ZOLTÁN: *Enekvizsga.*

NAGY EMMA, HORVÁTH BÉLA: *Versek.* • **Elvek és művek:** *Az elzárlogosított szepesi városok a világtörténelemben.* • *A sibói bölény.* • *Assisi Szent Ferenc iratai.* • *Tavaszi.* • **Szemle:** *Tudományos élet.* • *Színházi szemle.* • *Képzőművészeti szemle.* • *Zenei szemle.* • *Magyar folyóiratszemle.*

1929. ÉV NOVEMBER 15. 22. SZÁM

VII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Havonta kétszer, 1-én és 15-én jelenik meg, számonként 80 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 10 pengő. Tisztviselőknek 7.50 pengő. Külföldre egész évre 48 pengő.

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizománys **PFEIFER FERDINÁND** (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Németh László: Emberi színjáték. (Regény)	641	Kodolányi János: Délibáb	671
Nagy Emma: Románc. (Vers)	658	Horváth Béla: Szőlőhegy délben. (Vers)	687
Török Pál: Egy osztrák főhercegnő kálváriája	659	Rédey Tivadar: Odry Árpád Othelloja	688
		Szitnyay Zoltán: Énekvizsga	692

ELVEK ÉS MŰVEK:

Hajnal István: Az elzalogosított sze- pesi városok a világtörténelemben	701	Fábián István: P. Takács Ince: Assisi Szent Ferenc iratai	703
Kodolányi János: Nyirő József: A si- bói bölény	702	Németh László: Sigríd Undset: Ta- vasz	704

SZEMLE:

Eckhardt Sándor: Tudományos élet	707	Prahács Margit: Zenei szemle	715
Rédey Tivadar: Színházi szemle	710	K. B. O.: Magyar folyóirat szemle	717
Pipics Zoltán: Képzőművészeti szemle	713		

A Napkelet t. olvasóközönsége egyben
PFEIFER FERDINÁND
(ZEIDLER TESTVÉREK)
nemzeti könyvkereskedésének
a «Napkelet» főbizománysának
BUDAPEST, IV., KOSSUTH LAJOS-U. 5.
vásárlója is.

Kérjük vásárlásainál a Napkeletre hivatkozni!

Dreher-Maul

csokoládé,
csokoládédesszert,
mártógyurma (tortába)
a hölgyek legkedvesebb cikkei

EMBERI SZINJÁTÉK.

Regény.

ZOLTÁN a kuruzsló-pört követő augusztusban Pestre utazott. Bálint ismételten hívta, de mindig akadt baj a kolóniában, amely otthon tapasztotta. Egyik nyári este azonban Boda János pincéje előtt, egy futó csillag villanása olyan elevenen nyilalta belé a farkasréti alorvos-szoba erkélyét s a rokon csillagokat, amelyek a kétféle bánatfoltról szóló beszélgetés éjszakáján szaladtak a svábhegyi apácázárda mögé, hogy hazamenet sem tudott a barátja vonásaitól szabadulni. Meg kell látogatnom őt, tökélte el magát, amíg az előttük széthajló s mögöttük összecsapó nádon át a bátyja csapásán haza ballagott.

Amióta Zoltán a Cigánysoron élt, állandóan leveleztek s úgy hitték a legtitkosabb gondolataikat is rája bízták a levélviták ide-odajáró takács-székére. S mégis, e meghitt levelek előtt Zoltánt sohasem borította el az az unszoló baráti nosztalgia, amelyet a sok száz közül épen ez az egy hulló csillag hagyott a milliő szemmel hunyorgó ég alatt. A levelek betűiben barátja mint a gondolatok ismerős kristályosodási módja, rokonszenves, de elvont rendszer mutatkozott, ez a véletlen csillag azonban baráti kitárulása percét idézte fel az idő rohanó avarából. Különös elevenen látta kissé előreesett vállai fölött a fáradt, hosszú arcot, a száj meggyötört, okos vonalát s a segélykönyörgésükben is szegyenkezőn csillogó szemeket. Akkor sem láthatta ilyen elevenen, amikor szemben ült vele s a tücsök szóval aládudolt s örültek ordításával megszaggatott élettörténetét hallgatta. Csak a nagyon kedves, soká aluvó, roppant erővel ébredő emlékeink jelennek meg ilyen elevenen, szinte művészileg megszűrten és megvilágítottan. Ez az erkélyen ülő barát, ez a kissé előreesett váll az emberi szomorúság egyik megismert faja volt s Zoltán nem állhatott ellent e szomorúság hívásának. Oda kellett sietnie ehhez az élethez, amely egy hirtelen fölmerült emléken át ilyen sürgős idézést küldött neki. Másnap megsürgönyözte, hogy megy s harmadnap délre Bálintnál volt.

Bálint ezen a tavaszon ott hagyta a svábhegyi szanatóriumot s egy kültelki tömeg-megfigyelő vezetését vette át. A szanatóriumban nem tudott megszokni. Ebbe a szanatóriumba csak könnyebb betegeket vettek föl. Ezek az orvost a hisztériájuk fizetett cselédjének tekintették s ez a hisztéria sokszor alig volt több, mint nevetlenség. Előkelő vagy kivételes helyzetű emberek lebzselték itt, akik megengedhették, hogy

egy-két hónapra ellazítsák az önfegyvelmező gépezetüket. Akadtak olyanok, akiket az élet kényszerített állandó, fokozott önuralomra s itt kerestek felfrissülést az önuralom-vesztés orgiáiban. A legtöbben azonban nem tudtak mit kezdeni magukkal s ez a kibírhatatlan céltalanság fakadt ki a türelmetlen rosszkódásaikban. Az orvostól megkívánták, hogy a betegségüket komolyan vegye s bizonyos hókuszs-pókuszokkal szolgálja ki, de visszautasítottak minden komoly átnevelő beavatkozást. Meggyógyulnak ők maguktól is, ha nagyon muszáj.

De az emberanyag e silányságánál is jobban bosszantotta Bálintot, hogy ez a szanatóriumi főorvosság végleg odadobta őt azoknak a föl-felé hajtó rokon és faji erőknél, amelyek eltökélték, hogy ő «nagy lumen», sőt «zseni» s mindenáron a fényes karrier sívár magasságába akarták tolni. Nem mehetett úgy társaságba, hogy öten-hatan agyon ne áradozzák s az ujságok becsent reklámcikkeket hoztak az ő megdöbbentő eredményű módszeréről. A mögötte álló társadalmi rétegnek ez a vak sodrása sértette és megfélemlítette. Az áradozás nem neki szólt, hanem a «közülünk valónak», a karrierrel nem őt akarták felemelni, hanem magukat. Megpróbálta kihívni a támogatóit, gúnyolódott a fáján; ezek a csipkelődések azonban a «zseni» fintorainak számítottak s új áradozásokat fiadzottak. Senki sem kételkedett benne, hogy Bálint az ő emberük s ha csipkelődik, annál inkább. Néha gyöttrő félelem szakadt rá ezzel a kollektív sodrással szemben, amelyet talán észre sem vesz, vagy a maga érdemének könyvel el, ha egyéni fejlődése szembe nem állítja vele. Így azonban az örvénybe került úszó kétségbeesését váltotta ki belőle. Kapóra jött neki ez a siralmasan berendezett külterki megfigyelőtelep. Most kiszabadulok ebből a megsemmisítő népszerűségből gondolta s elfogadta a telep vezetését.

Zoltán, akit a szőlőhegyi este mélyéből földidézett Bálint gyötört mosolyú ajka szólított fel Pestre, majdnem csalódottan állt meg a friss mézszagú, sötét, kórház-folyosó mélyéből elésiető férfi előtt. Bálint mögött vidoran úszott a szétgombolt fehér kabát s amint jött, a mozdulatait egy árnyalattal túlhajtotta. Olyan ember mozog így, aki hosszú lelki gátlás alól hirtelen szabadul föl. Az izmai sokalják a belülről kapott szabadságot s elkajláskodják az erőfölösleget. Örült, hogy megszabadult a nagybácsik hausse-hullámából, örült, hogy megint a maga elemében él s örült, hogy az ő cigánysori prófétáját megölelhette. Végigvezette Zoltánt a kaszárnyából átalakított szükség-kórház alacsony, hajtott ablakbaltú terméin s egy szuszra akarta minden beteget kitalálni. Valami diákos, kérész-boldogság szabadult fel az ő tartózkodó, szomorkás modora alól. Mintha ő lett volna az öccse s Zoltán az ő messzejárt bátyja, akit most mindjárt elkápráztat a maga játékaival.

— Ez az én Cigánysorom — magyarázta vidoran. «Mert a Cigánysor nem egy adott hely, Hódos szegény negyede, hanem az erkölcsi beállítottságú ember térbe objektívált lelkiismerete.» Szép kis mondat; azt hiszem, jól idéztem. Ez a térben objektívált lelkiismeret maga is

megérdemelné az egyetemi katedrát... Hogyan, te nem ismeresz rá erre a mondatra?... Nem olvastad a mi Alfréd barátunk tanulmányát? Lehetetlen. Én meg azt hittem, téged épen ez az «Új középkor felé» csábított fel hozzám. Még morogtam is, no lám, az én hívásom nulla, de megteszik szenzációnak s itt terem. Komolyan nem olvastad? Mindégy; most már benne vagy, mint Pilátus a crédóban. Behr Alfréd a tegnapi sürgönyöd óta odaszögez a telefonhoz. Minden negyedórában csöngetnek: főorvos úr a telefonhoz. Persze, megint Alfréd. Megígértette, hogy ma délután elviszlek hozzá. Az a gyanúm, hogy fél Budapestet odacsődíti a tiszteletedre. Mennyire örülök, hogy nem tudsz erről a cikkről. Egy kicsit megszeppentem, amikor a sürgönyödet kibontottam. Abban a pillanatban tettem le Alfréd dolgozatát. Mondhatom, helyre kis Neumann Terézt faragott belőled. Hoho, gondoltam, a sürgöny szerint, te kötélnék állsz az Alfréd «neoközépkor»-ához. Milyen képet vágjak akkor én tehozzád? Itt van egy Boda Zoltán, aki az Alfréd irkáján át lép be hozzám s a ruháján s a hajában még ott fityeg néhány pedánsan finom mondatfoszlány. Komoly maradjak előtte vagy a szemébe kacagjak?... Szóval, te semmit se tudsz róla, hogy huszonnégy óra óta te rád van föltéve Bors Alfréd tudós tekintélye. Vagy ő avatja ezentúl szentté az embereket vagy őt avatja hamis pápává a közhumor. S ez mind attól függ, hogy te ma este milyen Rasputinnak bizonyulsz. Olvasd csak el. Lásd te is, miféle tünete vagy a kor misztikus túlfűtöttségének. Itt az irodám, itt a Pallas szeptember elsejei száma. Én csak végigvizitelek a Cigánysoromon s jövök. Nagyon örülök, hogy értem jöttél fel s nem a neoközépkorért.

Zoltán egyedül maradt a rozoga íróasztal előtt, melynek a telesepegtetett zöld posztója legalább három különféle árnyalatú tintanemzedékre árulkodott. Előtte a Pallas vaskos füzete; mindjárt az első oldalon az «Új középkor felé» című tanulmány. Legalább negyven oldal, minden második, harmadik oldalon egy-egy alcím, ilyesfélék mint Korstílus és elnyomott alkati komponensek, A magyar Rasputin, A cigánysor mint térben objektivált lelkiismeret, Boda Zoltán szimbólikus élete.

Zoltán Bálint gúnyos ajánlása ellenére sem tagadhatta le, hogy amíg ezt a vaskos negyven oldal a két ujja közt összefogta, különös, hiú szédülés fordította meg körülötte a világot. Egész kis könyv, takarította akaratlanul is az ujja s ez a negyven oldal róla vélekedik. Aki elolvassa, új találgatásokba bocsátkozik: vajjon ki ez a Boda Zoltán. S ha holnap előadást hirdet a Vigadóban, talán megtelnek a padok s egy nagy város színe fordítja felé «emberi várakozásait». De amint itt-ott bele-belekapott a dolgozatba, aztán egyhuzamban végigsöpörte a szemé, leszállt fejéből ez a hiú zsibbadás s hatalmas megnyugtató biztonság maradt utána. Nemcsak a szoba, de az ablakon beintó város is összetöpörödött. Olyan játékváros lett belőle, mintha egy Bors Alfréd rakta volna az esőszivárgásnyi Duna partjára.

A tanulmány gondolatmenete körülbelül ez volt: Minden kor kiemel bizonyos emberi hajlandóságokat s ezeknek az aláhúzásával teremti meg a maga stílusát. Más általános emberi hajlamok ugyanekkor leszorulnak s tudatalatti ellenzékévé válnak a kor stílusának. Bizonyos idő múltán az uralkodó stílus kiéli magát s nem bír megküzdni ellenzékével. Az ellenzéki stílus rokonhangolású embereket talál, akik végrehajtják a kor stílus-forradalmát. Így a mi korunk, amelynek az életre való ember volt az ideálja, egyre jobban megduzzasztja az élettagadás lappangó szintjét. Miután a szabadverseny-demokráciában végkép szentesítettük az életrevalóság uralmát, kezdjük belátni, hogy ez az életrevalóság-kultusz erkölcsi anarchia. Az idő ingája átjutott a holtpontra s meglódlott az élettagadás felé. Az emberiség új középkor felé halad. Ennek a stílváltásnak rendkívül érdekes tünete az a fiatal magyar szigorló orvos, akinek nemrég tárgyalta kuruzsló-pörét az egyik dunántúli járásbíró. (Itt a Boda-család és Boda Zoltán lelki képe s színes életrajza következett a kuruzsló-pörig.) Alfréd ebben a Boda Zoltánban különösen három olyan tulajdonságot talált, amely őt középkori emberré stigmatizálja: *a)* transzponált ambíciók; *b)* személytelenség; *c)* aszociabilitás. A transzponált ambíció azt jelenti, hogy Zoltán is törekvő, de törekvéseinek a mértéke nem az élet, hanem az Isten, azaz nem sikerekre, hanem tökéletességre törekszik. A személytelenség azt jelenti, hogy nem akarja magát mint egyént dokumentálni. Kitérő verseket írt, de belátta, hogy az írás hiúság. Az író be akarja bizonyítani, hogy ki ő, holott az Isten úgyszólván tudja, kicsoda. Ugyanezért húzódtott vissza a tudományos pálya elől. Egyetlen kinyomtatott dolgozata tudomány-romboló mű. Az irgalmasság nevében pellengérezte ki a kutatás hiúságát. Boda Zoltán nem véletlenül vonul vissza a Cigánysor homályába, hanem mert csak így kerülheti el a személyi dokumentálódást. Harmadik stigmája az aszociabilitás, azt jelenti, hogy Zoltán közönyös a szabad versenyre épített társadalommal szemben s mint Dosztojevskij, ő is az egyház államára mutat a társadalmi osztályok állama előtt. Ő a kitérő orvos, azért lett kuruzsló, mert nem akarta a társadalom kinevezését elfogadni. Neki csak az a megbízás kell, amelyet a nép szíve, a láthatatlan egyház, adott neki. Kiemelte Alfréd, hogy Zoltán eszméi más agyban is megteremhetek volna, az ő eszméinek azonban az ad súlyt, hogy zsenije eltékozlásával állt értük jót. Erre az áldozatra őt csak az életrevaló ember eszményeitől teljesen elütő, élettagadó, középkori alkata tette képessé. A dolgozat frappáns fordulattal zárult. Alfréd az egyház nagy felzúdulását jósolta meg benne. A Boda Zoltánok lelke megduzzasztja az egyház életerejét s Alfréd lelki szemei már látják az új III. Incét, aki Zoltán láthatatlan egyházával tölti meg a láthatót s palástja alá vonva a királyságokat és köztársaságokat, megvalósítja az *egy* egyház és egy emberiség halhatatlan álmát.

Ezt az aránylag könnyen áttekinthető gondolatmenetet Alfréd igen finom, de már nehezebben kiverhető gondolatéktípusokkal díszít

tette ki, ahogy az összehasonlító barokk tanárától el is várta az ember. Tagadhatatlan, hogy Zoltán gondolatainak egy részét igen ügyesen csípte el, úgy hogy a hősnek itt is, ott is rá kellett ismernie a tulajdon mondataira. Néhol ő maga bámulta volna Alfréd finom, bogozó művészetét, ha az egész nem durva hamisítás. Így azonban, amikor a dolgozat vége felé ért, az egész «Új középkor felé» egy problémává zsugorodott: Hol itt a szemfényvesztés? Hogy áll ki a hű részletekből ez a teljesen hamis egész? Nyilvánvaló volt, hogy ez a cikk az élettágadó alkatról nagyon is életrevaló írás; ha más nem, a befejezés fölösleges kacsintása világosan elárulta ezt. Hiszen ez a megígért Ince pápa már eleve szocializálta az aszociabilis Boda Zoltánt s a magyar Rasputin és szűz Rasputin-féle kifejezésekkel teletűzdelt dolgozat voltaképp egyet akart mondani: zavarosfejű emberek szaladgálnak a világban, jó idők várnak az egyházra. De hogy sikerült ennek a stréber célnak a szolgálataiba csenni az ő gondolatait? Miféle szellemi hűtlenség ragasztotta őket össze ilyen durva csalássá? Hogy lakhat meg egy emberben ilyen méretű megértés mellett ilyen méretű erkölcsstelenség?

A legjobban az a borraivaló háborította fel, amellyel Alfréd őt akarta megkenni. Az egyház megkapja az új, III. Incéről szóló jóslatot, Zoltán megkapja a «modern szent» titulusát s Alfréd ebből az alkalomból is nő egy fél fejet. De ahogy Zoltánnak a maga porcióját kimérte, majdnem mulatságosan szemtelen volt. «Boda Zoltán eldobta a tollat, a szellemi kozmetikának ezt az ajakírját, mellyel az intellektuális hiúság tükre előtt ékítette magát s hívő Narcissus, lelkiismerete vizeiben szemléli magát. Ketten maradtak ő és az Isten folyója. De amint a középkor szentjei sem maguk jegyezték fel élettörténetüket s legendájuk mégis ránk maradt, Boda Zoltán kivételes életét is föl kell emelnünk a Cigánysor homályából. Ha ő lemondott is az emberi emlékezetről, az emberi emlékezet nem mondhat le őrá.»

— Ennyin akarnak megvenni! — fakadt ki Zoltánból a méltatlankodó kacagás. Eszébe jutott ujjainak az előbbi taksáló mozdulata s az édes szédület, amellyel a maradék hiúsága pörgette meg körülötte a szobát. — Hát csak ennyid van — mormogta gúnyosan az ördög felé, aki az ablaknál állt s Behr Alfréd kiszolgáló mosolyával mutatta a várost, amelynek, ha akarja, ő lesz a Rasputinja. Ez volt az a pillanat, amelyben Budapest olyan kicsiny rakás játékház lett az esőfolyásnyi Duna partján, hogy Zoltán azt hitte, átlépheti.

— No, Rasputin barátom — szólta rá a belépő Bálint — mit keresel azon a koronás halmon odaát? Örömmel látom, hogy nem a legjobb kedvben vagy. Ki mint él, úgy ítél; ennyit erre az egész neoközépkorra. Hanem most már cserbe ne hagyj. Megígérted, hogy oda toloncollak.

— Mért ne? Negyven oldal ajánlat megérdemel három betű «nem»-et...

Bálint azonban tévedett, Alfréd nem csődítette össze fél Budapestet. Kicsiny, de rendkívül kényesen összeválogatott társaság fogadta

öket. Ez a társaság inkább azokhoz a különböző szakmákból összedett bizottságokhoz hasonlított, amelyek egy-egy fizikai, vagy épen spiritizta tüneményt szoktak ellenőrizni, mint egy fogadónap vendégeihez. A fogadószoba helyett az erőltetett komolyságú férfidolgozóban szolgálták fel a teát, ahol a fekete mammut bútor, mintha csak a vékonypénzű Behr Alfréd szellemi súlyosságát képviselte volna. Még az ifjú Borsné mandulaszemei is száműzettek erre az estére, nehogy ferde és kacér vágásuk megossa Alfrédet szíve féltékeny szorongása s az experimentumra irányított figyelme közt.

Amikor Zoltán és barátja beléptek, először ő sietett elébük, aztán a többi óriás bőrkarosszék is sorra fölbukta a belésüllyedt intellektuális tekintélyeket, mint csömörlött száj a falatot. Persze ennek a felállásnak is megvolt a hierarchikus menete. A két fiatal író előbb állt fel, mint a pap s a jobboldali szerkesztő fürgébb volt, mint a híres egyetemi tanár.

Végre azonban az egyetemi tanár is kezét fogott Boda Zoltánnal, oly jóindulatúan, ahogy csak egy nyilvános tanár pisloghat az ő dócense «esetére», aki a szellemi feudalizmus törvénye szerint az ő esete is, hacsak másodízen is. A szerkesztő a kézfogás után viszont rögtön visszazökkent a székbe s minden tartózkodás nélkül fürkészte a bemutatottat. Úgy ült ott, mint egy vizsgálóbíró; a szemüvege ravasz-kásan csillogott, mint külön emberi szem. A fiatal pap (ugyanaz, aki a hódosi házzszentelőn Claudelt védte), melegen és biztatón nézett Zoltán szemébe: úgy-úgy testvérem, tégy tanúságot a megígért III. Ince mellett.

A két fiatal író közül az egyik a francia iskolát képviselte, nem a régi, csillogón-szellemeset, hanem az új, ortodox-zárkózottat. Ez úgy állt a széke mögött, mint befalazott torony, őrizte a hangját. Rendkívül képzett zsidó-keresztény fiatalember volt, épúgy mint Bálint, örökös harcban a zsidóságával. De míg Bálintnál ez a harc a lélek hajlamai ellen irányult, ő a szellemi megnyilatkozás zsidós formáit nyeste le magában. Olyan hevesen szisszent fel minden zsidós fintor, gúny, könnyűség ellen, ahogy az ember csak a maga leszokott hibái ellen tiltakozhat. Minden erkölcsi ereje természetadta modorának a fékentartásában őrlődött föl. Zoltán bemutatását az irodalom vénei előtt, akik közé ő is tartozott, tipikusan «zsidó trükk»-nek tartotta, Majd megmutatja ő, milyen fanyaron kell az ilyen kultúrctalással szemben viselkedni.

A bemutatandó fenomén annyira a levegőben lógott, hogy senki sem merte a kísérletet megindítani. Alfréd a vendégek jogának tekintette ezt, mint valami alapkö-letételt, a vének viszont nem tudtak hozzákezdeni. A támadt csönd jó rést nyújtott a másik fiatal író profán hajlandóságának, aki a népies magyaros iskolát képviselte s azzal ült ide, hogy nevetségessé teszi Behr Alfréd pápáskodását. Ennek a szép szál népies írónak nagyon műszékelyesen állt a fogai közt a nyelve s a bütykös ujjai is ismerősek voltak Zoltánnak valahonnét.

— Hát mégis csak te vagy az? — árasztotta Zoltánra a jókedvét. Olvasom a Bors Alfréd irkáját. Boda Zoltán? Hó, ismertem én Livornóban ilyen legényecskét, azzal megeshetett, hogy szent vált belőle. Mondom Alfrédnek, te miféle szent ez a tiéd? Olyan-e, hogy a bolondnak ad igazat? Olvashattad, mondja. No, akkor az én Bodám az. Benn volt ebben már akkor is ez a szimpátia. Ott csetlett-botlott köztünk egy kis tanár, aki addig ette az ápluszbét, amíg matematikává változott. Akit meg akart sérteni, annak azt mondta, maga áltört. Ennek minden esetlegesség volt, még a cipő is, amiből kilógott a lába. Az én Zoltán barátom, már akkor összekapott velem ezért a bolondért. Igaz, mi lett a kicsiny Frölichből?

— Az meghalt az őszön — felelte Zoltán —, de mi lett belőled? Azt hittem, a Concordeon kerülgeted az autókat.

— Az autók még hagyján, hanem az a sok cipő, amit kisubickoltam. Egy szállodára való cipő, minden hajnalban. Némelyik fölkunkorítja az orrát, a másik lereszeli. Van, aki a talpa közepét lyukasztja ki, a másik a sarkát köszörüli félre. Szegény Finta Dénes, még bele találsz zavarodni a lábtyútanba! Ennyi erővel akár magyar író is lehetsz, gondolom. Fogom magam s cipőpucolás közben teleírok két pakli cigarettapapírt. Lemásolom, elküldöm Pestre. Kettő annyit se ír rá, hogy eb vagy kutya, de a harmadiknak ép ilyen székel, cipőpucoló novellákra van szüksége. A Saint Michelen van egy ujságos bódé, annál veszem meg a tulajdon firkám. Itthon meg még cikket is iratnak rólam, azt mondja: a székel Knut Hamsun. Már minthogy azt se a kamarása öltöztette, meg engem sem. Így faragják Pesten a Knut Hamsunokat. De hallom, hogy szentet is tudnak csinálni.

A szerkesztő szemüvege megütközve csillogott. A többiek arcán is elakadt a mosoly, nem sok érzékük volt a berecki humorhoz. De Finta Dénes épen ezt kereste, ő a székel eredetiség volt; egyik helyen le kellett ejtenie az emberek állát, hogy a másik helyütt elmondhassa, milyen eredetien ejtette le. Alfréd már bánta, hogy a népies iskolát is képviseltette s kínos mosollyal figyelmeztette a társaságot, hogy Dénesnek ez az eredetisége, őt így kell venni, ő ezt tudja.

— Én nem ismerem azt a livornoi esetet — magyarázta —, de természetes, hogy Boda Zoltán a bolond pártjára állt. Ki a bolond? Bolond, aki az élet helyett a fikciót választja. Az elmebeteg is élettagadó, szerencsétlen élettagadó, aki nem jutott el a vallás élettagadásáig. Azt is lehetne mondani, hogy az elmebaj a vallásra képtelenek vallása. Az eredmény szédületesen más, de a kiindulási pont ugyanaz.

Az egyetemi tanár rábólintott. — Nem rossz, mondta azzal az elismeréssel, amellyel még a középiskolában jutalmazta meg a nebulók sikerültebb ötleteit. — Azt ne higyjük azonban, hogy ez az élettagadás, ahogy Alfréd barátunk nevezi, valami új dolog. Most foglalkozom a pásztor-költészettel. Mi az árkádikus élet? Költött világ, amelyben ott lappang az egyelőre ildomos, életelleni forradalom. Még nem ment át eléggé

a köztudatba, hogy Rousseau ebben a pásztorköltészetben gyökeredzik. S ki volt Tolsztoj és Dosztojevszkij? Orosz Rousseauk, akik faji adottságuknál fogva nem a természetességre, hanem a vallásra appeláltak. Igen, a folyamat a legújabb mozgalmakig nyomon követhető s ép ezért hiba az árkádikus költészet jelentőségét lebecsülni.

— Rousseau és Dosztojevszkij az a két betegség, amelyet Európának ki kell hevernie — jegyezte meg az ortodox-francia író s örült, hogy ilyen tömören olvashatta rá Alfrédre a maga ítéletét. Ezt jól megmondta s nincs oka rá, hogy az este még egyszer kinyissa a száját.

A fiatal papot azonban Alfréd dolgozatának a befejezése bökte.

— Rám — jegyezte meg —, Bors Alfréd dolgozatának az a része hatott revelációszerűen, ahol a vallásos érzés föllendüléséről szól. Magam is azt hiszem, hogy elközelgett az új III. Ince s nemsokára megint az egyház lesz az emberiség legerősebb közössége. A mély vallásosság olyan helyekről sarjad fel, ahonnet nem is vártuk. Itt van például Boda Zoltán, aki protestáns származása és természettudományos képzettsége ellenére is a mi emberünk. A múlt század természet-tudósai közt hiába kerestünk volna hasonló jelenséget.

— Ez az, amit én az alkatok forradalmának neveztem el — tért vissza Alfréd a maga tételéhez. — Az emberiségben új igények mutatkoznak s Boda Zoltánra ép mint ilyen új, keresztény igényre kell figyelni.

— Ez mind nagyon szép — vágott közbe a jobboldali szerkesztő. — Én ugyan csak futólag nézhettem át Bors Alfréd barátom cikkét, de körülbelül tudom, miről van szó. Hajlandó is volnék iratni róla, esetleg riportereket is küldenék le — hogy is hívják azt a falut? — oda Hodosra. Azt hiszem a közönséget érdekelné a dolog, különösen a gyógyítások. Talán emlékeznek arra a csodára tavaly Somogyban, egy hónapig írtunk róla. Szűz Mária jelent meg a kútban, vagy valami ilyesmi. Akkor megfigyeltem a villanyoson az embereket, minden ujság azon az oldalon volt kifordítva. Én nagyon érdekesnek tartom Boda úr esetét, de nézzük egy kicsit gyakorlati szemmel a dolgot. Mi nemcsak a keresztény álláspontot védjük, hanem ugyebár a társadalmi rendet is. Már most mit szólnak ahhoz az emberek, ha mi egy . . . nos nevezzük nevén, kuruzslót kezdünk reklámozni. Pardon, én tudom, hogy ez a kuruzslóság elvi jelentőségű. De helyezkedjünk a tekintélyek álláspontjára. Az Orvosszövetség nyílt levélben fog megtámadni minket s mit szól a Tudományegyetem egy ilyen diploma-mellőző mozgalomhoz?

— Mond valamit — jegyezte meg az egyetemi tanár s barátjára, az orvoskari dékánra gondolt.

— De végre is itt nem arról van szó — mentegetőzött Alfréd —, hogy egy bedugult medikus elment falura kuruzsolni. Amit a társadalom, mint állami rend veszít, azt mint keresztény közösség busásan visszakapja.

— Jó, jó, nekem ne magyarázd barátom, én értem ezt. De a lapot végre is nem az tartja el, amit mi ketten megértünk, hanem amit min-

denki megért. Nem tehetné le ön mégis csak azt a szigorlatot? — fordult Zoltán felé. — Hígyje el, még az igazi nagy vallásalapítók is tettek engedményeket a társadalomnak.

Zoltán hagyta, hadd kunkorodjék csattanóig a beszélgetés ostor-szija. Nem szállt szembe az óvatosabb megjegyzésekkel, hadd bátorodjanak neki, ugorjék csak elő a társaság valódi génusza. Ezt a csillogó szemű szerkesztőt az Isten is arra szánta, hogy a társaság génusza legyen! Alfréd dolgozata s a szerkesztő naiv gyakorlatisága közt úgyis csak kifejezésbeli a különbség. Azt nehezebb megérteni, erre könnyebb válaszolni.

— Felénk az akácot használják szerszámfának — jegyezte meg mosolyogva. Az akác jó kocsirúdnak, járomnak s jó vendégoldalnak. Mit szólna szerkesztő úr gyakorlati érzéke ahhoz, ha valaki odaállna a határ egy szál vadkörtefája elé s oktatgatni kezdené, barátom, igazán másként csavarhatnád a rostjaidat s más göböket növeszthetnél a derekadban. Nem is sokat kellene változnod s milyen jó járom lennél az ökreink nyakán s milyen vidáman kurjongatnánk a kocsin, amelynek te lennél a rúdja. Nem gyermeki dolog-e így szólni a vadkörtefához, amikor az egész határ teli van akáccal s minden tönkrement gégejű vásári kikiáltó elszegődik kirakat-karthauzinak.

A szerkesztő szemüvege szélén megállt a ravaszksáson hunyorgó fény s kivörösödött arca közepén elnyílt a szája.

— Mit akar ezzel mondani?

— Semmit, uram. Mért vonjuk el a figyelmünket ezekről a szendvicsekről. Nincs komoly okunk rá. Én nem tudom, sürgős igénye-e a társadalomnak egy zavaros fejű szent, akiből új III. Incékre lehet következtetni, de ha igen, sokkal engedelmesebb lelkek futkároznak a világban, mint én. Maradjunk meg a régi módszer mellett. Szent az legyen, aki nem felelhet vissza a szenttéavatónak. Vagy ha már élő szentre van szükség, legyen gölem-szent, akibe mi tesszük a szót.

Az a hét arc úgy állt ott, mint hét kútfeje a kínozásnak s ugyancsak bő kútfők lehettek, mert a kínozás előntötte a szobát, egy ige sem buggyant fel a nagy csendességből. Ezért a gróbiánért kellett idejönnöm, gondolta az egyetemi tanár s a gimnazista lánya ping-pong asztala csillant meg előtte. Milyen kár volt a ma esti ping-pongot elmulasztani. Alfréd mentette a menthetetlent.

— Boda Zoltán nem lenne Boda Zoltán, ha nem így beszélne. Ez az ő koncepciója.

— Pardon — méltatlankodott a szerkesztő. Vagy van valami dolgom az emberekkel s akkor tisztelem a sajtót, vagy nincs s akkor nem kacérok a nyilvánossággal. Nagyon szép dáma legyen az, aki le meri köpni azt, akivel kacérokodik.

A jóérzésű pap minden átmenet nélkül Francis Jammes verseiről kezdett beszélni s Alfréd is izzadt, hogy a helyzet kínozását enyhítse. Mindenkiről volt egy törzslapja s mindeniken ott sorakoztak a megkenhető

gyöngeségeik. Félóra alatt az egyetemi tanár, a szerkesztő, de még a fiatalabbak is úgy ültek ott, mintha egy kenőasszony hüvelykje sétálta volna végig a bordáik közét. A társalgás felélénkült, csak Zoltán karosszéke került vesztegzár alá, mint pestises gálya, amely felé még tekinteni sem szabad.

— Te sem tudod, mi az az erdélyi politika, — fakadt ki Finta Dénesből a nevetés, amikor az előkelő Bajza-utcai bérház vörösréztől csillogó kapualja alól az esti eső felsikálta járdára léptek. — Bálintot már elébb haza hívták telefonon, búcsúzatlan lépett meg s a két hajdani fogolytárs [maga ballagott a csillogó Andrássy-úton, melynek nedves aszfaltja mohón szívta az ívlámpák fényességét s elmosódó tükröt tartott a nesztelen gumikon sikló autók alá. Dénes boldog volt, hogy megszabadult párizsi hotelszolga multjától, de azért a kiállt multnak is örült, mert micsoda író az, aki nem volt hotelszolga. Még Zoltánnal is kibékült, amiért olyan derekasan felültette a kis Borsot. Ő ugyan jobb hasonlatot vágott volna ki, mint az az akácfáról szóló, de egy Királyhágón innenitől ennyi is elég. Van hajlama ennek a szentnek a góbéságra, csak nem tudja szegény feje, mit kezdjen magával. Ő mindenesetre nem sajnálja tőle a szép, mókás beszédjét, amely mögé az emberek iránti legteljesebb közönyét rejtette el.

— Mi voltaképpen ellenapostolok vagyunk — magyarázta vidáman. — Én legalább tudok egy árvát, akiből te prófétáltál ki engemet. Vékonnyabb szerszámmal keresi a kenyerét, mint az ökörszem s nem léphet úgy, hogy a jobb fele meg ne irigyelje a balt. Hát persze, hogy a Balázs szabó az. Vagy két éve kimentem én Budáról nyugat felé, hogy majd keletről jövök vissza. El is értem Augsburgig s ott rám akadt ez a hibás. Úgy hozzám tapadt, hogy amikor a francia határon leválasztották rólam, mintha magamat gyógyítottak volna ki a sántaságból. Szegény hajdemák, nagyon ragaszkodott hozzám, azt remélte, én világosítom meg őt, hogy a húslé rontja-e meg az embert vagy a tökkáposzta. Párizsba ívszámra küldte utánam a vallomásokat. Hanem, amikor hazaértem, első este kijelentette, hogy csalódott bennem. Olyan vagyok, mint a női ruhán a flitt, csak csillogok s nincs bennem semmi emberi szolidaritás. Volt neki egy lakója, egy medikus, valami Boda Zoltán, abban volt. Gondoltam, pénz kell neki s kínáltam a regényem előlegéből. De neki csak a szolidaritás kellett, meg te. Hát apám, hol vegyem én azt a szolidaritást? A köldökömmel együtt azt is lecsípték. Nézze el, engem csak aféle tanulatlan asszony segített a világra, mivel az anyám volt a bába.

— S most mit csinál Balázs?

— Itt él Pesten, a Bethlen-utcában gyűjti a ruhakelmét. Minap egy adótiszt szememláltára vette vissza tőle az anyagot. Két hete feküdt nála s még csak bele sem szabott.

Zoltán elkísérte Dénest az Oktogonig, ott elbúcsúzott s visszaroht a Bethlen-utcába. Akkor zárták a kapukat, Zoltánnak szeren-

cséje volt, csak három házmestert kellett megkérdeznie, a harmadik rábólintott, igen a sánta szabó itt albérlő a harmadik emeleten. Zoltán fölment. Szutykos lányka nyitott neki ajtót s oda mutatott a szobaajtóra : Csak tessék bemenni, Balázs úr még fent van.

Zoltán benyitott. A kis kézilámpa ernyője alól sovány, borostás arc emelte felé kérdő megdöbbenését. Zoltánt Alfréd egész ötőrai teájáért kárpótolta az örömmek az a gyors felsziporkázása, amely az idegennek szóló csodálkozás alól a felismert Boda Zoltán felé csapott. Balázs fölfelé fordította az arcát s azzal a vonító nevetéssel üdvözölte őt, amely Zoltánt a farkasordításra emlékeztette. A következő pillanatban a dere sedő ember ott volt a karjai közt. Zoltán az egész éjtszakát vele töltötte s azzal az ígérettel vált el tőle, hogy utána néz, kell-e Schwartz Irmának segéd. Tavaly halt meg az apja, elkél mellé a segítség.

Zoltán csak néhány napig maradt Pesten. Nem találta itt a helyét, hiányzott neki a gyarmata s csak annyit időzött, hogy Bálintot meg ne sértse. Olyan vagyok, mint a falusi öregek, mondta mosolyogva, riaszt ez a sok élet, amelyhez semmi közöm. Megijedek, hogy újra kell ereszenem a gyökereimet. Az embert nemcsak az évei öregítik meg, hanem a barátai is.

Bálint megígérte, hogy a nyári szabadságát Hódoson tölti s Zoltán hazautazott a maga gyarmatára. Hátat fordított Bors Alfrédnek s a sajtónak, amely a Cigánysorból is kegyhelyet csinál, ha kedve tartja. Nem, ez a Cigánysor, ahová Zoltán visszatért, nem az emberi ideák színpada volt többé, mint Laci gondolta, hanem egy egyszerű Cigánysor, amilyen minden faluban van. Zoltán elhárította magától a nyilvános ságot, amelyet az ördög tartott elé rontó tükörül. De vajjon a sajtó-e az ördög utolsó csábítása?

December elején Zoltán levelet kapott Amerikából. Az anyja dugta oda neki, ő vette át a vén postakihordónétól s ki tudja mért, elrejtette az ura elől. Nem kérte Zoltánt, hogy mutassa meg neki, nem figyelmeztette, hogy rejtse el az apja elől, még azt sem mondta meg, kitől jött. Csak a szemébe tért vissza egy különös izgatott csillogás s az elmosott tényérokak rakta szokatlan csörömpöléssel egymás hegyére. Zoltán meglepetten nézte a boríték türelmetlen szálas betűit, aztán az anyja reszkető babrálását s csak erről értette meg, hogy a bátyja írt. Jani, az ismeretlen testvér, aki huszonöt év után átnyúlt a tengeren s visszaidézte anyja tompa szeméibe a fényt, amelyet sem ő, sem az apja nem látott évek óta.

A levél hosszú volt, a mondatok egymásba öltöttek, a mondanivaló furesán kuszált, az írás is ideges, helyenként alig lehetett az összeszaladt, dacos vonalak közül az értelmet kikaparni.

«Kedves Öcsém», írta az ismeretlen testvér, «bizonyára csodálkozol, hogy amikor huszonöt év után egyszer nincs erőm elnyesni a hazahúzó gondolataimat, ép hozzád fordulok, aki nem is ismeresz. Amikor utolszor láttalak, ugyanabban a fonottkosarú gyerekkoscsiban kapálódz-

tál, amelyet én hagytam az öcsémre s az öcsém rád, de mi az a kocsi, amikor egyetlen vonásomra sem emlékezel. Értelmetlen kis teremtés volt akkor. Amilyen közel éltél hozzám, olyan távol a gyötrelemtől, amely a szülői házból elzavart. De talán épen, mert te vagy az egyetlen megmaradt rokonom, aki azokban a napokban nem gondolkoztál s nem ítélteztél s így hozzám tartozol, anélkül, hogy véleményed lenne rólam, ezért fordulok hozzád.

Bizonyára nem nagy dolog a testvériség, ha ekkora táv, idő és ismeretlenség van a testvérek közt. Annyi mintha meghaltam volna. Vagy ez talán mégis csak kemény! Meghalni több, mint túlesni az óperencián. Hiszen valamiféle érzésed mégis csak lehet irántam. Ha a négy világtáj felé nézel, mégsem lehetsz egész bizonyos, hogy ez a negyedik, ahol én vagyok, nem tartogat-e számodra valamit. Lehet, hogy magam után ítélek s engem a magány rászoktatott az ilyen képzelgésre. Nekem mindig különös gondolat volt az, hogy valahol a világ másik felében nő, cseperedik valaki, akiről semmit sem tudok s mégis egy vér velem. A szüleimre kevesebbet gondoltam e huszonöt év alatt, mint tirátok, öccsémre, különösen Ferire és rád. Gyula már kamaszodott akkor s látszott, hogy miféle ember válik belőle. Ő már majdnem azok közé tartozott, akiket *ott hagytam*. De ti, Feri és te, rólatok nem tudtam semmi biztosat. Vesztettem-e valamit, amikor hátat fordítottam nektek? Amikor Feri halála hírért vettem, sírtam, mint a gyerek. Különös az ilyen magányos ember szíve s akkor már belényugodtam, hogy idekint nem szerzek új családot a régi helyett.

Azt kérdezed, hogyha ennyire vágytam utánatok, mért nem írtam előbb. De hát azért jöttem én át a tengeren, hogy veletek levelezsek? Ha az ember elgurdította valamire magát, ne siránkozzék, hogy mért erre gurdította. Valahogy azt ne hidd rólam, hogy amióta idekint élek, csak felétek vágyakozom. Ezt a vágyakozást, ha volt is, én igen jól elkevertem más, életre való ösztönök közé. Örülök, hogy hátat fordítottam a szüleimnek s a szennynek, amelyben olyan ostobán evickéltem. Jó, hiszen igaz, abban, amit akkor a büszkeségem súgott, talán nem is volt igazam. Az ember esendő s vajjon rosszabb volt-e az én apám, mint a más apja. A vádban talán nem volt igazam, de a büszkeségben igen. Tehet-e az ember okosabbat a világ előtt, minthogy felveti a nyakát, így vagy úgy, de megköti magát és dacoskodik. Én csak egy amerikai szatócs vagyok, aki még azzal sem dicsekedhetem, hogy szegény maradtam. De azért hidd el, ehhez az oktalan büszkeséghez, ha valaki, én értek s nem az én hibám, hogy az élet, noha huszonöt éven át köpdöstem felé, néhány ezer dollárt hagyott a markomban. A dacosságom dobott át a tengeren s ideát sokszor sajnáltam, hogy nincs egy még nagyobb tenger, amelyen még egyszer átdobhatna. Persze megtanultam azóta egy s más praktikus humanitást, többek közt, hogy az ember esendő. De mondd, nem borzasztó-e mégis, hogy az én apám is esendő mert lenni s hogy én is esendő életre születtem?

Mindezt csak azért írom, hogy félre ne érts s nehogy valami nosztalgiát magyarázz belém. Én nagyon örülök, hogy így éltem, ahogy éltem. Ha Ferit megsirattam s a kelleténél többet gondoltam arra a fonnott kosarú kocsira, amelyben te égnek meresztett lábbal sivalkoddál, ez nem megbánás volt, csak a magány, amelyet tudatosan vállalunk, de néha mégis csak észreveszünk, hogy van. Ki tudja, talán sohasem kerül rá a sor, hogy ezt megírjam neked, ha a véletlen nem segít. Kitehettem-e magam annak, hogy levelet kapjak tőled? Egy levél s téged is úgy lát-lak, mint az apámat vagy Gyulát. Te vagy az utolsó rokonom s még mindig jobb egy ismeretlen öccsre gondolni, mint egy nagyon is megismertre. Hiszen láthatod, az egész semmi más, mint az öregedő ember szívfájdalma. Valakin át mégis csak oda akar tartozni, ahol fiatal volt. Semmiesetre sem írtam volna neked, ha a véletlen nem segít. Néhány hónap előtt azonban történt valami, ami nógat, bizgat : mégis csak meg kell ismernem az utolsó embert, akit szerethetek.

Tudnod kell, hogy én a cukrász-szakmában dolgozom. Cukrász-különlegességeket gyártok s adok át kisebb üzemeknek. Egy ilyen különlegességem, az Ovolin közismert a keleti államokban s a fagyaltkészítők közt is több készítményem forog. (Jegyezd meg : igen büszke lennék, ha az Ovolint én találtam volna fel. De nem az én találmányom, egy kivándorolt bécsi cukrásztól kaptam, aki azóta meghalt. Én előbb a könyvelője, majd a társa voltam s halála után a szabadalma is rászállt.) Nos, egyik üzleti utamon egy magyar fiatalemberrel utaztam együtt. Az illető emigráns volt s az amerikai magyarok közt gyűjtött a bécsi magyar kommunisták javára. Valami titkos küldetése is lehetett, de ezt nem firtattam. Bámulatosan jólétesült ember volt, én szívesen hallgattam, noha a gyűlöletét nem egészen tudtam megérteni. Egyszer csak rátért, hogy ő majdnem a pesti rendőrség kezébe került s micsoda furfanggal vágta ki magát. Beutaltatta magát a tébolydába s amíg a rendőrök kint keresték, ő mint szimuláns bent töltötte a legmelegebb huszonnégy órát. A részletekre nem emlékszem, én csak akkor kezdtem igazán odafigyelni, amikor a te neved csúszott az ajkára. Nem valami hizelgőn írt le, de még a tulajdon elbeszélése is inkább ellene vallott, mint ellened. Mért mondjam el, miről volt szó? Te jobban ismered az esetet, mint én, csak a fiatalember nevét kell megemlítenem. Szirmai-nak hívták, állítólag együtt katonáskodtatok. Én nem láttam egész tisztán azt a dolgot s nem is akartam faggatózni. Épen csak azt tisztáz-tam, te vagy-e az a Boda Zoltán, még a nevemet sem mondtam meg neki. De akárhogy volt is, bizonyos, hogy te akkor külön módon viselkedtél, ahogy mondani szokás : nemesen. Az a kommunista-ügynök, polgár-szentimentalizmusról fecsegett. Mi azonban, kint Amerikában tudjuk, mi a polgár-szentimentalizmus s ez nem volt az. Mindenesetre külön cselekedet volt s én örülök, hogy te külön vagy, bár nem látom egész tisztán akkori nagylelkűséged indokait. Mért örülök? Nálunk Magyarországon az emberek egy része époly menthetetlenül lesz külön,

mint a másik csirkefogó. S akármilyen ostoba dolog különnek lenni, mégis örülök, hogy az vagy, így talán megérted az én szökésemet is. Igen, a mi Szirmai barátunk elbeszélése óta nem úgy gondolok rád, mint ismeretlen öcsémre. Arcod van, kissé homályos arc, mint a cselekedet, amelyen át megismertelek, de mégis úgy gondolok rád, mint személyre s nem mint reménységre. Ez a homályos, félig értett nagylelkűség föltárta benned a testvért. Sokszor elgondolkozom, ha te is így vagy az én szökésemmel! Talán te is megérezted e szökésen át a testvért. Ez persze merő képzelgés s a közeledő öregkor szívfogása. De mondd, olyan ember vagy-e, akit a kétségbeesés sohasem akart átlódtítani a tengeren?

S ha igen, mért ne jönnél át, öcsém? Hiszen nem mondom, itt is emberek laknak s az élet itt is élet. Mégis ez világosabb világ. Kevesebb nyomás, kevesebb zavar, kevesebb akna. Én persze elnyűvödtem, amíg ember lett belőlem idekint. De ha valaki kijön ide s nem kell nyűvödni, az mégis csak más. Itt megőrizheti magát; nem lesz belőle sem dervis, sem melankóliás. Sokszor tünődöm, mivel narkotizálhatod te magad, ott a ti bozótmelletti világotokban? Forradalmár, iszákos, hívő? Minden jó szívnek meg kell rothadni ebben a világban, de odaát gyorsabb a rothadás. Hallom, orvos vagy. Mit akarsz? A legelőkelőbb tudományos intézetben biztosítok a számodra helyet. Buvárokodj s ne jusson eszedbe, hogy mások a levegőt pénzen veszik. Nézz magadba öcsém, gondolkozz, hogy amiben hiszel (mert bizonyosan hiszel valamilyen) való, szabad emberi értékek, vagy olcsó kábítószer. Énnekem lásd, már nincs erőm ahhoz az illuziótlan, derült szellemi élethez, amely itt kínálgatik. Nekem kell a régi dac, hogy nem állok szóba a szüleimmel. Nekem hangsúlyoznom kell, hogy boldog lennék, ha én találtam volna fel az Ovolint. Nekem fecsegnem kell távoli zugokról, ahol ismeretlen testvéreim cseperednek. De mindez különtség. Különtség, amelyet még odaátról hoztam. S az is különtség, hogy belőled valami mást csinálók. Holott nem is hiszek benne, hogy más lehetsz, mint én. De te ne törődj ezzel. Használd ki a különségemet, jöjj ide, tedd boldoggá magad (s egy kicsit engem is). Ha én annyi idős lehetnék, mint te! Jaj neked, ha nem értesz meg engem. Őlel szerető bátyád: Jani.»

Zoltán arra lett figyelmes, hogy anyja keze alatt megáll az elmosott evőeszközök csörgése. Ugyanazt a kést dörgölte már vagy öt perce s míg szeme a Zoltán ujjai közt morzsolódó papírra vezett, lelke azt kereste, ami a papíron túl volt. Nem mert szólani, de amikor a fiú felvetette a levélből a szemét s a két zavart tekintet összetévedt, az anya félreérthette Zoltán zavarát, hirtelen elsápadt s a kés reszketett a kezében, mint a cimbalomütő.

— Jani ráunt Amerikára, nyugtatta meg Zoltán. Még hánykolódik benne a dacosság, de ha hívjuk, hazajön.

— Egészséges? — lélekzett fel az anya.

— Hogyne, gazdag és egészséges — felelte Zoltán —, de azért nem adta oda a levelet. Gyöngédségből-e, mivel egy fiaszó sem állt

benne az anyjukról? Gyöngeségből-e, mert maga is birkózott még a tartalmával? Aznap este későn feküdt s még keményebbre taposta azt a kis mesgyét a ház mögött, ahol hajdan a napraforgók álltak. Másnap a következő levelet adta postára.

«Kedves Bátyám! Nagyon megörültem annak, hogy írtál. Kis diákkorom óta nem egyszer gondolkoztam az én tengerentúli bátyámon, akit a büszkesége hajtott el közülünk, de egészen elszakadni mégsem tudott, szüksége volt rá, hogy a tengerentúlról is segítsen és megalázzon minket. Ne vedd ezt szemrehányásnak! Hiszen a segítségnek és megaláztatásnak ez az összeszótt szüksége, a dac hiúságának s a szív hajlandóságainak ez a bizarr keveredése árulta el, hogy te is Boda vagy, sors és fájdalomszerinti testvér, akit táv és ismeretlenség sem tehet idegenné. Leveled ellentmondó, dacoló és mégis ellágyuló mondatai ismerősek nekem. Mintha egy másik, ki tudja hol s mikor élt életemre emlékeznek bennük.

Igazad van, bátyám: az élet különsséggé formálja azt a kis jót, amit az Isten belénk csöppentett. De vigyázzunk a szavakkal! Külön-ség-e minden, ami az élettől elkülönít? S ha az, rossz dolog-e különnek lenni? Vannak haszontalan különségek, amelyek nem mentik és nem dokumentálják az embert. Mások: a belénkszorult nemesség csigaházai. Ki vagy te és ki vagyok én, ha az élet felől nézzük magunkat. Te átszöktél a tengeren, hogy huszonöt éven át idegen maradj ott kint s idegen légy itthon. Miért? Hogy megmutass valamit, amit sem ott, sem itt nem értenek s talán te magad sem értesz egészen. De te legalább Ovolint gyártottál és meggazdagodtál. Én azonban bevágtam az érvényesülés kapuit és kis ajtóit s itt élek a szüleim nyakán, mint kuruzsló. Van húsz-harminc barátom és tízszer annyi ellenségem s nehéz a szívem, mert húsz emberben több a nyomorúság, semhogy egy huszonegyedik megenyhíthetné. Az élet felől mi bizonyára különcök vagyunk. De nincsen-e valami, ami több mint az élet? Ki állítja, hogy a te büszke mozdulatod, amellyel első környezetet, a megmutatkozó életet visszautasítottad, ha oktalan volt is, nem abból a lázadásból kapta a szikrát, amely az emberiség legigazabb forradalma. Huszonöt éven át melengtetted a te oktalan dacodat. Bizonyára volt valami gyönyörűség ebben az oktalanságban, amely képessé tett rá.

Nem helyeslem én a te életedet. De vajjon ki helyeselheti az enyémet? Csak az a belső elégtétel, amely az Isten hangja bennünk.

Ne hívj engem magadhoz bátyám, mert csak a boldogtalan ember kezdheti újra az életét. Igaz, kissé megremegtetett az ajánlatod. Nem azért, mert nagyon szerencsétlen vagyok itthon, hanem épen a túlnagy szerencsém miatt. Amikor az ember előtt nagyon kitisztul az élet, nagyon közel van hozzá a halál. Sokszor mondogattam, az életünk akkor kezdődik, amikor az életcéljaink elhagynak. De ha elhagytak, mért éljünk tovább? Érzem én, hogy minden élet a megtisztulásnak egy teljes és szabad pillanata felé tör, amelyen túl nincs oka foly-

tatódnia. Milyen kevesen érik el ezt a pillanatot! De nem fájdalmas-e túlkorán érní el? Tisztul és szűkül az életem, mintha egy piramison kúsznék egyre magasabbra. Maholnap itt a piramis csúcsa s nincs tovább. Talán jó volna elszökni innét, ahol oly rohamosan keresi végét az életem. Jó volna elkerülni a halált. De tehetem-e? Átplántálhatja-e az ember egy más sorsba magát? Húzódozás ez a keserű pohártól és sóhaj az utolsó kenet előtt. A sors eleinte széles lapály, amelyen tétova vízként szaladsz. De azután meredek meder, amelybe magad vágta be magad.

Ne várj te engemet bátyám, hanem én várlak téged. Nem lenne teljes a sorsod, ha öregedő belátásod vissza nem hajtana azokhoz, akiktől ifjú dacod elzavart. Itt vannak a mi agg szüleink. Gyere vissza s fogd szívedre bennük a gyámoltalan emberiséget, amely ellen felázadtál. Ölel szerető öcséd: Zoltán.»

Igy utasította vissza Boda Zoltán az ördög második ajánlatát.

Ugyanezen a télen, egy vasárnap délután átszalad az öreg Kovácsné unokája Zoltánért, hogy a nénje, a Juli rosszul van, egyre visítóz s nem tudni, mi baja. Ez volt az a vénlány, akinek a derekából Hetzel doktor szerint Zoltán szép szeme állatta ki a szaggyatást. No, alighanem igaza lesz a pesti fogorvosnak, elunta magát a Juli s újból elővette a hisztéria.

Ahogy azonban a lehajtott fejét a Kovácsék konyhájába dugja, ki hámozza a krumplit a zsámolyon, ha nem Juli.

— Abban se halnak, amitől ilyen kényelmesen lehet krumplit hámozni, tréfálgozik Zoltán.

A férfihangra az öreg Kovácsné is kisurran a szobából, kirekeszti a legénykét, aki Zoltánért ment, még a konyha-függönyt is leereszti, hogy annál titokzatosabb legyen.

— Nem a Julinak van ám baja — suttogta rejtélyeskedően. — Tetszik tudni, hogy én vasalni járok. Persze mindenütt elbeszélem, mikép épült fel az én lányom s magasztalom az ifiurat. Ez a Pákozdyné, mert azoknál is vasalok, különösen sokszor elkérdi, mondja csak Kovácsné, hogy is volt a Julival. Neki is van egy kis fia, talán tetszett hallani: a tavaszon lett meg, abba mióta csak él, úgy kell a lelket visszacsalogatni. Én biztatom, mutassa meg a kicsit a Boda Zoltánnak; ez segít rajta, ha lehet. De nem ő, mit szólna a férje. Mert tetszik tudni, hogy vannak ezek az urak, mind magát rágja. Mondom én, annyi baj, tolja ki ide egyszer a kisfiút, mintha csak sétálna s én átszalajtok a doktor úrért. Ha megkérdik, mit kerestt itt, hát a lányomnak hozott madeirázni valót, mert igen szépen kézimunkázik a Juli. Ő azt sem mondja, hogy igen s azt se, hogy nem. De ma csak itt terem. Indítom én az unokámat, szaladj Pali, a nénéd annyira van, majd megbolondul. Már ne is haragudjon rám, hogy hazudtam, de nem akartam, hogy hiába járjon szegény asszony.

— Hol van? Itt? — kérdezte Zoltán s mintha elfolyott volna a testéből a vér. — Zsibbadozva meredt az ajtóra, amely mögül egy

gyerek nyöszörgése hallatszott. A tavaszon beszélt utoljára Horváth Ilonkával, közvetlenül a lebetegedése előtt. Hova lett a hajdani féktelen mozgású lány? Mint boci, akibe már mélyesztik a kést s megegyszer fölveti rád a könyörgő szemét. Zoltán nem tudott szánandóbbat elképzelni, mint ez a vadóc Horváth Ilonka, akiből ilyen kókadtt Pákozdyne lett. S most a fia is beteg!

A kis, földszagú szobában, az ágyra kibontva, ott feküdt a hét-nyolchónapos csecsemő. Még mindig pólyás, hiszen alig valamicske szegény. Kék, mint a szilva, elég ránézni: súlyos szívbaj. Az asszony zavarában a pólyát babrálja, csak amikor az első pirulás rohamát legyőzte, fordul Zoltán felé.

— Nézze meg maga is, Zoltán. Laci letett róla, azt mondja jobb, ha most veszítem el; sosem lesz belőle ember.

Zoltán az ágy fölé hajolt s óvatos kézzel forgatta az Ilonka gyereket. Valami sok vizsgáltnivaló nem volt rajta, de ő azért elvégezte a szer-tartást, kérdéseket is vetett Ilonka felé. Arra lett figyelmes, hogy a válaszok egyre halkulnak s aztán egészen elakadnak. Hátrafordult. Ilonka egyik könyökével a szekrénynek dőlve állt ott, a pillái nagy könnytőcsában vergődtek s arcán is megindult a szív hóolvadása.

— Ilonka, fordult feléje Zoltán a végtelen részvét szemrehányá-sával.

Ilonka azonban nem bír magával s Zoltán mellére borul.

— Zoltán, én olyan boldogtalan vagyok.

Néhány percig csak Ilonka szipogása s a gyerek nyöszörgése hallik. Zoltán ott érzi a mellén ezt a meghalványodott, szenvedésben átfinomult arcot. A kezét, amellyel föl akarja emelni, forró könnyek bénítják meg. S csodálatos: amit sem a Hermannék színlelőadásán elcsattant csók, sem a népligetű éjtszaka, sem a józsefvárosi örömtanya nem lobbanthatott föl benne, e hozzá menekedett asszonyfej fölött, nyugodt férfi biztonságot érez. Ezt az asszonyt boldoggá tudná tenni. A tekintet, amelyet Pákozdy György menyasszonya azon a szilveszteri délutánon Zoltán és a maga jobbik élete felé küldött, a szenvedésben szerelemmé edződött s ez a vergődő, segélyt könyörgő szerelem volt az, amely Zoltán ifjúsága zavarát megtörte. Mégsem a szerelemtől ütötte el őt az élet, csak azoktól a szerelmektől, amelyek idáig elébe jöttek. Nem az életből kivetett ő, csak az élettől megőrizett. Nem csonka, csak tartóztatott.

Egy pillanatig úgy állt e drága asszony felett, hogy most mindjárt ölbe kapja, kitépi őt a családjából, magával viszi, ki tudja hová, talán a bátyja szabad Amerikájába. Elfogadja az új sorsot s lesz férj és apa.

Mindez azonban csak egy pillanatig tartott. Aztán visszatért belé az igazi sorsa s fölmeredt körülötte a meder, amelybe maga vágta bele magát. Megcsókolta Ilonka haját s lebecsájtotta karjáról a kezét. Ez a csók az időtlen testvériség csókja volt. Egyszerre fegyverezte le

a követelő szerelmet s a bénaságnak azt az önvádját, amely Zoltán lelke legalján még megmaradt.

Ilonka csalódottan s mégis megkönnyebbülten vitte haza halálra ítélt gyermekét. Zoltán pedig ott ült a zsellér-konyha zsámolyán s míg a két asszonnal beszélgetett, a maga nehéz és mégis végkép föl-szabadult szívét szorongatta. Immár kitéríthetetlen ez a szív.

Az ördög utolsó kísértése is csődöt vallott s Zoltán a találkát követő tavaszon kiköltözött az emberek közül. A szőlőhegyen, Boda János pincéjében töltötte utolsó hónapjait.

(Vége a második résznek. Folyt. köv.)

Németh László.

ROMÁNC.

*Más azt hitte: gőgös király —
s úgy állt meg a lábainál.*

*De én láttam, ó én láttam,
hogy csóktalan koldus-társam.*

*És rám ismert szemmel ő is:
Van hát koldus-királynő is! . . .*

*Sugár indult, sugár villant —
királyságunk összecsillant.*

*Szó nem kellett, szó nem mondta,
nőtt a csendünk, nőtt naponla.*

*Növő csendünk egyre szebb lett —
kék vizében rózsá lengett.*

*Feljebb menni nem lehetett —
értük már a fellegetket . . .*

*Mozdulatba, görcsös szódba:
lezuhantunk csillagmódra.*

*Hullott csillag csillagfényt veszi:
kihült fényünk hideg érc lett.*

*Bús hercegnő, bukott király,
Isten hűvös lábainál . . .*

Nagy Emma.

EGY OSZTRÁK FŐHERCEGNŐ KÁLVÁRIÁJA.

I.

BELLA gerant alii . . ., szokták csúfolni a Habsburgokat, mint a nagy haszonnal járó házasságkötések művészeit. Ebben a művészetben méltó vetélytársra akadtak a Jagellók dinasztiájában. Épen a gyámoltalannak kikiáltott II. Ulászló volt az, aki nem is házassággal, csak házassági *ígérettel* szerezte meg Csehországot Podjebrádtól. Aztán megint nem házassággal, csak színlelt szertartással szerezte meg Magyarországot Mátyás király halála után. Vetélytársak szövetkeztek az 1515-iki Habsburg-Jagelló-házasságok alkalmával, melyek következtében II. Lajos halála után Ulászló szerzeményeit a Habsburg-dinasztia nyerte el: Ferdinánd lett magyar és cseh királlyá. A Jagelló-család feje, Zsigmond lengyel király, tétlenül nézte Ferdinánd sikereit, tétlenül nézte a magyarországi kettős királyválasztást is. Trónkövetelés helyett az új hatalmasokkal jó viszonyban akart élni. Második házasságából született első leányát, Izabellát, feleségül Ferdinánd ellenfeléhez, János királyhoz adta, egyetlen fiának házastársul Habsburg-hercegisasszonyt szemelt ki, Erzsébetet, akiten élete a házasságkötés órájától kezdve szakadatlan kálváriajárássá változott.

A kettős házasság nagy ellentéteket volt hivatva áthidalni és hivatva volt arra is, hogy három uralkodót hozva közelebb egymáshoz, mind a hármat biztosítsa a félelmes török ellen. II. Ulászló korában erre a célra a lengyel-magyar-velencei szövetség tett kitűnő szolgálatot, most a lengyel-magyar-osztrák szövetség lett volna erre hivatva.

Kívánatos volt az összeköttetés Ferdinándra, mert főleg ő ellene irányult a török támadás, kívánatos volt a lengyel Zsigmondra, mert ez biztosíthatta őt Habsburg-intrikák ellen a német lovagrenddel és a muszkákkal szemben; kívánatos volt a gyöngye Zápolyai Jánosra, legkívánatosabb a két viszálykodó király közt nevető harmadiknak prédájául dobott magyar nemzetre nézve.

De bármilyen kívánatos volt is a két házasság, lassan érlelődött mind a kettő. Sok papirost teleírtak, sok pennát elrágtek a királyi irnokok, sokat nyargaltak a posták egyik udvarból a másikba, amíg a célt félig elérték — t. i. amíg a házasságok megtörténtek —; a cél második fele, ami pedig még fontosabb lett volna, a jó egyetértés megvalósítása célnak maradt továbbra is . . .

II.

Ferdinánd és Zsigmond levelezése Bécsben természetesen a levéltár «nyelve» (Polonica) osztályába került, de mivel Ferdinándnak sokáig a magyar királyi korona volt legfőbb ékessége, a lengyelekkel folytatott levelezés egy része a magyar (Hungarica) osztályba jutott, sőt idejutott még a családi levelezés egy része is. Itt vannak azok a levelek, amelyekben a gyermekek állapotáról értesíti a királyt Riccius Jeromos, később ennek fia, Pál. Innsbruckban keltek ezek a levelek, ott nevelkedtek a királyi gyermekek a havas bergek közé ékelt Inns-

bruckban, ahol olyan gyönyörű síremléke van nagyatyjuknak, Miksának, «az utolsó lovagnak».

Tizenegy leány- és négy fiúgyermek gondját viselték a nevelők.

Korán gondot akasztottak atyjuk nyakába a gyermekek. Már 1526 végén panaszol Zsigmond lengyel királynak Ferdinánd: Micsoda tűrhetetlen állapot, hogy alattvalók törekednek királyságra, amint Zápolya teszi: mi lesz a királyokból, különösen azokból, akiknek gyermekeik vannak?

Jöttek más irányú gondok is. «Lázások voltak a gyermekek, a sok gyertya füstje elvette tőlük a levegőt. Most a két szomszédos szobában égnek a gyertyák, este csak egynek szabad égnie; jobban is lettek már», írja Innsbruckból Riccius Jeromos 1530 telén.

Aztán a kiházásításra is kellett gondolni. Ezen a téren előrelátás hiányával nem lehet vádolni Ferdinándot. A népes gyermekszoba első csillagát, Erzsébet hercegnőt, négyéves korában 1530-ban jegyezte el, ugyanabban az évben, amelyikben Riccius azt a füstös levelet írta. A kiszemelt vőlegény lengyel királyfi, az ifjabbik Zsigmond volt, akit atyja ekkor már meg is koronáztatott. Korra egymáshoz találtak a jegyesek és a házasságot nagyon ajánlották a politikai viszonyok: a török egyformán fenyegette Ferdinánd és Zsigmond birtokait.

A férjhezmenetelig azonban a kis menyasszonynak a gyermekszobában kellett maradnia. Nagy elragadtatással ír erről a gyermekszobáról a pápai legátus: mintha az angyalok karát látná, olyan bájosak ezek a gyermekek. Sokat ír róluk egy bécsi lovagjáték alkalmából.

«Kánonok szerint tilos volna egyháziaknak lovagjátékon (hastiludium) megjelenniök, de a ker. köztársaságnak érdeke, hogy figyelemmel legyünk a jóakarató fejedelmekre, ezért megizentem, hogy elmegyek, de csak azért, hogy őfelségét láthassam. Kértem, gondoskodjék őfelsége, hogy ne kelljen szabad ég alatt ülnöm. Február 18-án, húshagyó kedden d. u. 1-re Salm gróf házába mentem, oda ment a nuncius is. Egy szoba a király és királyné részére volt fönn tartva, egy a két királyfi és két királyleány részére, — ezek közül egyik a lengyel királyfi jegyese. Ez a kicsike olyan kedves, hogy *majmocskájának* hívja őt a király és királyné is.

A két királyfi nem jött el, mert olaszdivatú táncot tanultak ebédutánra.

Egy szomszédos szobát rendeztek be nekem a nunciussal, a velencei követtel és a lovagjáték négy bírójával közösen. Az ablakból két nagyszerű szőnyeg lógott, egyik karmazsin-, másik violaszín selyem, mindkettő aranyvirágokkal. Ahol én ültem, odáig ért az a karmazsin, amelyik a király ablakánál kezdődött. A király hazulról idehozta és átadta nekem azt az utasítást, amely a lundi érsek részére készült a frankfurti diétára s játék közben négyszer-ötször is átjött hozzám beszélgetni.

A játék nagyon szép volt, pedig, két ifjú kivételével, gyakorlatlanok vettek részt benne. Két főjátékos (tenentes ludi) közül egyik spanyol volt, don Francisco de Lasso, a királyi istállómesternek, Lasso Péternek testvére. A másik valami magyar nemes ifjú, Warcus nevű, a király azt mondta róla, hogy gazdag és erős, bátor katona. Ez nemrég jött az udvarba, a spanyol és burgundi divat szerint öltöztetik.

Egy eltört lándzsa vasa egy tisztos özvegy homlokát érte, az aludvarmesternéét, aki a királykisasszonyok szobájában ült. A szeme és orra közt sérült meg, de nem veszélyesen. A király és a királyné maguk mentek segíteni rajta.

Mintaszerű a király házaselete, valami igazi germán egyszerűség van a

kísérő leányok közt. Ha a király a királynéval ki akar lovagolni, egy óra alatt készen vannak valamennyien.

Az egyes lándzsatorések után jött a csapatos küzdelem. Ez látványnak szép, de veszélyes. Két párt rohan egymásra, ha egy lándzsa eltört, szilánkjai könnyen behatolnak a vért résein. Egyik játékosnak kétszer tört el a lándzsája.

A játék után ebédre mentünk a Salm palotájához közel eső királyi palotába. A királynét két leánya kísérte az ebédhez, onnan azonban illő köszönés után elmentek.

Az udvari táncmulatságon az első táncot a király járta a királynéval, a másodikat Warcus, aki rása karmazsinruhát, piros csizmát viselt, igen tisztességesen. A király táncolt nagyobbik leányával és még egy szép nővel, de tisztességesen. A zenéjük dobbal-sípval (fistula) ment, német módra, katonás zene volt: ezek még lakodalomra is harci dobbal kísérik a leányt.

Ezután jött az olasz sípok zenéje. Egy milánói táncmester vezetésével bejött három fiú arany- és selyemruhában: a két királyfi volt és Lasso Péter fia. Velencei módra táncoltak.»

A táncmulatság nagy teremben volt, a terem egyik sarkában arany szőnyegen, arany hátszőnyeg előtt, arany szőnyegből készült mennyezet alatt heverőszék állott, szintén arany szőnyeggel beterítve, a király és királyné részére.

Ez a táncmulatság 1539-ben történt, Erzsébetünk ekkor már 14. évéhez közelgett, házassága határidejét is kitűzték nemsokára.

III.

A házasság ügyében már 1534 végén komoly lépés történt. Burgo András¹ megszerezte a fölmentvényt III. Pál pápától már évekkal azelőtt; 1534 dec. 14-én másolatot kért erről III. Pál pápától Sanchez, V. Károly császár római követe. A bulla szerint megengedi a pápa, hogy a jegyesek törvényes házasságra lépjenek a köztük levő harmadízű rokonság és gyermekkoruk (Zsigmond 12 éves, Erzsébet négy évvel fiatalabb volt) dacára.

Hogy így a házasság ügye kezdett komolyodni, Ferdinánd király neki-melegedett a kéréseknek. Le akarta beszélni Zsigmondot a moldvai vajda megfenyítéséről, pedig ez nyíltan szövetkezett Zsigmond ellen a törökkel, de Ferdinánd számított reá Zápolyai elleni küzdelmeiben. Kassa elfoglalásának évében (1536) engedélyt kér Zsigmondtól arra, hogy Lengyelországból vásárolhasson élelmiszereket hadserege részére, miután Felsőmagyarországon a gabona kevés, sőt 1537 elején arra kért engedélyt, hogy Lasky Jeromos katonákat toborozhasson Lengyelországban János ellen. Zsigmond ezzel szemben arra hivatkozott, hogy háborúja van a muszkákkal, épen fegyverbe szólította népét. Azt megengedte, hogy toborozzanak az országban, de nem a hadkötelesek közül, tehát nem a birtokos nemesek közül. Bona királyné később, férje távollétében, azt is

¹ Burgo András (nem tévesztendő össze báró Burgio Antal pápai követtel, kinek jelentéseit a mohácsi vész előzményeiről Bartoniek Emma adta ki a Napkelet könyvtárában) volt Károly császár követe Magyarországon a mohácsi vész előtt. Életrajzát röviden megírta a korán elhunyt Petres Kálmán, marosvásárhelyi igazgató, aki ezt az életrajzot alaposabban is ki akarta dolgozni s e végből éveken át folytatott levéltári kutatásokat Párizsban. Szép anyagot gyűjtött össze, remélem, hogy ennek fölhasználásával a család kívánságának megfelelően kidolgozhatom Burgo életrajzát, befejezve így a derék Petres munkáját.

megengedte, hogy Lasky 300 mázsa lőport vigyen ki az országból Ferdinánd serege részére.

Zsigmondnak is voltak kérései. Pekri Lajos szabadonbocsátása érdekében több ízben is írt Ferdinándnak Pekri lengyel feleségének kérésére. Legsúlyosabb kérései Bari várost illették. Ez az olasz kikötő Bona öröksége volt a Sforzák birtokából, ezt a várost mindig fenyegették a nápolyi királyságban elhelyezett spanyol csapatok, megszállására kiváló ürügyet adott a török kalóztól való félelem. Bona nem győzte írni a leveleket Ferdinándhoz, állandóan kérte közbenjárását a császárnál. Károly császár meg is vigasztalta ismételten Bonát, hogy a nápolyi alkirály rendeletet kapott: bánjon úgy Barival, mintha a császár kérése volna a Bona kívánsága.

A rokon uralkodók kölcsönös szívességeit még kedvesebbé tették a gyermekek levelei. 1538 július 18-áról, de más dátumokról is maradtak fenn levelek, amelyekben a gyermek Miksa és Erzsébet sajátkezű írombairású levelekben jó egészséget kívánnak a lengyel királyi családnak. Bizonyára jóleső érzéssel olvasták mindkét családban ezeket a leveleket, de a kölcsönös szívességekérések közben fölmerült komoly ellentétek felhőt ezek a levélkék el nem oszlathták.

A szívességkérések közben Ferdinánd kívánságai nőttek nagyobbra. Ferdinánd álma az egész Magyarország megszerzése volt, aminek pedig egyetlen módja a török háború lett volna. Erre nagy reménye nyílt 1538-ban, mikor testvére, V. Károly császár békét kötött Ferenc francia királlyal. A békekötés híret Ferdinánd sietve közölte Zsigmonddal, aki szerencsét kívánt hozzá. Vérmes reményeket ébreszthetett a szultánnak az a hibája, hogy megtámadta a békeszerető, de hatalmas Velencét. A signoriával szövetkezett V. Károly és a pápa; Ferdinánd remélhette, hogy nagy európai koalíció keletkezik a törökök ellen: Ferenc kibékülésének hírére Zápolyai is kibékült Nagyváradon Ferdinánddal, sőt kötelezte magát a török elleni háborúra. Zápolyai ezután feleségül vette Zsigmond leányát, Izabellát s így még közelebbi rokonságba került Ferdinánddal, aki a lengyel királytól is segílyt remélt.

Csakhogy Zsigmond óvatos volt a szövetségshírekkel szemben. Hiába hivatkozott Ferdinánd a császárra, hiába a német rendek részéről följánlott segílyre, Zsigmond értesült arról, hogy Velence követet küldött a szultánhoz, mert V. Károly hajóhada késlekedett: ez békére vallott.

Zsigmondnak lett igaza, a liga békét kötött Szolimánnal. Háborús segílység küldése helyett arról adhatott értesítést az év végén Zsigmond, hogy hozzá a szultántól követ érkezett, aki jelenté, hogy a szultán leánya férjhez megy, két fiát fölveszik a mohamedán egyház felnőtt tagjai közé és a szultán erre az alkalomra meghívja a lengyel királyt.

Ilyen körülmények között találta a két udvart János király halálhíre. Ferdinánd még János halála előtt ugyanazt a Lasky Jeromost küldte Konstantinápolyba, aki 14 évvel azelőtt János szolgálatában járt ott avégből, hogy a szultánt Magyarországra hozza Ferdinánd ellen. Laskynak ez a követjárása hozta az első bonyodalmat a kis Erzsébet férjhezmenetelének útjába.

IV.

Ferdinánd krakkói követe részletes jelentést küldött haza Bona királyné ijedelméről. (1540 febr. 24.) «A királyné annyira aggódik Lasky törökországi útja miatt, hogy semmi nyugta sincs. Mióta itt vagyok, egyik postát a másik után küldi János királyhoz Magyarországra. Nekem a királyné egyik párthíve

azt mondta, hogy a királyné Felseged részére kedvező utasítást adott marsalljának, egy szavahihető személytől azonban azt hallottam, hogy az utasítás valamennyi pontja Felseged ellen szól, kivéve azt az egyet, amelyik Izabella vagyónát illeti.»

«Mert itt mindenki azt mondja, hogy Felseged Laskyt csak azért küldte nagy összeg pénzzel a szultánhoz, hogy Jánost megrontsa. Ezt Bona királyné semmiképp sem bírja el, mert ez a leánya, a vajda (ez János címe Ferdinánd híveinek leveleiben) felesége a világon a legkedvesebbik gyermeke és amint mindenki beszéli, azt mondja : tévedett a természet, ez kellett volna fiú legyen, a fiú pedig leány.»

«Mikor a napokban megtudta, hogy Lasky megjött Törökországból, harag, sírás, átkozódás és bosszúkiáltás járta, sőt megesküdt, hogy addig nem hajtja nyugalomra fejét, amíg igen kemény bosszút nem áll azon, aki ilyen intrikát csinált az ő vére és húsa ellen. Ne vonja meg Felseged kegyelmét tőlem, amiért kötelességemhez híven mindezt megírom erről a haragos, csodálatos királynéről. Annyit hallottunk és értettünk, hogy ha csak tudná és bírná, nagyon szívesen elrontaná Felseged leányának házassági szerződését.»

«Mióta Izabellát Jánoshoz adta, azóta itt Felseged híveinek, sem semmiféle németnek helye nincs. Nemrégiben néhány rothadt narancsát tartóztatták föl az osztrák vámnál, erre ő nyilvánosan esküdözött, hogy többé németet nem tűr udvarában, hanem bosszút áll rajtuk. Nevezetes személytől hallottam, hogy ha Felseged valamit kezd János ellen, Bona nem fogja kímélni sem magát, sem jószágát, hogy vérét megvédelmezze. Most igyekszik férjét rábeszélni, hogy halasztassa el a házasságot.»

Hosszú levelének végén mint újabb értesülést jelenti a krakói követ, hogy a lengyel marsall Fráter György megbuktatására ment Magyarországra, mivel Bona azt szeretné, hogy leánya legyen régens János halála esetén. Bona megfélekezésére azt ajánlja a követ, hogy Bariban kellemetlenkedjenek neki.

A házasság elhalasztásának ügyében a követ, Logschan, jól értesült. Már 1540 június 6-án azt írja Zsigmond Ferdinándnak Vlnából, hogy a litvánok kérésére az oroszok miatt Litvániában kell maradnia két évig, ezért javasolja, halasszák el a gyermekek esküvőjét 1541 július 1-ről 1542 július 1-re.

Mire Ferdinánd beleegyező válasza Lengyelországba érkezett, előrevetette árnyékát az, amitől Bona rettegett : János király már nem volt az élők sorában és Ferdinánd haddal készült Bona bálványozott leánya ellen. Zsigmond természetesen igyekezett ezt kéréseivel elfordítani leányától, Ferdinánd azonban csak annyit ígért, hogy meg fogja tartani a Jánossal kötött szerződésben Izabella javára szóló pontokat. (1540 szept. 12.) Ez a válasz nem kedvezett Erzsébet házasságának, amelynek nemsokára újabb ellenzője is jelentkezett. A szultán küldött követet Zsigmondhoz azzal az üzenettel, hogy nem helyesli a Ferdinánddal tervezett rokoni összeköttetést ! (Loboczky Mátyás jelentése Krakóból 1542 jan. 25-éről.)

Az esküvő késett, de Zsigmond nem állott el tőle még akkor sem, mikor nyílt háborúra került a sor Ferdinánd és Izabella közt. A törökök gúnyolódtak a lengyelek fölött : az ő királyuk leányát nem a szomszédban lakó apa védelmezi, hanem a távolból kell azért Magyarországra jönnie a szultánnak. Zsigmond mégsem pártolta a törököt, sőt barátságosan viselkedett Ferdinánddal szemben ; megengedte Lengyelországban az élelmiszervásárlást a nagy német birodalmi haderő részére.

Közben egyre halogatták az esküvő határidejét. Zsigmond július 1-ről

szent Bertalan napjára kívánta a halasztást. 1542-ben válaszul Ferdinánd 1543 vízkeresztjét ajánlotta a nagy háború miatt. Zsigmond ebbe is belenyugodott, majd mivel azt szerette volna, hogy Ferdinánd feleségével együtt jelen legyen az esküvőn, újabb halasztást ajánlott, most határidő nélkül. «Nem baj — írja — hiszen fiatalok még a gyermekek.» Az ifjabb Zsigmond akkor 20, menyasszonya 16 éves volt.

1543 febr. 1-én Krakkóból Lobotzky Mátyás írt a házasságról Ferdinándnak.

«Ötödnapja érkezett a szultán követe. Ez lengyel renegát, nekem jó barátom. Ez az, aki sok jó szolgálatot tett néhai Lasky úrnak Konstantinápolyban (az időközben elhalt Lasky rokona volt Lobotzkynak), ez adta szolgálát Laskynak avégből, hogy titkos leveleket küldhessen Felsőgedhez. Elmondta, hogy csak kémkedni jött, nincs semmi fontos mondanivalója, csak a szultán feleségétől van titkos izenete Bonához : a házasságot akarja megakadályozni. Láthatja Felsőged, hogy a szultán már semmit sem mulaszt el Felsőged ügyeinek megfontására és már török szokás és erkölcs ellenére feleségének segítségét használja föl mint asszonyi üzenetet asszonyhoz. Izabellához is küldött követet a szultán felesége. Lányának és rokonának nevezte Izabellát, mert orosz nő gyermeke ez a szultána, mint zsákmány a szultán rabja lett, aztán felesége. Izente, hogy többé ne a pasák útján, hanem általa intézze ügyeit Törökországban, mert ő többet tehet, mint a pasák. Izabella ajándékot küldött volt a pasáknak Török Bálint és Majlát kiszabadítása végett, a szultán felesége maga elé hívatta a követeket, számon kérte, miért küld Izabella ajándékot ezeknek a kapzsi pasáknak, mikor ezek semmit sem tehetnek. Elvétette a pasáktól az ajándékokat saját részére, szinte fejüket vétette.»

«A török követ kíséretében lengyel és német renegátok vannak, akik szabadon járnak a városban és gyűjtik a híreket. A királyi tanácsban Bona hívei amellet vannak, hogy Izabella Erdélyben maradjon, Bona annyira gyűlöli Ferdinándot, hogy nem bánná Izabella vesztét sem, csak Ferdinándé ne legyen Magyarország.»

A levélben említett szultána a nagy Szolimán titokzatos szerelme, a híres Roxelána. A lengyel udvarral szőtt intrikáiról szólnak konstantinápolyi jelentések is, de ezek szerint a szultán nem tudott felesége izenetről s a válaszvivő lengyel követ bajba jutott, mikor a nagyvezérnek ártatlanul beszámolt a szultána részére hozott izennel . . .

Február 2-áról Ferdinánd új lengyelországi követe, Maltzan, is beszámolt a török kövekről. Őt tevével jött, ezek meg voltak rakva. A tevéket a követ Zsigmond királynak ajándékozta, de rakomány nélkül. A török követ ajánlotta, hogy az ifjabb Zsigmond vegye el a francia király lányát. Maltzan ezzel szemben megvette az ellenvetést : ez nem lehet, hiszen Ferenc lánya menyasszonya Fülöp infánsnak.

Ebben az évben (1543) mégis megtörtént az esküvő. Ennek külsőségeiről sokat ír Erzsébet egyik kísérője, Herberstein Zsigmond báró önéletrajzában.

V.

Bécsből 1543 április 21-én indult a menyasszony, Herberstein mint udvarmester kísérte. Korneuburgban «nehéz sírás közt» búcsúzott a fiatal menyasszonytól édesanyja, Anna, a mi II. Ulászlónk lánya. Ötödnapra Olmützben találkoztak a lengyel király követségével. Balitzban, Bonar Severin szép fakasté-

lyában, találkoztak össze a császár követével, György brandenburgi őgróf, olmützi és boroszlói püspökkel. Május 5-én értek Krakkóba, másnap megtörtént a koronázás, 7-én vezette haza ifjú feleségét Zsigmond.

A lakodalmi ünnepek nem terelték el Herberstein figyelmét az ajándékokról. Szép tömeg volt az, amit hazuról hozott magával a királykisasszony. Nyolc női kabát (Schaube) van a leltárban, egy aranyos szövetből készült ezüst rózsákkal, cobollyal bélelve, egy ezüst szövetből, egy karmazsin-damaszt, egy karmazsin-bársony, egy fekete atlasz nyestbéléssel, egy éjjelre való fekete damasztból. Tizenhárom darab «Jängkher» (rövid felsőruha; ha valaki két felsőruhát visel — «ami különösen nőknél fordul elő» — annál a belsőt hívják így) épen olyan gazdag anyagból, mint a női kabátok, legtöbbje karmazsin-bársony, de ezeknél már a csipke és hímzés is megjelenik, különösen a szegélyeken. Van fekete és májszín bársonyszegély, háromszoros szegély is.

A többi ruháknál előfordul gyöngyszegély hímzéssel, a szegély arany zsinórral körülcavart arany zsinórral díszítve, arany gombok, ezüst gombok. Gazdag változatosság van a színekben is: hamuszín, májszín, barna, vörös, fehér, a szegély természetesen legtöbbször eltérő színű az alaptól. A felsőruhák uralkodó színe a fekete és a májszín.

Kalapot (pireth) kapott a kisasszony tíz darabot. Kettő ezüst, kettő vörös karmazsin-bársony, kettő májszín bársony arany tükkel (stefften), kettő fekete bársony, egy májszín és egy hamuszín.

Ezüstneműt kapott kápolnája, konyhája és pincéje részére. Az ezüsteneműnél leltárba vették az egyes darabok súlyát is. Legsúlyosabb egyenként az a hat tál, amelyik összesen 58 márkát (mintegy 13 kg) nyomott. Tekintélyes érték a kápolna fölszerelése is. Külön van felsorolva a függönykészlet, közte az egyik németalföldi — Németalföld kormányzója a menyasszony édes nagynénje, Mária, a mi II. Lajosunk özvegye volt — munkán Romulus és Remus, egy másikon Nabukodonozor története.

A vászonruhák, asztalterítők, konyhai rézedények hosszú sora után jön a szekerek fölszerelése. Kóberes kocsit vitt a királykisasszony, a kocsi belseje aranyos szövettel, külseje bőrrel behúzva, hozzátartozik nyolc fehér ló, nyolc drb. vörös bársony vert és aranyozott hám, nyereg; van hozzá nyolc drb. vert bőrhám is. A kísérő kisasszonyok részére is van egy kóberes kocsi, ehhez hat fehér ló tartozik; kumethám, nyereg, szíjszerszám, minden sárga-rézverettel.

Herberstein gondosan fölszámllálja mindazt, amit a fiatal asszony apósától, anyósától, rokonaitól kapott. Minket legközelebről a magyar vonatkozású ajándékok érdekelnek.

János király özvegyének, Izabellának, ajándékai közt négy aranyozott kupa szerepel első helyen, a nagyobbikon János király címere. a többin öntött (geschmelzte) vörös eper. Fráter György és Petrovics Péter két-két kupát küldött; ezek épúgy, mint Izabella ajándékai, erdélyi művek (sibenburgisch arbei) voltak.

A nászéjtszaka után kapta meg Erzsébet az ifjú férj ajándékait. Három nyaklánc szerepel ezek közt, egyik hét rózsából, mindegyik rózsa közepén egy smaragd és három gyémánttábla; kívül körül mindenik rózsán három rubin-szem; Herberstein kiszámítja: összesen hét smaragd, 21 gyémánttábla, 21 rubin-szem, 69 gyöngy; — ezen a nyakláncon egy drágakő függ, alul egy smaragd, fölül egy gyémánt, egy nagy függő körtegyönggyel (Piernperl).

VI.

A lakodalom tehát nagy pompával lezajlott, Herberstein hazamehetett, mint aki jól végezte dolgát. Meg is írja emlékezéseiben, hogy június 16-án ő Krakkóból «verruckht», de dolga nem volt jól elvégezve. Mindenki tudta, hogy Bona nem szereti menyét, sőt *nem engedi hozzá fiát, az ujdonsüll férjet*. Ferdinánd még Herbersteinék elindulása előtt küldött egy megbízható embert lánya mellé «tolmácsul». Ez, Marsupinus, már június 26-án Krakkóból jelenti, hogy őt szívesen fogadták, csak Bona királyné ellenséges indulatú vele szemben : azonnal vissza akarta őt küldeni. Néhány nap mulva bizonyára Bona rábeszélésére levelet írt Zsigmond király Ferdinándnak, hogy Marsupinus otltéte fölösleges, a fiatal királyné (az öreg Zsigmond már régebben megkoronáztatta fiát) *tud beszélni férjével tolmács nélkül is*, kíséretének létszámáról régebben volt már megállapodás, ez a létszám betelt.

De Marsupinust nem lehetett olyan könnyen eltávolítani. Hivatalában igen önérzetes volt, szembe mert szállni még Bona királynéval is. Sűrűn írta Bécsbe jelentéseit. Ezekből megtudjuk, hogy Erzsébetet Isabettának kényeztették otthon. Ez a név adott alkalmat egyik nevezetes aktakiadványban arra, hogy Erzsébetünket összetéveszék Izabellával, Zápolyai özvegyével. Egyik levelében Marsupinus pártfogásába veszi Isabetta szakácsát : itt egy konyhán főznek az összes felségeknél s a Bécsből hozott szakács nem mutathatja meg *tudományát és hűségét. Mivel a szakácsnak semmi dolga sincs, kéri az ő nevében Marsupinus, méltóztassék Ferdinánd ideküldeni a szakács egyik barátját is*, ha az is itt lesz, akkor ez talán könnyebben kitar.

Bonával Marsupinus veszekedett és igyekezett borsot törni az orra alá.

Bonának egyik fő híve volt a gneznai érsek. Ez évenként haladékot kapott a krakkói püspökség betöltésére Rómából, közben a jövedelmet ő húzta. Bona 1543 júliusában is kérte Rómából a halasztást egy évre, de most Marsupinus sietve értesítette Ferdinándot, hogy meg lehetne bosszantani Bonát a halasztás megakadályozásával, Bona küldöttje szekerekkel megy, Ferdinánd postán küldhetné valakit s embere így megelőzheti Bona küldöttjét.

Közben pestis tört ki Krakkóban, naponta 30 ember halt meg. Bona Litvániába küldte *fiát*, az ifjú Zsigmondot, *de Erzsébet nélkül*. Képzeltük Marsupinus mérgét a nem nagyon előzékeny anyós újabb fogása fölött. Hiába kérte Bonát, végül mást nem tehetett, minthogy vigasztalni próbálta Isabettát, és adta sűrűn a tanácsot Ferdinándnak : foglalja el V. Károly Barit, most a török miatt úgyis meg kell szállni, tartsa megszállva, hadd legyen Bonának könyörögnivalója. Annál fontosabbnak írja Bari megszállását, mert Bona képes a várat a töröknek adatni.

Ilyen politikai viszonyok közt érte Krakkót a sajtáború.

Marsupinus úgy látszik szerette a sajtot. Hihető, hogy Isabetta is szerette a sajtot, sőt az eseményektől ítélve, valószínű, hogy az a Bonar Szeverin is szerette, aki annyira tudta méltányolni Isabetta kérését. De mindehhez hozzá kell tennem, hogy bizonyára Bona is szerette a sajtot.

Isabetta ugyanis sajtot kért, sőt kapott is egy szép napon az étekosztótól (dispensator). Meghallotta ezt Bona és elrendelte, hogy többé az ő tudta nélkül sajtot ne adjanak ki.

Több se kellett Marsupinusnak, nyomban elpanaszolta az esetet Bonar Szeverinnek, aki azonnal küldött nyolcvan fontot ! Ez a parmesansajt Isabetta szobájába került és amennyire Marsupinus hűségét ismerjük jelentéseiből,

föltehetjük, hogy ezután ő sem maradt sajt nélkül. Hanem Isabetta udvarmestere elmondta az esetet az ifjú király udvarmesterének, Opalinszkynak, ez pedig nem hiába férfi, elég pletykafészek volt és tovább adta Bonának.

Bona erre nagy jelenetet rendezett. Magához hívatta a gneznai érseket, a plocki püspököt, a kameneci püspököt és Opalinszkyt. Mikor együtt voltak az urak, maga elé idézte Marsupinust és az ő jelenlétében elmondta, hogy rágalmozók állítása szerint ő, a királyné, nem adatott sajtot szeretett menyének. Követelte, hogy Marsupinus mondja meg, kitől hallotta róla ezt a rágalmat. A gneznai érsek is közbeszólt, hogy sokat pletykálnak az udvarban és ennek végét kell szakítani. Marsupinus megkérdezte, szabad-e egész őszinteséggel szólnia. A jelenlevők érthető izgalommal mondták, hogy csak szóljon (dicas, dicas, dicas). Erre ékes orációba kezdett a sajtügyben Marsupinus: «*A nemzetközi jog szerint szokás, hogy a kövelek mindenről tudjanak. Felsőged legjobban teszi, ha megbünteti azokat, akiktől a gneznai érsek úr hallotta a Felsőgedről szóló rágalmat*». Különbön kereken megtagadta, hogy kiadja informátorait.

Bona természetesen föl volt háborodva. Tanúságul hívta az urakat, hogy Marsupinus nem békét szerez és ő emiatt tiltja meg Marsupinusnak, hogy ezután előtte mutakozzzék.

Marsupinus attól tartott, hogy Lengyelországból csúfosan kikergetik, kért utasítást, mit tegyen, minthogy őt nem szívesen túrik. Ferdinánd természetesen aggódott leányaért és maradást parancsolt. Rendelte, hogy minél szorgalmasabban szerezzen híreket a kis királynéről. Megbotránkozását fejezi ki Ferdinánd afölött, hogy Litvániába küldik az ifjú férjet felesége nélkül, mintha nem szeretnék egymást, «ez embertelen dolog», különösen a pestis miatt, mely főleg a fiatalokat ragadja el.

Nem segített Ferdinánd levele semmit, az ifjú Zsigmond július 30-án elutazott és amint a későbbiekből gyanítani lehet, ha felesége nélkül is ment, nem maradt nőtársaság nélkül.

Marsupinus egyelőre folytatta jelentéseit. Az öreg Zsigmond, felesége és a fiatal királyné Masoviába utazik a pestis elől, amelyben július 31 táján már naponta 60 ember halt el. Erzsébet mellett négy lány és két igen tisztes lengyel asszony marad. Még vasárnap (július 29) meglátogatta Isabettát férje, de csak két szót váltott vele és elment. Éjjel mindig külön vannak, ez már az egész városban beszéd tárgya. Marsupinus helyzete kétséssé vált az udvar utazása miatt: a pestis miatt Krakóban nem maradhatott, az udvarral Bona hívása nélkül nem mehetett. Bosszúságában most azt ajánlotta Marsupinus, hogy Ferdinánd bírja rá bátyját, a császárt, Bona megsértésére. Bona követeket küld hozzá. a leghitványabb embereket egész országából, két kislányt küld velük ajándékba a császárnak, gondoskodjék Ferdinánd, hogy Károly úgy fogadja ezeket, amint Marsupinust fogadták Lengyelországban.

Mivel látja Marsupinus, hogy nem maradhat Erzsébet mellett, igyekszik őt előkészíteni az elhagyatottságra: legyen türelmes, kacagjon mindent. Isabetta ezt meg is ígérte. «Nehéz a helyzete, mert Bona dühös reá. A multkor a plocki püspök Isabettához küldte zenészeit és énekeseit, Bona dühös lett, őt már az is kihozza a sodrából, ha valaki egy szál rózsát küld a fiatal királynénak. De mennél több rosszat mesél róla Bona, annál jobban szereti a nép Isabettát. Tehetetlen dühében az örült, esztelen, dühöngő Bona mindent a józan ész ellen mond és tesz, nincs mód a lecsillapítására, meg fogja ölni jámbor, bölcs, kegyes és jó öreg férjét. «Szégyen megírni, hogy miket művel.»

VII.

1543 augusztus végéről Isabetta betegségét jelenti Marsupinus. A talpán keletkezett kelés, térdig megdagadt a lába, már attól félték, hogy a járványos betegség ragadt reá, de jobban lett.

Végre Ferdinánd hazarendelte Marsupinust, aki maga is kérezett. Zsigmond, az öreg lengyel király, kísérelésében megírta, hogy Marsupinus is elmondhatja, hogy Isabettának semmiben sincs hiánya, — tehát Marsupinusra vagy utódjára szükség nincsen.

Megtoldotta Zsigmond állításait Bona levele, melyet december 7-én írt Herbersteinnek, a házasság egyik szerzőjének és tanujának. «Mikor Erzsébet idejött, sápadt, szomorú, gyöngö volt, szinte félholt, most vidámabb, arca piros, ő maga testesebb», Marsupinus pedig rágalmazó.

Erre aztán ugyancsak megadta a választ Herberstein. Isabetta sápadt és szomorú lehetett érkezésekor az út fáradalmi miatt, de ő egyébként nagyon egészséges színű szokott lenni. Megírta Herberstein nyíltan mindazt, amit Marsupinus szerint Lengyelországban erről a házasságról beszéltek és kereken követelte, hogy az ifjú Zsigmond legyen feleségével házastársi együttélésben, «amint az keresztény és dicséretreméltó uralkodókhoz illik».

Herberstein vádjait természetesen nem hagyta szó nélkül Bona, megfelelt azokra a vádakra is, amelyek nem a házassággal kapcsolatban merültek föl. Nem igaz, hogy ők örömtüzeket gyújtattak volna Esztergom, Székesfehérvár és a többi magyar várak elestének hírére, ellenkezőleg, ő nagyon búsult, hogy ezek pogány török kezére jutottak. Az igaz, hogy máglyák égtek Nizsepolomicében, mert Zsigmond nagy betegsége miatt — még mozdulni sem bírt — az orvosok elrendelték, hogy naponta a várban és a váron kívül köröskörül *a levegő javítása végett tölgy- és ürömlévérlakásokat égessenek*. Ez a levegőjavítás egy hónapig tartott. Isabettát a lengyel udvarban szeretik, csak rosszakarók beszélnek egyebet.

1544 tavaszán új fordulat jött. Könnyű dolog egy férfit befenni fiatal nőnek, még ha saját férje is az a férfi.

Isabetta magától jött-e reá, vagy más tanácsára, kedves leveleket kezdett irogatni távollevő férjének. Az pedig mit tehetett volna, válaszolt, köszönte a boldog új év kívánságot és írt egyebeket is. Zsigmond február 2-i levele így szólt: «Üdvözetemet és legteljesebb szerelmemnek állandó növekvését. Fenséges hercegnő, igen kedves feleségem, megkaptam felséges levelét, melyben szerelmével, igyekezetével és tiszteletével megkeresett és boldog új évet kívánt. Ezt nagyon köszönöm és viszont szívből kívánom, hogy az új év fenségednek boldogan kezdődjék, boldogabban végződjék és jöjjön a következő és még sok más igen boldog esztendő. Ennél kedvesebb és kívánatosabb semmi sem történhet velem, hiszen sorsom és jövőm fenségeddel közös». Isabetta folytatta a levélírást. «Kegyelmes és tisztelendő felséges király úr és férjem uram, alázatosan ajánlom királyi Felségednek igyekezetemet és hűséges szolgálatomat. Kegyelmes király és lelkemnek igen kedves férje, eddig is láttam Felségednek hozzám való házastársi szerelmét (ennek ugyan az ellenkezőjéről épen eleget írt Marsupinus), mégis nagyon kedves volt Felséged leveléből olvasnom, hogy sorsomat és jövőmet velem együtt viseli. De mivel Felségedet annyira kívánja és keresi a szívem, hogy Felséged nélkül semmiképen sem tud megnyugodni, ne vegye vétkemül Felséged, ha ismét és ismét a legengedelmesebben könyörgöm Felségedhez, hogy megsajnálva hűséges cselédjét, méltóztassék

hozzá visszatérni. Ezzel a jótéteménnyel engem Felséged örökre lekötelez, miután már úgyis önként lekötöttem magamat, így követni fogja Isten parancsát és legjobban gondoskodik saját üdvösségéről. Krakkóban, úgy mondják, megszűnt a pestis, Litvániában erre az évre félnek tőle.» (1544. febr. 22.)

VIII.

Ilyen levélváltogatással telt el az 1544. év tavasza. Nyárára komolyabb levelezés indult meg a lengyel királyi család és Ferdinánd között. Szokás szerint egyszerre írt az öreg és az ifjú király ugyanabban az ügyben: már egy éve eltelt az esküvőnek és Felséged mégsem küldi a *hozomány*nak rég esedékes második részletét.

Szeptemberben az ifjabbik Zsigmond rokonai szeretettel írja Ferdinánd királynak, hogy a házassági szerződés értelmében, *aki meg nem tartja a szerződés föltételeit* (Ferdinánd nem tarthatta meg, mert a nehéz török háború miatt minden halasztás után újabb haladékokat kellett kérnie), *200.000 aranyat tartozik fizetni* a másik félnek, amelynek joga van a követelés biztosítására a szerződést szegő fél birtokait lefoglalni!

Ferdinánd újabb haladékat kért és kapott, míg végre 1545 március 7-én megegyezhetett ugyanannak a Herbersteinnek közvetítésével, aki annyiszor szerepelt ebben a házassági ügyben.

A megegyezés szerint Erzsébet a hozomány kifizetésekor lemond örökösödési jogáról, jegyajándék címén rá fogják írni Bona volt birtokait. A hozományt az ifjabbik Zsigmond emberei fogják átvenni. Kikötötték, hogy hamis vagy nem elég jó arany, vagy tallér ne legyen a pénz közt, különösen a liegnitzi Frigyes arany- vagy ezüstpénze ne legyen benne. Herbersteinék szeretnék volna, ha ausztriai becslés szerint vették volna el a pénzt a lengyel biztosok, eszerint 3 tallér lett volna két jó magyar arany, de aztán belenyugodtak a lengyel becslésbe: ezer és néhány száz aranyért nem akartak szakítást előidézni.

A kifizetés csak 1545 április 15-én történt meg. 16-án Ferdinánd levélben kérdezősködik lánya felől, azt hallotta, hogy lázas. 23-án az ifjabbik Zsigmond ír Ferdinándnak, hogy Isabetta nagybeteg volt, de már jobban van, pedig az orvosok is lemondtak róla. Ugyanezt a hírt ismétli a plocki püspök május 3-i levele. Közben jött a tarnovi gróftól egy hír arról, hogy Bona mindenhatósága végéhez közeledik, kincseit Olaszországba küldte és készül odamenekülni az idősebbik Zsigmond halála esetére.

Ennek a levélnek alapján megnyugodhatott Ferdinánd, hogy lányának sorsa nemsokára jobbra fordul, nem kell a rosszakaratú anyóssal tovább küzdenie. Annál lesújtóbb lehetett reá a derült égből érkező villámcsapás.

IX.

«Hogy mi történt Erzsébettel — írja a plocki püspök meghatott levélben 1545 június 22-éről —, azt megtudja Felséged a király leveléből. Nekem nagyobb gyászt és fájdalmat okozott ez az eset, semhogy szavakkal kifejezni tudnám, hiszen teljes lélekkel az övé voltam. Vigasztalni akarnám Felségedet, de magam szorulok vigasztalásra. A fájdalomtól nem is tudom, mit írok. Ha könnyekkel életre lehetne őt kelteni, elolvadni szeretnék a könnyekben. Ha érényeit kell becsülni és nem éveinek számát, akkor eleget élt, nem lehetett volna szentebb, jobb, mint volt...»

Lengyelországból elküldték az orvosi jelentést is a fiatal halott utolsó betegségről, de ezt nem láttam az iratok között.

Erzsébet halálával még nem voltak elintézve ügyei.

A vele volt lányok hazatértek. Ferdinánd azt várta, hogy ezek magukkal hozzák azt, amit Erzsébet vitt és amit Lengyelországban ajándéku kapott: ékszereket, gyűrűket, arany és ezüst edényeket, ruhákat. Követet küldött ezekért Lengyelországba. Utasításul adta követének, Lang dr.-nak, hogy ha a lengyelek arra találnak hivatkozni, hogy Lengyelországban nem szokás a királyné parafernumának visszaadása, Lang vegye tagadásba ezt a szokást, hivatkozzék a házassági szerződésre, amelyben nincs szó az egyes országok szokásáról.

Sokáig húzódott ez az ügy is, két esztendőnél több telt el, míg kiegyeztek. Ferdinánd lemondott Erzsébet arany- és ezüstneműiről, ékköveiről, gyöngyeiről, «tüvel festett szöveteiről» (textili acu picta), ennek fejében kapott 30.000 aranyat.

Úgy látszik, nem gyanakodtak a fiatal asszony halála miatt. Nemsokára megkísérelték az özvegy ifjú király kiházásítását, — az orániai herceg özvegyét kínálta neki Ferdinánd Herberstein útján.

Zsigmondnak nem kellett ez az özvegy, bizonyára nem találta elég előkelőnek, de meg nem is kellett neki más feleség, mint Radziwill Borbála. Ezzel pedig még a lengyelek sem voltak megelégedve; úgy beszéltek, hogy ez a nő megbabonázta a királyt. Az öreg Zsigmond halála után országgyűlésen követelték az ifjú királytól, hogy váljék el tőle.

Országának elégületlensége miatt Zsigmond békét kívánt szomszédaival, tehát közeledni igyekezett Ferdinándhoz. Ferdinándnak szüksége volt mindekire a törökök ellen, Zsigmondra pedig különösen nagy szüksége volt az Izabellával Erdély átadásáért folyó tárgyalásokban. A török ellen Zsigmond segítséget adni nem tudott, de elég nagy nyereség volt Ferdinándra nézve az, hogy nem akadályozta az erdélyi terveket, sőt Izabellát férjhez akarta adni, amint 1549 január 10-én írta Ferdinándnak. Erdélyben sokáig csak Fráter György működött Ferdinánd érdekében, emiatt haragudtak sokan Ferdinándra és Fráter Györgyre, amint Zsigmond mondta Ferdinánd követének, még azt is rossz néven vette Izabella és Petrovics, hogy Ferdinánd csak a barát «kincstárnál» (apud solum *kinstardum*) tartott követet.

Ferdinánd aztán megegyezett, megkapta Erdélyt, de tovább is félthette, mert Izabellának pártja is volt Erdélyben. Egyrészt ez lehet az oka, hogy hét évvel legidősebbik lányának halála után Zsigmondhoz adta feleségül Katalin lányát. Követe, Lang dr., ekkor azt tanácsolta, hogy Katalin őrizkedjék a litván asszonyok főztjétől (Erzsébet Litvániában halt meg) és őrizkedjék a varázslástól (ezzel bizonyára Radziwill Borbálára célzott). Ez sikerült Katalinnak. 19 évig élt mint Zsigmond felesége, így is fiatalon, 39 éves korában halt meg Linzben, ahol rokonait látogatta meg. Alig félesztendőre követte őt a halálban férje is.

HOSSZAN, megdöbbenve rámnéz. Kutat a szemem mélyén. Én mosolyogva, keményen nézek vissza, mintha véletlenül és ártatlanul mondtam volna azt, amit mondtam.

— Az imént azt mondta, kedves Vilma, hogy engem rokonának tekint. Majdnem a testvérének. Hát akkor csak szabad ilyen írnom?

— Szabad... magának szabad... — mondja olyan nehezen, mintha a lélekzete el akarna fulladni, hálásan rámnéz. — Istenem, — folytatja akadozva, nehezen — mikor gondoltam volna én arra, hogy valaki így fog beszélni velem? Én egészen el vagyok zárva a világtól, az élettől... Énrám úgy vigyáztak mindig odahaza, hogy még a szél se érhesse... Az én anyám — most elsőízben mondja «anyám»-nak «mama» helyett — olyan féltékeny rám, még a könnyektől is elzár. Nekem sohasem volt egyetlen barátom az unokaöcsémén kívül, én Eriket tekintettem az egyetlen testvérnek...

— Miért mondja mult időben?!

— Mert... mert most már nem így van. Most jött maga és én egészen...

Elhallgat és én nem zavarom. Hadd nézegesse a virágokat, a játszó gyermekeket, az aranypiros felhőket, hadd merengjen el az egész életén, amely most, tudom, elvonul a szemei előtt kora gyermekségétől kezdve egészen eddig a pillanatig, ahogy itt ülünk együtt a padon... Hadd lássa meg önmagát, a rabságát, hadd érezze az élet követelését a szívében, minden porcikájában, hadd ütközzék benne össze a természet szava és a szüleij rabtartó parancsa. Hadd ébredjen önmaga tudatára és próbáljon dönteni önmaga magáról...

A nap leereszkedik a Dunába, végigszikrázik, végigvillog utolsó sugara a vizen. A város halkán zsong és a gyerekek hazafelé készülődnek.

Mi ülünk némán és elmerengve egymás mellett és észre sem vesszük, hogy a kezünk összeér és ujjaink önkéntelenül játszadoznak egymással, simogatják egymást.

— De most már talán haza kell mennie, Vilmácska — mondom halkán s tudom, hogy mit fog válaszolni.

Azt mondja: — Nem bánom, még maradok... — S vállat von, sóhaj. — Olyan boldog vagyok, azt sem tudom, miért. Csak úgy érzem, hogy mégis csak szép az élet és jó élni! Mintha minden baj elmúlna fölöttem és egyszerre megváltozott volna a sorsom...

— És ki fog vacsorát készíteni a beteg mamának?! — kérdem gúnyosan.

A kis barázdák ismét megjelennek a homlokán. Sokáig erősen gondolkodik, szája összepréselődik s keményen lebiggyed a csücske. Megrázza a fejét, kalapját leveszi, megsimítja etonfrizuráját s egyenesen rámnéz.

— Nézze, a mamám beteg, úgy-e . . . és a papám is egészen képtelen az életre már . . . De hát szabad azért teljesen elzárni valakit, aki fiatal, az élettől? Ha én mindig csak rájuk gondolok és csak velük törődöm, akkor . . . akkor . . . mi lesz az én életemmel?! Hát mondja, nem lehetetlen ez így?! Én már egészen életűnt voltam. Talán azért, hogy ne is kívánjam az életet, hogy meggyűlöljem, megutáljam s ne fájjon, hogy annyira egyedül vagyok s annyira . . .

— Rabszolga.

— Rabszolga?! — Rámnéz megdöbbenve, fejét lehajtja és halkán mondja: — Rabszolga. Maga mindig megtalálja azt a szót, ami először megijeszti az embert, azután rájön, hogy úgy van . . .

— Mától fogva — folytatja halkán és komolyan, mintha gyónna — mától fogva vagy kettős életet kell élnem, egyet a szüleim számára, egyet a magam számára, vagy el kell pusztulnom. Nézze, én huszonkét éves vagyok. És soha, soha semmi . . .

Két apró könnyecsepp gördül le az arcán. Előveszem a zsebkendőmet s egyszerűen, nyugodtan letörölöm. Rámnéz, a szeme különösen csillog, megragadja a csuklómat s megszorítja, aztán könnyein keresztül mosolyog.

— Igen, maga férjhez fog menni — mondom csitítólag, mintha gyermeknek mesélnék. — Nagyon szerelmes lesz valakibe, férjhez megy, lesz egy kis otthona, kézimunkákkal fogja díszíteni, lesznek virágai is, lesz zongorája. Esténként a kilencedik szimfóniát fogja játszani, meg Mozart A-dur szonátáját . . .

— Az A-dur szonátát! Ismeri?

— Azt a hatalmas, heroikus tételt, a zárótételt úgy fogja játszani, mintha a zongorából gladiátorok kelnének ki, vagy arkangyalok és harognák az élet diadalát, az optimizmust, a természet szépségét, az egészséget és erőt. Gyermekek játszanak a szőnyegen . . .

— Nem, nem, lehetetlen, hiszen én minderről már lemondtam!

— Én pedig elmegyek magukhoz vacsorára, ha erre járok és hallgatom a játékát s végül azt fogom mondani: «Emlékszik, kedves Vilma, amikor együtt ültünk egy padon a Duna partján, a nap már lenyugodott, csend volt, harangoztak a tornyokban, én pedig arról beszéltem magának, hogy az élet szép és hatalmas, hogy maga szerelmes lesz és gyermekei lesznek, otthona lesz, virágok lesznek a szobájában» s maga akkor azt mondja: «Nem hittem el, de belül, a lelkem mélyén igazat adtam magának és tudtam, hogy a mamámnak meg kell halnia . . . a papámnak is meg kell halnia» . . .

Ránézek és meghökkenek. Vilma halálsápadt, szeme kerekre-nyitva mered rám és ajka reszket.

— Nem, nem! — szinte sikolt. — Az Istenért, ne beszéljen! Én azt nem élném túl! Hallgasson!

Elhallgatok és rágyujtok egy cigarettára. Tudom, szinte látom, hogy mi megy végbe benne, egy pillanatig várom is, hogy rémületében felugorjon és elfusson innét, a tulajdon vágyai és érzései elöl... De aztán halkán, szinte összetörve megszólal:

— Pedig egyszer csakugyan meg kell halniok... És én annyiszor álmodtam már, hogy meghalt a mamám, vagy a papám s ott feküdtek a koporsóban és én rájuk borultam és sírtam s ott volt velem olyankor mindig Erik is és fogta a kezemet... Egyszer meg fognak halni...

Hallgatok. Te szegény kis madárka, hányszor kívántad már öntudatlanul, hogy bár halnának meg a szüleid, mert azt hiszed, hogy miattuk nem tudsz élni! De ha ezt most megmondanám neked, elfutnál, leborulnál az anyád lába elé és sírnál és holnap talán belevetnéd magad a Dunába a nagy vashídról és azt sem tudnád: miért...

— Hány óra? — kérdem.

— Szent Isten! — kiált fel rémulten, az óráját nézi, már félhomály van, egészen ráhajol a kis órára. Aztán felugrik, kapkodja a táskáját, kesztyűjét, nevetnem kell rajta.

— Mért nevet? — kérdi mosolyogva, de a két ránc nem tűnik el a homlokáról. Lóbálja a kalapját idegességében.

— Na, gyerünk — mondom és karját a karom alá húzom. Most megint vidám, ámbár aggódik a szülei miatt. Karomba kapaszkodik, mosolyog s felnéz rám. Elindulunk a város belseje felé.

* * *

Este éjfélig nem tudok aludni. A vacsora, melyet egy kis kocsmában ettem, rossz volt. Tapolczai Bécsbe készül reggel, most futkos a dolgai után s még nem jött haza. Fekszem az ágyon, cigarettázom, a nyitott ablakon bevilágít az utcai lámpa, utánozza a holdat. A félhomályban fehéren ködlenek a papirok az asztalon, egy pohár víz opálosan csillog és az ablak kilincsére akasztott tavaszi kabátom olyan, mint egy akasztott ember. Egyik cigarettát a másik után szívom s folyton Vilmára gondolok. Látom magam előtt gyermekes kis alakját, finom etonfrizurás fejét, puha mosolyát és kék szemét, kezemen szinte érzem a keze simaságát. Ideges vagyok, szeretném megsimogatni a haját, hosszan megsókolni a száját, szeretném, szeretném... Szeretnék szerelmes lenni! De minduntalan felülkerekedik bennem az író és kegyetlenül s kíméletlenül boncolom őt, az ártatlan kislányt, bele akarok hatolni a gondolataiba, cselekedeteibe, ámbár terhemre van. Milyen jó lenne közvetlen ösztönösséggel közeledni az emberekhez és nem kutatni minduntalan a lelkük titkait! Milyen jó lenne gyerekek lenni, mindent az érzésen át szemlélni, milyen jó lenne, ha az elmúlt húsz esztendő

nem havazta volna be fagyos tudományával a gyerek őszinte ősz-töneit . . .

Éjfél után nagy robajjal megjön Tapolczai. Már ahogy belép s felcsavarja a villanyt, ellenállhatatlan gyűlöletet érzek iránta. Miért gyűlölöm, noha nem bántott? Micsoda eltakart érzések kelnek életre bennem s löknek ellenséges irányba? Csak nem vagyok rá féltékeny, erre a savanyú, kiábrándult, érzéstelen vénemberre? A deres hajára, ráncos képére, összecsuicsörített, keserű szájára, örökké rohanó s az életét örökké «rendezni» akaró, de örökké zürzavaros egyéniségére? Hazájából kitaszított s oda örökké visszavágyó, rejtett emlékeken élőködő szűk kis szívére?

— Na, még nem alszo-o-ol? — kérdi s megáll a szoba közepén a lámpa alatt. Kedves barátom, vártalak, hogy majd velem jössz vacsorázni, de nem jöttél. Vacsoráztá-á-ál? Én rémesen éhes vagyok, nem tud kielégíteni a vendéglői koszt. Holnap megyek Bécsbe-e-e, el kell hoznom a kliséket, az is pénzbe kerül. Szerencsére kaptam ma kölcsön valakitől-ó-ól . . .

Bár elhatározom, hogy nagyon kedves és barátságos leszek hozzá csak azért is, nem tudok felelni semmit. Nézem, fejem alá hajtott karon feküdve, ahogy ott áll a lámpa alatt és hatalmas zsebeiből körtét szed elő, faragja a bicskájával s szaporán falja.

— Nem akarsz körtét? Nem? Jó, kérlek . . . Baj, hogy Bécsbe kell mennem, mert megint nem tárgyalhatjuk le a dolgokat . . . Valahogy nagyon összecsaptak fölöttem e dolgo-o-ok . . . De holnap este okvetlen itthon leszek és akkor mindent megbeszélünk. No, most aludjunk, barátom. Olyan fáradt vagyok, alig alszom naponta két-három órá-á-át, ez így nem mehe-e-et! Ezt nem bírja emberi szervezet, ebbe belepusztulok.

Úgy érzem, hozzá kell vágnom valamit. Tudom, az ilyen emberek, mihelyt a párnára teszik a fejüket, úgy alusznak, mint a terméskő. Ezek állandóan futnak, rendezkednek, szerveznek, tárgyalnak, cselekszenek s mégsem csinálnak semmit. Az ilyen ember tövig lekoptatja a lábát, semmire sem ér rá, az élet mellett úgy szalad el, mint vonat a kis órházak előtt s nem lát meg belőle semmit. Az ilyen ember tele van teóriákkal, de soha nem cselekszik ösztönösen és soha nem érez semmit, a rohanás vágyán kívül. Hová rohan ez a Tapolczai? Mi a célja? Mit akar? Mit akar megfogni, elérni, hatalmába keríteni, beteljesíteni? Rendet akar, mindent «rendezni» akar . . .

— Talán azért megbeszélhetnénk már, hogy milyen viszonyban leszek én a lappal — mondom csendes gyűlölettel. — Aztán írásba foglalhatnánk . . .

— Hát ráérek? Te látod, mennyi dolgom van. Levezés, regény, mindent magamnak kell csinálnom . . . Reggel hatkor felkelek, elutazom, hát aludni is ke-e-ell. Majd holnap, hiszen este visszajövök.

Bekattantja a kést, vetkőzik, ágyba dől. Eloltja a lámpát. Figye-

lem : dörmög magában, de már a következő pillanatban alszik is. Beszél álmában, nem értem, hogy mit. S az órák mulnak, nem tudok aludni, ágyam forró. Felkelek, odaülök az ablakpárkányra, nézem a kihalt, csendes, sötét utcát. Az ablakkal szemben ég a lámpa, lepkék keringenek körülötte. Messziről egyenletes lépéseket hallok : jön a rendőr, fantasztikusan megnő az árnya, épen olyan sötétkék, mint amilyen az egyenruhája, lapos tányérsapkáján fénylik a sárga villanyfény, hátán összeszi a kezét s játszik a gummibotjával. Peckesen lépdel, hallom, valami csendes szlovák népdalt dudolgat magában. Aztán eltűnik az utcasarkon.

Mintha várnék valakit, vagy valamit. Mintha lesném, hogy az utcasarkon felbukkan a kis Cukorbaba alakja, végigilleg az utcán s bemegegy a szomszédházba. Mintha várnám, hogy jön Vilma. Mért is nem jön? Bizonyosan nem tud aludni, rám gondol és visszacsengenek fülében a szavak, amelyeket váltottunk egymással. Bizonyosan most is látja a Dunapartot, a csillogó vizet és az aranypiros fényben lenyugvó napot. De ha ő sem tud aludni, mint ahogy én nem tudok, mért nem jön ide? Vagy mért nem megyek oda én, hát ennyi szabadsága sincsen az embernek? Hát nem mindennél több az, hogy két ember, aki eddig sok száz kilométerre élt egymástól, találkozott és közli egymással a lelkét? A legintímesebb érzéseit? Hát szabad ezt meggátolni?

Hideg van, fázom, az órák lassan mulnak, hallom a toronyóra ütéseit, amint elkonganak az éjtszakában, lehullanak, mint óriási érett gyümölcsök. Mély csend van és olyan egyedül vagyok. Csak már virradna. Vajjon holnap mit fog mesélni magáról Vilma? Holnap? Hiszen holnap vasárnap lesz és ő nem is jöhet el, munkaszünet van . . .

Bosszúsan, idegesen visszafekszem az ágyba és fáradtan elalszom. Lassan ringatnak a Duna hullámai, ködszerűen omlanak, ringanak körülöttem, a hajógépek egyenletesen dobognak, majd úgy érzem, a szívem halk, ritmikus dobogását vélem a hajógép hangjának. Ágyam hol felemelkedik, hol oldalra dől, milyen csodálatos ringás ez, olyan, mint mikor csónakkal valamely nagy hajó hullámverésébe megy az ember s hol magasra felemelkedik, hol alásziklik . . . S a hajó korlátja mellett ott ül Vilma és mosolyog, vállat von s azt mondja : «Nem törődöm többet a szüleimmel, most magával megyek, veled, és előttem az élet!»

Reggel van, mire magamhoz térek s az ablakon ferdén besüt a nap. Tapolczainak se híre, se hamva, eltűnt, valahol Bécs felé robob már . . .

* * *

Az egész városon előmlik a vasárnap ünnepi hangulata. Hosszú sorban ájtatos apácák vonulnak az ablak alatt. Kezüik összetéve a mellükön, fehér vászonkendőik villognak a fekete posztóruhán. Lányok sietnek délcegen templomba, imakönyvüket szorongatják és szaporán fecsegnek. Az ablak elé ülök és francia, meg német folyóiratokat böngészek, még jó, hogy találtam néhányat Tapolczai szűkös könyvtárában.

Most át fogom olvasni a délelőttöt, aztán elmegyek ebédelni, de délután? Mit csináljak délután? Nem ismerek senkit Vilmán kívül és dolgom sincsen sehol.

A délelőtt valahogy elmúlik. Beülök a vendéglőbe, rettenetesen rossz sört iszom, hallgatom az emberek háromnyelvű beszélgetéseit, valahogy elhúzom az időt. Fogadásokat kötök önmagammal: fogadjunk, hogy Vilma délután egész egyszerűen eljön hozzád? Nem, nem jön, ennyire még nem lázadt fel. Igazad van, szeretne eljönni, hiányzol neki, most az egész életét kiöntené előtted, elfojtott, elnyomorított életét, de nem mer. Nem, nincs igazad. Fogadjunk, hogy mégis eljön. Szégyelné a gyávaságát. Tudja, hogy várod...

Hazasietek. Odaülök az ablakhoz, megpróbálok olvasni, de nem sikerül. Várok, várok. Most fog megszólalni a csengő az ajtó felett. Nem szól. Most jön valaki az utcán, apró cipői kopognak, előbb talán idejön az ablakhoz s megnézi, itthon vagyok-e. Vilma jön... Vilma, Vilmácska, Vilmuska, kisgyerek, ártatlan kislány... Nem ő az...

Már rettenetesen ideges vagyok. Megpróbálok fütyörészni, az A-dur szonátát fütyülöm, ha jön, meg fogja hallani s örül majd. Nem jön. Olvasok, de roppant unalmas a cikk, a német jóvátételi szállításokról szól, de akármilyen fontos ez nekem, mégsem kell. Vilma kell. Hát nem tudja, hogy várom s olyan egyedül vagyok s annyira távol mindentől és mindenkitől, mint valaha, húszesztendővel ezelőtt?!

Négy óra.

Fél öt.

Ha ötkor sem jön, elmegyek hozzá én. Mit bánom, akármit gondol, akárhogy fogad a beteg maga, meg a talajtvesztett papa. Csak megvárom, hogy öt óra legyen, hátha addig eljön, bizonyosan nem ér rá.

Öt óra. No, most már szedem a kalapomat, botomat, ha jön is, útközben találkozom vele. Gyalog fogok menni, ő is gyalog jár, takarékoságból. Bezárom az ajtót s elindulok.

Persze nem találkozom vele sehol. Odaérek a kétemeletes csinos ház elé, nézem a kapualjban a lakók névsorát. Második emelet. Habozva állok az ajtó előtt. Csengessek? Hátha nincs is itthon? Hátha azóta már megbánt mindent, megrémült és mégis beletörődik abba az érzelmi rabságba, amelyben gyermekkorra óta él s amelyben csak az unokaöccse jelent néha friss levegőt? Meg szokott az történni azokkal, akik túlságosan elnyomott ösztönéletet élnek, hogy a felszabadulás extázisában már-már elmennek a végső pontig, de azután megrémülnek a saját szabadságuktól és visszatérnek végkép a megszokott rabságba. Mert én a szabadságot, az önállóságot, a független felelősséget jelentem a számára.

Már szinte visszafordulok az ajtóból, de valaki megy fel a lépcsőn, egy álmos, kövér nő és elszégyenlem magam. Még utóbb tolvajnak néz, akit megzavart a munkájában. Becsöngetek.

Bámulatos hamar nyílik az ajtó. Maga Vilma nyit ajtót. Meg-

hökkenve néz rám, mintha nem akarna hinni a szemének. Mintha kísértetet látna.

— Mi az, miért lepődik meg annyira? Talán azt akarja mondani, hogy menjek el, de nem meri? — kérdezem nevetve s érzem, hogy csakugyan van valami Vilma tekintetében ebből a kívánságból.

— Jaj nem, nem, dehogy! — s kissé erőltetve nevet. — Hiszen vártam...

— Tudom, hogy várt. Én is vártam. Miért nem jött?

— Tudja, hogy vártam? Honnét tudja? S látja, igaza van, egész nap magára gondoltam és beszéltem is magáról a mamámnak, már bosszankodott is ezért... S arra gondoltam, hogy elmegyek magához, hiszen mondhattam volna, hogy Tapolczai úr berendelt vasárnapra, de aztán... Mégsem mertem...

Fogjuk egymás kezét s mosolyogva nézünk egymásra. Az előszoba homályos, csak az ajtó üvegén szűrődik be világosság. Egy székreny áll az előszobában, meg egy fogas. És a lakásban olyan csend van, mintha nem lenne otthon senki.

— Egyedül van? — kérdem s akaratlanul is megremeg a hangom.

— Nem, nem vagyok — mondja sebesen és zavartan. Mintha egy pillanatra felém akarna hajolni, de aztán zavartan elveszi a kezét s előre megy. — Jöjjön be, mutatkozzon be a szüleimnek. Nagyon fognak örülni. Jöjjön.

Tágas fogadószobába lépünk. Kopott szőnyeg borítja a padlót, látszik rajta, hogy jóminőségű, de már igen-igen régi. A fal mellett ugyancsak ódon diófa könyvszekrény áll, hosszú üvegajtóval s kívül is polcokkal, amelyeken az obligát német lexikon díszleg. Amodább pamlag, himezett divánvankosokkal, fölötte rossz olajnyomat, amely svájci tájat ábrázol, de már szinte a felismerhetetlenségig fakó és barna, a tó inkább látszik festékestálnak, mint víztükörnek. Faragott íróasztal az ablak mellett, magas polcain valami régi német író összes munkái zöld kötésben. S egy hintaszék. Imitt-amott kis támlanélküli székek, amelyeket «puff»-nak szoktak nevezni német szón felnőtt nyárspolgárok. Megsárgult csipkefüggönyök lógnak az ablakokon. Látszik, hogy ez a szoba valamikor ebédlő volt, de a bútorokat eladták s a megmaradtakból fogadószobát alakítottak. A másik szobába vezető ajtó be van téve, odabentről halk, izgatott és gyors suttogás hallatszik bécsi dialektusban.

Állok a szoba közepén s zavartan nézem a sürgő-forgó lányt. Vilma nagy izgalommal tologatja a puffokat, látszik, hogy kényelmes helyet akar keresni nekem. Pirospettyes háziruha van rajta és fehér kötény, rendkívül kedves benne, sőt ingerlő így háziasan, szobában, sokkal kívánatosabb és egyénibb, mint az utcán, ahol a nagy térségben, magas házak között, vakító fényben és erős színek mezőiben elvész. Most úgy érzem, hogy amikor tegnap este sétáltam vele, egy kissé szánalomraméltónak s gyengének éreztem, itt azonban teljesen kibontakozik házias, meleg, intím egyénisége, mintha ezt a kopott, szegényes és

tompavilágítású környezetet egy művész hozzákomponálta volna az alakjához.

— Talán ideülne a díványra, vagy a hintaszékbe inkább? Ahol kényelmesebb. Rögtön szólok a szüleimnek, nagyon fognak örülni... Igazán kedves, hogy eljött. Nálunk minden olyan szegényes, de ne törődjön vele. Ne nézze a képeket, magának bizonyosan szebb képei vannak, ezek olyan régiek, már színük sincsen. Az ott a mamám volt tizenhétéves korában, azt nézi?

Kis bekeretezett fotográfia lóg a falon, csakugyan azt néztem. Óriási sonkajjakban, nyakigérő szoros blúzban díszelgő hölgyet ábrázol, darázsderekán feszül a ruha, olyan, mintha vonalzóval rajzolták volna. Csak a képe kerek, a homloka, szeme, szája, mintha hasonlítana Vilmához. Aztán az egyik párnára nézek, nagy gonddal hímezett német mondás van rajta: «*A Ruah will i habn!*» Ez bizonyára a humort képviseli a családban...

Nem tudok szólni semmit, idegesítenek az ismeretlenek a másik szobában. Pillanatra sem szűnik a gyors, izgatott fecsegés, mintha kalitkában fecsegőhangú madarakat tartogatnának. A sárgarigónak van néha ilyen fecsegő, csevetelő hangja, amikor elhagyja a füttyöt. De meg idegen helyen az ember csak ül rosszkedvűen, kényszeredetten s ha kipréseli is az agyvelejét, mégsem jut eszébe egyetlen értelmes mondat.

Vilma is érzi ezt, mert, hogy palástolja, besurran a másik szobába, ott beszél valamit ő is bécsi dialektusban, majd hirtelen kijön újra s mosolyog: Mindjárt jönnek, csak rendbehozzák magukat. Aztán leül a puffra s néz rám, én is rá s mosolygunk mind a ketten s tudom, egyetlen gondolunk: milyen jó lenne, ha csak kettesben lehetnénk.

Végre elhal odabent a szóbeszéd s nyílik az ajtó. Lassú, méltóság-teljes, szigorú hölgy lép ki tetőtől-talpig fekete selyemben, nyakán csontláncon fekete lornyon függ, ősz haja magas toronyban a fejére van halmozva. Megáll, szúrón rámnéz, álla kemény, orra makacs és erős, erősebb, mint a fotografián. Alakja első pillanatra úgy hat, mintha nagyon magas és nagyon csontos, szinte férfias lenne, pedig kicsinytermetű és sovány. Felugrom, udvariasan meghajlok s bemutatkozom. Biccent, kiszámított nyájassággal csókra nyújtja felém a kezét s nagyon megörökönyödik, amikor én nem csókolok kezét, hanem az új szokás szerint csak megfogom s megrázom, mintha férfit üdvözlőnék.

— Tudja, mamám, ő az a kitűnő író, akinek a cikkét tegnap én gépeltem és akiről beszéltem is magának — mondja szokatlanul gyorsan Vilma, németül, dialektusban.

Alig esünk át az üdvözlésen, belép Vilma apja is. Fekete ruhában, de kitaposott cügoscipőben, ami első pillantásra is komikusan szánalmasá teszi. Szinte alig tudom levenni a szememet ezekről a hatalmas, vastagtalpú, szánalmas cügoscipőkről. S szeretném megsimogatni az alacsony, zömök úriember kopasz fejét. Szíves mosollyal közeledik felém, előrenyújtja a kezét s mosolyog. Gyermeki, tiszta, de ijesztően szomorú

a mosolya. Örvendek, örvendek, mondja németül, tessék helyet foglalni, érezze jól magát minálunk... Dohányzik? Nekem csak olyan közönséges dohányom van, mióta... Elhallgat s kínos csend támad, zavartan nézünk egymásra, mindnyájan egyet gondolunk; a politikai változás ránknehezedik... Szinte látom, hogy az öreg úr most egyszerre belezuhant a düh, gyűlölet, bosszúvágy ragadós pocsolyájába, amely betölti egész valóját, befoly a szemén, eltömi a száját, nem tud beszélni, lélekezni is csak alig s amellet fél, hogy én elítélem őt ezért. Pedig megértem, hogy akinek az életét gyökerestül facsarta ki a vihar s beledöntötte ebbe a mocsárba, nem is érezhet másként.

— Nur lass es — mondja szigorúan s óvatosan az öregasszony s letelepedvén mellém a pamlagra, lornyonja láncával játszik. Bárhogy titkolja érzelmeit, a szeme szúrón s ellenségesen tűz rám, mintha én okoztam volna minden tragédiát Európában.

— Was, was, Mucikám? — motyog az öreg úr.

A hölgy csak legyint. Mérhetetlen lemondás és lenézés van ebben a legyintésben, felfedezem rögtön, hogy az asszony szájalomra méltó, tehetetlen figurának tartja az urát és egész életét elrontott s helyrehozhatatlan, toldozott-foldozott takarónak érzi, amit nem tud lerázni magáról s ami immár szinte megfullasztja. Az öreg úr üresen, gyermekien mosolyog, de a szeme elborul. Nagyon bűnösnek érezheti magát a feleségével szemben. Minden rezdülése, gesztusa, arckifejezése a könyörgő rabszolgára emlékeztet.

Stereotip kérdések következnek az öreg hölgy részéről. Olyanok, amilyeneket udvariassági látogatások alkalmával szoktak feltenni jól-nevelt úriemberek. Hogy honnét jövök, meddig maradok, ismerek-e valakit a városban s mikor én hasonló kimért feleleteket adok hasonló udvariasan és érzésmentesen, Vilma próbálja meg egy kissé felhigítani és kedvessé tenni a beszélgetést. Nagy lelkesedéssel beszél a cikkemről, az udvariasságomról és szívességemről, arról, hogy milyen nehezen tudtam beletörődni abba, hogy neki diktáljak. Az asszony sokáig nézi, kutató szeme a lány veséig hatol s erre Vilma zavarba jön, elpirul, mosolyog s felém fordulva, hogy anyja pillantását elkerülje, megkérdi, dolgozom-e valamin mostanában.

Figyelem őket. A levegő feszült, hideg és nehéz. De sikerült kívül-helyezkednem s most már a megfigyelő biztos pozíciójában ülve egészen jól érzem magam. Rejtett gesztusokat, hanglejtéseket, pillantásokat próbálok közös szádra fűzni s összeállítani belőlük három ember életét. Az öreg úr cigarettát csavar valami rossz fekete dohányból, rágyújt s pőfékel. Közben állandóan mosolyog, mint azok az emberek, akik rosszul hallanak s amit hallanak is, rosszul értik meg.

A beszélgetés dőcög.

Mondok valamit magamról. Végre elérkezünk a kényes ponthoz: milyenek az árak Magyarországon. Ezt az öreg úr azonnal meghallja, felémfordul s egyre növekvő izgalommal hallgatja tárgyilagos, de óvatos

szavaimat. Nem akarom felkelteni a fájdalmaikat! De ez a szándékom nem sikerül. Mert Vilma apja egyre jobban elvörösödik, kezében félelmesen reszket a cigaretta, erőszakkal nyeli vissza magába a szavakat s a gyűlöletet. Végre kitör:

— Engem itten tönkretettek. Egész életemben becsületesen dolgoztam és kivették a számból a falatot. Ki gondolta volna, hogy ennyire megváltozzék minden? S olyan egyszerre? Én megmaradtam tisztességes magyarnak, mindezt németül mondja, én nem adtam fel az elveimet, én hű maradtam a hazámhoz és az lett a jutalmam . . . hogy a családommal nyomorgok . . . Mert én nem tettem úgy, mint néhány ügyvéd, meg bíró, én nem maradtam meg a jó, zsírós pozíciómban!

— De uram — próbálom csillapítani — hiszen az ügyvéd itt is épen úgy a védencét védi, mint akárhol. És a bíró itt is épen úgy ítél tolvajok, gyilkosok és sikkasztók felett. Ez nem jelenti a magyarság feladását. . .

Most úgy néz rám, mint a gyilkosra. Nem hederít a feleségére, aki az állatszélidítő pillantásaival próbálja megfékezni. Teljesen előnti a harag és hebegve beszél, kezével nagyokat kanyarít a levegőbe:

— Nem jelenti? De igenis jelenti! Ezt az államot negligálni kell, szabotálni kell, egy ujjal sem szabad benne dolgozni, senkinek, érti, senkinek! Még a kőművesnek sem szabad dolgoznia, a levélhordónak is meg kellett volna tagadni a levelek széthordását! Semmit ennek az államnak, semmit! De ők miért nem tudnak úgy, mint én éhezni, fájni, mért fogadják el a kenyeret idegen kézből? Mert mindenki becsstelen áruló, gazember és én egyedül maradtam a tisztességgemmel, uram! Egyedül! Most gondolkozhatom rajta, hogy miért voltam én tisztességes!

Mit szóljak erre vajjon? Igaza van és nincs is igaza. Most mindenkit vádol s mindenkit maga mellett szeretne látni a nyomorúság iszapjában. Igazolni akarja magát. A tehetetlenségét, venségét, életképtelenségét. S mindezt, jól látom, főként a felesége előtt.

— Te csak hallgass — mondja mérhetetlen keserűséggel a hölgy és arca eltorzul, utálat s megvetés ül ki rá. — Te egész életedben a készhez ültél s mikor magadnak kellett volna megteremtened valamit, csak topogtál és kelleetlenkedtél. Mit szídsz te másokat? Azok megkeresik a kenyerüket s nem ábrándoznak azon, hogy jön egyszer egy hadsereg és visszacsinál mindent, ahogy régen volt. Csak te hallgass.

Vilma rémülten nézeget hol az anyjára, hol az apjára, hol rám. Mint a madár, várja a csapda csattanását, hogy összecsapjon felette.

— Talán megkínálnánk a vendéget valamivel? — kérdi félénken, halkan.

Ijedten szabadkozom. Hogy nem vagyok éhes, nem szoktam uzsonnázni, az egészségem sem valami jó . . .

— Maga csak ne panaszkodjék — szól rám rendreutasítón s vádlón az öreg hölgy. — Maga még fiatal . . .

De Vilma nem hallgat rám, kiszalad a szobából. Bizonyosan boldog, mert megkínálhat valamivel, de még boldogabb, hogy kimehet.

Amíg odakint van, a hangulat türhetetlenné válik, nem merek szólni, minduntalan a két beteg ember kitörésétől rettegek. Az asszony sóhajtgat, az öreg úr megint kínál a dohányával s mosolyog, mint a gyermek. Megkönnyebbülök, amikor Vilma kis vajaskenyerekkel és zöldpaprikával tér vissza.

Arról beszélek, hogy ez a város mennyire emlékeztet a diák koromra, beszélek az emlékeimről, egy családról, ahol épen így uzsonnázgattam vajaskenyeret és zöldpaprikát s ahol épen ilyen kedves kislány-barátom volt. Így valahogy átvergődünk az evésen. Még maradok néhány percig, azután búcsúzom. A hölgy megint csókra nyújtja a kezét s én megint megrázom, az öreg úr ki akar kísélni az utcáig, de ennek sikerült elejét vennem. Így csak Vilma kísér ki s ennek nagyon örülök.

Az előszobában megállunk egy kicsit. Fogom a kezét és szomorúan nézek rá. Különös szomorúság ez rajtam, Isten tudja, miért s hogyan telepedett rám. De Vilma, úgylátszik, jobban megérti, mint én magam, mert suttogva így szól:

— Miért jött el?!

— Jó, hogy eljöttem — válaszolom — most egészben megismertem magát és az életét...

Kis szünet. Vilma a cipője orrát nézi.

— Vilma — mondom hirtelen s szinte akaratlanul — maga itt elpusztul. Beteg élet ez. Hagyja itt őket!

Sáppadtan néz rám, látom, hogy eltaláltam a titkos, régi vágyát, amitől ő maga is fél. Lassan ingatja a fejét s mintegy önmagának suttogja: Nem lehet... nem lehet...

— Mindent lehet — folytatom haragosan. — Az ember életösztone életet követel és nem pusztulást. Szabadságot és nem lemondást. Ha azonnal el nem tud szakadni a szüleitől, testébe, lelkébe, csontja velejébe szívódik ez a rettenetes rothadás, ez a megfertőzött élet. Akkor, ha bármint akarna is, nem tudna többet megmenekülni. Egészség, szabadság, öröm, munka, optimizmus, ez az, amit az ember ösztöne meg akar és meg is tud valósítani. Ne tegye tönkre magát!

— Sokat töprengtem ezen és magának igaza van... — feleli szomorúan s cipőjével láthatatlan ábrákat rajzol a parketre. — De sajnálom őket... Már egyszer elhatároztam, hogy átmegyek Magyarországra és megpróbálok élni a magam erejéből s a magam felelősségére, keresek állást, bérelek hónaposszobát... De a szüleim...

— Hát nem lehet sehogy? Nem lehet ezen változtatni?

— Vilma! Vilma! — halljuk belülről az öregasszony kiáltását.

— Ja, ich komm sofort! — kiált vissza Vilma és suttogva hozzát teszi: — Látja, már hív... Mindig hív... Isten vele. — S megint megfogja, megszorítja a kezemet.

— Én nem eresztem el. Így nem lehet — mondom keményen — jöjjön, ne hagyjuk félbe a beszélgetést, én még együtt akarok maradni magával. Jön?

— Gondolkodik. Aztán vállat von s mosolyogva rámnéz : Jó.

— Lemegyünk a lépcsőn, ki az utcára. Egy darabig hallgatunk.

— Látja — mondom — most nem hajtott az anyja hívására, most szépen kilépett az ajtón, elindult velem. Hát nem lehet így? Hiszen az ember szabadnak született, mint minden lény a világon, hát miért nem mehet el maga, miért nem élheti a maga életét? Miért a szülei elavult, megkorhadt életét éli maga? ! Úgy kell tennie, mint ahogy most : *ki kell lépni az ajtón s el kell indulni egyedül.*

— Ki kell lépni és elindulni . . .

— Nézze, én holnap elutazom — mondom egyre hevesebben. — Nekem Tapolcaiból elég ennyi. Én őbenne nem bízom és nem is erőltetem tovább a dolgot. Ha ma este visszajön Bécsből, megmondom ezt neki. Nem segítem ezt a zavaros, dilettáns, céltalan embert. Vilma, jöjjön velem. Együtt utazunk hajón Pestre . . .

— Az nagyon jó lenne . . . És van is nekem Pesten egy rokonom, az első hetekben annál lehetnék — mondja lelkesen, kipirul, rámnéz és egész testében szinte vibrál az izgalom. — Maga holnap utazik és én elkísérem. Milyen szép lenne, életemben az első igazán szép dolog ! De...

— Semmi de. Vagy, vagy. Tökélje el magát és menjünk.

— Össze is kell pakkolnom . . .

— Csak a legszükségesebb holmit hozza. A többit majd elküldik.

— És a szüleim . . . hiszen csak két hétre van pénzük !

— Hát így nem lehet. Ha maga az ő fejükkal gondolkozik, az ő szemükkel lát, az ő szívükkel érez, akkor maga halott ! Hát csak nem hagynak éhenhalni két öregembert ekkora városban? S maga Pestről segítheti őket, ha sikerül a terve !

— Igaz . . . Van itt rokonunk, de azok nem törődnek velünk . . . Erik szülei . . .

— S mit gondol, ha maga nem adja nekik a vérét, mint valami pelikán, hát ők azonnal meghalnak? Hát lehet ennyire egy gyenge gyermekre építeni két öregember életét? Lehet ennyire önző egy anya vagy apa, elzárhatja a gyermekét teljesen az élettől? Hiszen a fecske is szabadjára engedi a fiát, ha megnőtt a szárnya, hagyja, hogy repüljön !

— Igaz, igaz, a fecske is ! Csak én nem, én nem !

— Nos? Jön? Nekem van jegyem, magának váltok. Van útlevele?

— Még akkor váltottam, amikor egyszer meglátogattam a pesti rokonokat.

— Vízumot én holnap reggel szerzek. És jön.

— Megyek — mondja keményen, csupa izgalomban — magával elmegyek . . .

Már az utcasarkon vagyunk, de nem megy vissza. Megáll, tétovázik, aztán felveti a fejét s elindul. — Nem megyek még vissza — mondja — elkísérem magát, én most magában bízom, mert érzem, hogy igaza van. Mondja, maga is így tett?

Elmesélek néhány epizódot az életemből. Hogy én is így hagytam

oda mindent, így álltam a magam lábára, a magam felelősségére s így élek úgyszólván gyerekkorom óta. S hogy erre büszke vagyok s ez az én erőm és biztonságom. Pirulva hallgat, úgyszólván rátapad szemével a szememre, nagy elhatározások születnek benne, egész lelke fel van dülva, leszakadtak benne a gátak s most zuhog, ömlik és árad benne a feltartatatlan életakarát.

— Ez a szabadság, így kell cselekednie a szabad embernek — fejezem be a beszélgetést s akkor vesszük észre, hogy otthon vagyok. Előveszem az ajtókulcsot s ránézek.

— Most hazamegy?

— Igen . . . nem, nem megyek. Itt maradok magánál egy kicsit, ha nem akar dolgozni . . . Vagy ha akar, diktáljon nekem.

— Nem — mondom — várja a mamája. Meg van rémülve. Félti magát, meg akarja tartani . . .

— Majd hazamegyek később — feleli pirosan s nem állja a tekintetemet. Belép az ajtón. Leül az írógép elé, gondolkodik, homlokán megint összefutnak a kis redők. Odamegyek hozzá, megsimogatom a fejét, kisleányos, etonfrizurás fejét. Ő hagyja. Felnéz reám s halálosan komoly az arca, de komolyságában boldog és sugárzó.

— Maga két nap alatt felfordította az egész életemet. Maga mindent megváltoztatott bennem. Én biztos voltam benne, hogy az életem már meg nem változhat s most egészen más vagyok, mint aki ezelőtt két nappal voltam . . . Hogy lehet így megváltozni?

— Csodálkozik rajta? Mindaz, amit most úgy csodál, megvolt magában már előbb is, régóta elgondolta maga mindezt, de nem tudott róla. Gyakran megjelentek álmában ezek az érzések, vágyak, de elburkolta maga elől. Félt tőlük. S most aztán megmutatkozott a maga igazi, való énje és csodálkozik.

Olyan tisztán látom ezt a leányt, mint egy térképet. Látom a lelke útvesztőit, titkos szakadékait, el-elbujó folyamait, minden zegét-zugát. S tudom, most várja, kívánja s akarja, hogy két kezem közé fogjam az arcát s szájoncsókoljam, retteg és követelőzik . . . De nem teszem. Nem szabad, nem lehet. Ne kösse hozzám a szabadságát, ne legyek én most az, aki a csapdát összecsapom felette, tanuljon meg repülni, tudjon szabad lenni . . . Pedig olyan tiszta, sugárzó a homloka, olyan ártatlan kék s mély a szeme, olyan puha és kedves az arca, gyermekes a szája, úgy pirul és izzik . . . Nem lehet.

— Most menjen — mondom komolyan — holnap találkozunk a hajóállomáson.

— Igen. Majd Erik megszerzi a vízumot — feleli, még egyszer hosszan keztfog és lassan, vontatottan elindul az ajtó felé.

* * *

Tapolczai nem jön. Az esti hajónak meg kellett már érkeznie s ő nincs itt. A vonattal sem érkezik. Leszáll az este, nem megyek vacso-

rázni, ülök és gondolkozom. Vilmára gondolok, az egész történetre, mely itt két nap alatt lepergett, a szüleire, az egész városra. Besötétedik, egyik cigarettát a másik után szívom el, majd lámpát gyújtok és elrendezem a kofferemet. Holnap utazom . . . Vilmával. Semmi megdöbbenést, csodálkozást nem érzek. Ennek így kell lennie. Sőt büszke vagyok, hogy felzabadtottam egy emberi lelket! Most mit csinál Vilma? Titokban készül az útra, rám gondol, szerelmes, de ezt nem tudja, ne is tudja meg, csak akkor, amikor már elmúlt . . . Lesüti a szemét az anyja előtt, kínosan néz az apjára. Talán elsúgja Eriknek, hogy mire készül, az örökké vándorló, hegyet járó fiú lelkesen hallgatja. Helyesel neki. Szerencsét kíván . . .

Összeszámolom a pénzemet. Van hajójegyem, elég lesz hazáig. Tapolczainak pedig levelet írok. Papírt teszek az írógéphez, kopogom a betűket lassacskán: *«Kedves Barátom, én léged képtelennel tartalak arra, hogy valamilyen feladatot megoldj, mert te zavaros, tisztulatlan és céltalan ember vagy. Ne haragudj ezért rám, én szívesebben csinálom a dolgomat egyedül, mint olyanokkal, akik nincsenek tisztában a terveikkel, céljaikkal. Minthogy nem jöttél haza, — te sohasem tudod, mit mikor és hogyan akarsz csinálni — így köszönöm meg a vendéglátást és búcsúzom el tőled»*. Mikor megvagyok, borítékba teszem a levelet, megcímezem s a lámpa alá állítom. Aztán az ablakhoz ülök és hajnalig nézem a néma utcát, a sétáló rendőrt és a magányosan álldogáló és a semmibe belevilágító lámpát. . .

* * *

Másnap sietek a hajóállomásra. Az indulásig még van félóra. Vilmának már itt kellene lennie, de késik. Talán nem jön? Megtorpant? Nem meri végigcsinálni a tervét? Nem, nem vagyok ilyen rossz emberismerő, Vilma jönni fog, ő már nem térhet vissza! Már jön is, ott csillog a világoskék ruha és a piros kalap. De tévedek, mégsem ő az. Mennyi világoskék ruha és piros kalap van a városokban! Addig elintézttem az útlelvizsgálatot és lepecsételtetem a jegyemet. Tülekszem a tolongásban, bukdácsolok az útbaállított csomagokban, megcsodálok egy hórihorgas osztrák nőt, akinek bajusza van s egy alacsony kövéret, aki felpiperázta magát rettentő sok szalaggal, kalapja fantasztikus alkotás — száz évig hevert valahol — arca képtelenül ki van festve és a haja a vállát veri, arca ellenben olyan, mint egy hadvezéré. Nevetgélek magamban. Mindenki magán viseli a láncait, csak nem látja. Még páváskodik is vele.

Most már rendben van a jegy, az útlevél, Vilma nincs még itt. Keresem mindenütt, nézem a partot. Egyszer csak valaki a vállamra teszi a kezét. Megfordulok: Vilma.

De persze hogy nem láthattam meg messziről. Vadonatúj gyászruha van rajta, fátyolos kis kalap a fején, melyet apró fekete gyöngyök díszítenek és a szeme vörös és kisírt. Azt hiszem, rosszul látok.

— Vilma, maga az? Mi történt?!

— Jöjjön, álljunk oda a sarokba — mondja szomorúan és elindul. A sarokban sem szól még sokáig, csak néz rám, szeme könnyes, arca meghúzódott és sápadt.

— Mi történt? Mondja már, drága Vilma? Mi baj?

Végre megszólal. Szája remeg és vonaglik, fogával a kesztyűjét tépi.

— Eriket... az unokaöcsémet, akit úgy szerettem... tegnap elgázolta a vonat...

S kibuggyan a könnye.

— Lehetetlen! — mondom ostobán a megdöbbenéstől. — Hogy történt? Beszéljen!

— Nagyon nehéz elmondani... Mikor maga nálunk volt, tudja, délután, de épen akkor, ő a barátaival kiment az erdő felé... és rettenetes... jaj, rettenetes...

Válla megrándul, maga elé néz, de elfojtja a sírást.

— Jöjjön, menjünk a hajóhíd felé, ott nincsenek ennyien — mondom és megfogom a karját. Elindulunk, odakint egy hatalmas diófa alá ülünk a padra és nézzük a csillogó vizet.

— Hát jött a gyorsvonat... Csak egy hete jár arra, most épült a pálya nemrég... Ő meg átugrott a sorompón és a barátai kiabáltak, hogy jön a vonat, jön a vonat... De ő csak állt és nevetett, állt a sínek között és nevetett... S látta a vonatot, szembenézett vele. Ordítottak rá, be akartak ugrani hozzá, hogy elrántásák... de akkor odaért a vonat és elkapta... elkapta Eriket és a teste...

Most rettenetes, irtózkodó zokogás rázza meg. Zsebkendőjébe teszi az arcát, válla vonaglik, egész teste összegörnyed. Én ülök és hallgatók. Mit szólhatnék, mit lehet ilyenkor szólni? Mit mondhat ilyenkor az ember egy gyászruhás leánynak, aki úgyszólván a testvérét veszítette el?

Hirtelen felvillan bennem egy kérdés:

— Mikor beszélt vele utoljára?

— Tegnap... tegnap ebéd után. Eljött és hívott kirándulni, de a mamám nem engedett el... meg aztán, hiszen tudja, én vártam is magát, vagy el akartam menni magához, hiszen tudja! És még magáról beszéltem neki, mondtam, hogy szeretnék magával együtt lenni... És elmondtam neki, hogy maga milyen jó és kedves és hogy miket beszélgettünk délután, mikor maga diktált nekem... S akkor ő elment. De hát hogy lehet ez, hogy valaki lássa a vonatot és hallja, hogy kiabálnak neki és csak áll, csak áll a sínek között és nem tud elmozdulni onnét s csak nevet!... Hogy egészen megbénuljon ottan és hagyja, hogy a vonat rárohanjon... Rettenetes, érthetetlen!

Kissé erőt vesz magán, megtörli a szemét, bámul a vízre. Nézegeti a készülő utasokat, a hajóslegényeket, akik előszedik a vastag drótköteleket, de mindebből nem lát semmit. Egyre a rettenetes kép forog előtte: a hegyeselejű mozdony rárohan Erikre, a vidám, okos és kedves fiúra, az egyetlen emberre, aki őt megérti és akit ő szeret, a kerekék

összecsavarják ruganyos és fiatal testét s hurcolják a talpfákon, vére pirosra festi a töltést és a küllőket . . .

— Csak állt, állt a sínek között és nem tudott elmozdulni. Látták, hogy nevet, de nem úgy nevetett, mint máskor, mert ő el akart ugrani, csak nem bír . . .

Sokáig hallgatunk. Bennem is összefacsarodik valami, bár hidegen próbálom magyarázni a tragédiát. Eszembe jut, hogy egyszer engem is majd elgázolt egy autó a parlament előtt, mert csak nevettem és álltam az úttesten s közben érthetetlen borzalom és kéj bizsergett végig rajtam. Ha egy barátom el nem ránt, baj történt volna. Utána magam sem értettem a dolgot.

— Jön a hajó — mondja csendesen Vilma és karomra teszi a kezét. — Maga most elmegy. Engem talán nem is lát többet, talán eszébe sem jutok. Nem baj, az én életemnek úgyis vége, nem lehet változtatni rajta. Engem mindig furdalni fog a vád, hogy segíthettem volna Eriken, ha vele megyek kirándulásra és nem maradok otthon. Hogy miattam halt meg . . . Mit ér most már minden? Ezzel a hajóval kellett volna nekem is elutaznom — folytatja kis szünet multán s elnézi, hogy a hajó hogy siklik a part felé, ferdén, küszködve a víz sodrával, két vastag kéménye ontja a füstöt és fedélzetén tolonganak az emberek. — Ezzel a hajóval mehettem volna. De látja, ilyen az én sorsom.

Könnyesen mosolyog, ajka két csücske lebiggyed, vállat von s szemét elfutja a könny.

Nem tudok szólni. A csapda összecsapódott a madár felett, most már hiába minden, soha nem fog többé repülni, megadja magát, meggyüli a szépséget, az égboltozatot, a fákat és a hegyeket, rettegve gondol majd arra, hogy egyszer kívánta a csókot és el akart kísérni egy embert a hajón. Ezen nem lehet többé változtatni.

A hajót kikötötték. Rendőr áll a hídhöz, az emberek búcsúzkodnak, zivajognak. A napfény vakítóan csillog a hullámokon és a Dunára néző egyetemi épület aranybetűin. Szorgalmasan csikorog egy daru és emeli, ejti a csomagokat, ládákat a hajóba. Karja értelmesen forog. Be kell szállni.

— Isten vele, Vilma — mondom s megfogom a kezét. — Azért ne felejtse el . . .

— Isten vele — mondja halkan, megszorítja a kezemet, rámnéz, szemét előnti a könny, aztán, még mielőtt megakadályozhatnám, hirtelen lehajlik és megcsókolja a kezemet. Elfut, felszalad a part lépcsőin és hátra sem nézve megy, megy a város felé. Fekete alakja hamar eltűnik az emberek között.

* * *

Nézem, ahogy az Ősi Város házai elmerülnek a távolban, már csak a gyárkémények látszanak füstszalagjaikkal, mint integető fekete zseb-kendők, lobognak a csendes szélben. Elvész a távolban a vashíd is, már

csak halvány ködök látszanak a városból, mint távoli, elvesző délibáb-foszlányok. A hajó reng és dohog, hatalmas hullámbarázdát hasít a kék vízből s a hullámokon szabad sirályok ringatóznak. Elémúsznak az erdők, az áradásos öblök, gémek szállanak a partok felett, csend van köröskörül, víz és égboltozat és erdő.

A kihalt vidék olyan, mintha valami afrikai hatalmas folyamon úsznánk s az sem lepne meg, ha a parton zsiráfok lohólnának hosszú sorban, vagy egy viziló hemperegne a sás között.

De ez is illúzió és délibáb. Mint a gyermekkor és talán a szabadság is, vagy mint az a város, amelyből nem látszik már semmi, annyira elmerült a vízbe, égboltozatba és ködbe.

Kodolányi János.

SZŐLŐHEGY DÉLBEN.

*...Tán alusznak, vagy nem hallják,
Vagy talán nem is akarják...*

*Dél sóhajtott a hegy felett
És csöndes hangon zengett
Sok ócska bánatol.
Napfény csillant a kazalon
S lent álmodott a Balaton,
Mint kékszemű leány.*

*É dongott a déli jó varázs,
Mint megkésett bolond darázs,
Vagy rejtett kórusok,
S a völgyben aztán valahol
Vén vicinális zakatol,
Alighogy hallani.*

*A fák tövében édeset
Álmodtak barna béresek
Nyílt szájjal, boldogan...
És áldott törpe szilvafák
Az őszi izek illatát
Lehették messzire.*

*Én fűben ültem csöndesen,
Öklökre hajlva bölcsesen
Tudóskodó fejem.
Komoly voltam, bús kisgyerek,
Ki hallgatózni így szerel
Az ősz arany szívén.*

*Hallgatni déli zümmögést,
Figyelni hangya-küzködést
S dúdolgató Anyám,
Ki míg tüzelt a tűzhelyen
Egy vén dalt dúdolt szüntelen,
Álomba ringatón...*

Horváth Béla.

ÓDRY ÁRPÁD OTHELLOJA.

MEGVALLOM, ennek az «új betanulás»-nak már a híre is szinte izgalomba ejtett. Izgatott a színpadi feltámadása e tragédiának, nyolcévi várásra, mialatt egymás sarkába hágtak a Shakespeare-ciklusok s az *Othello* kiáltóan hiányzott belőlük (mintha a szimfóniák Beethovenjét idézgetnék az *Eroica* nélkül). Az utolsó szereposztásnak azóta elébb Jagója, majd Othelloja is sírba tért. Gyermekekifjak nagykorúvá serdültek, de Shakespeare-szövegükhöz színpadról az élőszo lélekmelegét meg nem kaphatták — hacsak néhány tenoráriát nem az Operaház Verdi-estéin.

Izgatott a szövegnek akusztikai megújodása is: a Harsányi Kálmán egész becsüggyal vállalt, de már benuló kézzel papirostra rótt fordítása, amelyel elköltözött barátunk most körünkben még egyszer megszólalhat.

S mindenek fölött izgatott az, hogy a tragédia parazsát izzásra — az új fordítás ihletett igéin át — Ódry Árpád készül szítani, ki épen Othello hosszú némasága idején akárhányszor megmutatta, hogy a legkülönb shakespearei feladatokhoz rendre hozzá magasodott, hogy oly érzések színpadi végigélésében, melyeknek bűnössége a mindennapit meghaladó méretükben rejlik, eljutott arra a csúcra, hol tőle a játék káprázata helyett a valóság élményét várhatjuk.

Ennyi izgulásomból csoda-e, ha épen arra az egyre már nem futotta, amin pedig azok, kik a színjátszás eseményeihez szívesen fegyverkeznek fel otthon, eleve megszővegezett ítéletekkel, ezúttal is ugyancsak fájtatták a fejüket: hogy t. i. Othellohoz rendelkezik-e Ódry elég testi erővel? megbírja-e majd benne a szenvedélynek úgynevezett «dinamikáját»? Ily aggodalmak nyilván csak abból a félreértésből támadhatnak, hogy Othello csorbitatlan művészi hiteléhez több fizikai erőfelhasználás kívántatik, mint amennyinek próbáját teszem Hamlet vagy Richard rajzával Ódry már korábban ugyancsak megálta. Kik ezen a hiten vannak, könnyen süketek maradhatnak az Ódry Othellojával szemben, ha már egyszer azok maradtak a — Shakespeare-é iránt. Az a páthosz, mely az Othello-szerep *mondatait* fűti, merőben tévesen is olvasható s méginkább úgy játszható; s mind drámaesztétikai, mind színpadi értelmezésében e tévedésnek épen elég nyomára lelhetni. Ha az *Othellót* «a féltékenység tragédiájá»-vá definiáljuk, félig-meddig már bele is csöppentünk a félreértésbe. A férfi féltékenysége korántsem valami egyszínű, «öserő»-tisztaságú és -megnyilatkozású érzés: komponenseinek aránya színezi, az is működteti. Ha benne az érzékek láza a túlnyomó: a Cleopatra hálójában vergődő Antonius ajkán szólalhat meg; ha a férfiúi hiúság és zsarnoki hajlam: a *Téli rege* Leontesének agyából szabadulhat elébb hebehurgya intézkedésre, majd szánom-bánom kétségbeesésre, melyeknek bármelyike Othello lelkétől tökéletesen idegen. A Féltékenységnek (így, nagybetűs fogalomul) maga Shakespeare elég reprezentánsát rajzolja; ezeknek szenvedélye jellemük, természetük tövén sarjad: rászülettek, akár az *Ahogy tetszik* Jacques-ja a melancholiára. Othello annyira nem «féltékeny természetű», hogy benne a rázúdult (vagy inkább: rázúdított)

szenvedély romboló munkát épen a természetével való végletes *ellentét* erején végez : nem a sanda bizalmatlanság áldozata, hanem a nyílt és nemes bizalomé.

De bukását nevezzük — a féltékenysége helyett — a szerelemfáltés tragédiájának s szinte egy ugrással ott vagyunk a biztos alapnál, melyre most Ódry is egész alkotóművét felépítette. Féltékenység, szerelemfáltés — nem pusztá játék ez a szóval? Úgy véljük, nem : Antonius a maga féltékenységében a fűszeres kalandot is, Leontes a magáéban a férfiúi és uralkodói tekintélyt is félti, — Othello egyebet semmit szerelmén kívül. Szerelmét mondtam s nem : a szerelmet, mert — Ódry mélyrevilágító értelmezését követve — az is nyomban kiviláglik, hogy ez a szerelem itt egészen egyénileg színezett, maga-gyökerén támadt, szinguláris érzés, fogalmi általánosításra époly kevéssé alkalmas, mintahogy féltésének pengéje sem erőltethető belé «a féltékenység» chablon-hüvelyébe. Szerelme rá nézve : egy származási hátrányokkal is megterhelt léte-sorsnak jutott váratlan és kápráztató ajándék, melyet a gyermek naiv öröme-vel fogad, nem is csak Desdemona ajándék-szerelmét : vele együtt annak egész világát, a *fehérék* társadalmát, mellyel önérzete ugyan farkasszemet mert nézni, de amelynek annyiszor hazug külszíne iránt a primitív és végzetes tiszteletet — vesztére — váltig magában hordozza. Szerelmét oly nábobí kinccsé annak épen ez a szellemi hányada teszi ; benne nemcsak érzéke : intellektusa is dúskálkodik. Nagy színész Othello lelkének szöttezésében a «keleties» szalakat bizonyára ebbe az irányba futtatja s nem holmi barbár, «ősemberien» érzéki mohóság felé. Természettől féltékeny ember természetűtől kételkedő is, ilyennél Jago hamarosan a saját törébe eshetnek : a partnak korbácsolt hullámokból talán maga sem vinné el oly sokáig szárazon. Othello a kételkedésben valóságos anti-talentum ; ha kétkedik : legfeljebb (arcszínén, életkorán át) a saját férfiúi előnyei felől cselekszi. Jago is csákányát ép e kis résbe vágja s az nyomban félelmetes szakadékká hasad. Gyujtogató szavait, hogy : Desdemona majd — természetesebb izlése visszatértén — férjét a maga fajtájabeliekkel összevetheti — Ódry a szinte gyermeki gyámoltalanságnak felejtethetlenül megható arbeszé-dével kísérté ; naiv hite előbb döbönt meg házassága kockázatától, semmint megingott Desdemona szerelmében. Ami exotikumot játékába vegyített, mind ilyen lelki erős indítóokokból táplálkozott s nem olcsó színészi fogásokból.

Már a maszkija is mély meggondolásokhoz igazodott, nem felületes tükör-szempontokhoz. Hollószín, hullámos (de nem szerezsen-gyapjas) hajába egy-két ezüstsáv vegyült, a szájszögletekre s az állra szorítókozó gyér szörzet az arc játékanak a maximális szabadságot biztosította. Jól kiszemelt öltözéke szerencsésen hangsúlyozta alakjának izmos karcsúságát, benne taglejtése mintegy szem elé hozta a Kelet némi ünnepélyességét s a fejedelmi sarj természetes előkelőségét. Fejének egy-egy félszeg félrebillentésével, egy-egy csipőből lendülő széles karmozdulattal figuráját a szükség szerint mindig kiemelte környezeté-nek egyenletesebb mozgásstílusából. Shakespeare «mór»-ját láttuk — s egy gyönyörű organumnak helyenként atavisztikusan érdes kísérőszíneben azt hal-lottuk is — belőle annyit, amennyit költőjének terve megkíván, minden kelletlen ethnografiai fölösleg nélkül. — «Othello nem az a szerezsen, kinek mását akár Afrika belsejében, akár Új-Orleansban lehetne találni» — írta Salamon Ferenc is s épen a nagy szerezsen-színésznek, Ira Aldridge-nek játékáról szólva, ki e szerepben a saját százpercentes hitelességét finom művészi tapintattal maga is hozzáfargata a shakespearei — kevesebbhez.

Othellóban — mint a nagy tragédiák valamennyi hősében — a színésznek egy végzetes szenvedély életrajzát, lélektani «Werdegang»-ját kell elibénk álli-

tania. — A féltékenységet — véli legtöbb ábrázolója, kivált ha francia tézisdramákon nevelkedett. — Korántsem — hangoztatta már egy esztendőkkel ezelőtt tartott, szellemes és vallomás-értékű felolvasásában Ódry Árpád — hanem a szerelemét, *azét* a szerelemét, mely a romeói lángolások korán túl, az érett férfiban lesz érdemessé nevére. Démoni erővé ez az érzés igazában csak ezen az othelloi fokon válhatik (a férfi lélekmagányának meleggyáiban, férfiszeméremmel rejtegetett titkok gyökérszálain át táplálva), olyan romboló démonná, melynek a féltékenység «zöldszemű szörnyetege» legfeljebb kisínása lehet. — «Ha valakiben — írta Ódry — ellenállhatatlanul él a vágy, hogy ebből a megfoghatatlan és csak sejtett erőből eleven valóságot alkosson és perceket szerezzen magának, amelyekben az emberi érzések legdicsőségesebb csúcspontjái szállhat: *Othello*-ban megtalálja.»

Ezeknek a perceknek szolgálatába állította most színpadi alkotását. Mikor *Othello* sorsát még csak képzeletében hordozta és lelkében érlelte, az igazi művész magábanfürkésző nyugtalanságával állította fel a problémát: — «Hastings fejét leütni könnyű, mert az politika és nem *Glosternek* magának kell végrehajtania. De hogy jutok el a szenvedélyemnek ahhoz a fokozatához, hogy *Desdemonát* megfojtsam?» — *Úgy*, ahogy most a színpadon megmutatta: egy már nem romeói értelemben, hanem démoni fogantatásában «halálos» szerelemnek kérlelhetetlen művészi igazságú végső mozzanataként, egy önmaga fölemlesztésére küldetett «isteni láng»-nak — Jago olajától legfeljebb csak siettetett — utolsó fellobbanásaként. Ódry *Othelloja* nem a féltékenység megszállottja, hanem a szerelmi szenvedély ama fokozatáé, melynek már «daktársa a kétségbe'esés, szomszédja a megőrülés». Alakítása alapjául e szinte földöntúli szerelmet vetette, melynek védelmében már eleve is fölemelte vétőjét: «Olyan színész, akiben csak egy szikrája van a féltékenységnek vagy bosszúvágnak, ne játssza el *Othellót*, mert valami profán hanggal bántja meg ezt a legtisztább érzést».

Akárhány *Shakespeare-kommentátor* úgy találta, hogy *Othello* a dráma első felében inkább passzív szerepet játszik a már teljes gőzzel ágáló Jago árnyékában. Való igaz, hogy e részekben egy közepes intrikusszínész is könnyűszerrel nyakába nőhet *Othello* átlagos ábrázolóinak; ezek azután a második rész féltékenységi «bravuráriái»-val kárpótolgatják magukat. Ódry, ki a tragédiában nem jelenetek után keresgélt, hanem — mint a *Hamlet* francia solymásza — megpillantva a lényegét, azonnal rácsapott: ez állítólag passzív szakaszokban már lelkének lelkét takarta ki, oly örvénybe engedve bepillantást, mely mellett a Jago féregindulata silány víztölcsérré korcsosult. Ez a külvilágtól szinte elvágott, annak kapcsaiból önsúlyán kiszakadt szerelmi szenvedély szabta meg *Othellojának* már legelső, baljóslatúan nyugodt fellépését *Desdemona* atyjával szemben. Ez adta ajkára a tanács előtt a védbeszédet, melynek gyújtópontjába nála nem a haditettek színes leírása került, nem holmi «*miles gloriosus*»-nak saját szavain ittasadó gyönyörködése, hanem *Desdemona* ébredő szerelmének szinte vizionárius rajza; mikor utána *Desdemona* első ízben lépett a színre, a nézőtér felőle már hibátlan képet őrzött magában. S ennek a szerelemnek meghitt fészekmelege járta át a cyprusi partraszállás és viszontlátás gondonkafutamait. Mindezek az «előkészítés»-hez tartoznak s a tragédia magaslatán innen esnek. De ahol mások tán még csak a *prélude*-del bajlódnak, Ódry már teljes tisztasággal zengette a maga dallamát.

Azután rendre következtek a «nagy» jelenetek. S bennük az Ódry «féltékenysége» nem úgy robbant ki, mint valami akut mérgezési tünet, mint *teszem*

a Cassio garázdasága Jago italától. Ehhez a szerelemfáltéshez a valódi távlatot Ódry játékanak épen korábbi mozzanataiban kaptuk meg. Azokból már tisztában lehettünk felőle, hogy most ez a feltés *mit* félt: hajszálnyival sem kevesebbet egy egész világnál. Az önmagától búcsúzkodás híres szavaiban («... Othello pályája végetért!») az ő ajkán valóban megmorajlott az a földrengés, mely ezt a világot romba készül dönteni. Juthat-e abból a tekintetből a Jago szennyes kártyái közé akár egy szempillantásnyi is, mely innen fogva konokul a távoli sorsra mered? Shakespeare megdöbbentő penetrációja ezt a szörnyű világössze-roppanást végigkíséri egészen a — fiziológiáig: a kemény Othello a hitvány kendő-mesére *elájul*. Nosza, a modern «átértékelő» irányzat ebben szerencsésen meg is találta azt a «kisujjat», amelynél fogva Shakespeare egész koncepcióját magához ránthatja. A hősök hitéről a betegekhez tért a mi hitünk és — Moissi az ő prófétája. Hamletet ő Ostwalddal keresztezte, Othellót valami keleties révületű hisztériással. Amarról Jászai Mari mondott tömör s nem épen nagyra-becsülő véleményt: «beteg csirke», — emezzel, sajnos, a maga pártjára hódította egyik jeles költő-kritikusunkat is, ki játékanak hatása alatt váltig bizonykodott, hogy Othello szenvedélyében nem villámsujtotta tölgyfa lobog, hanem kórházi géz és vatta pörkölődik. Ódry e felkorbácsolt páthoszú jeleneteket is a művészi alkotás egységében fogta fel, emellett hangjuk ellenére is lényegileg változatlanul ugyanazt mondó átmeneti szakaszul az expozíció naiv bizalma meg a befejező részek halálos nyugalma között. A hisztériás féltékenység a képzelgésen át rohanja meg az embert. Ódry Othellójának fantáziája attól a pillanattól fogva, amikor Jago galád javaslatát a rémséges «jó, igen jó, nagyon jó!»-kiáltással észokoktól többé megföllebbezhetetlenül magáévá teszi, megszűnik ügyének részletei körül csapongani. Azokkal a szókkal ő már halálos ítéletet emel jogerőre, nem is a Desdemonaét, inkább a magáét, mindenképp pedig *szerelemét* küldi velük halálba vagy — ha úgy tetszik — az örökkévalóságba.

Szenvedélyének azon a fokozatán, melyen valóban képessé vált Desdemona megfojtására, Ódry szinte semmivel sem élt abból a «dinamiká»-ból, melynek alkalmazásával itt a «megbékélt igazságtétel» vérfagyasztó alaphangját a színész multhatatlanul megzavarja, ha mindjárt Salvininak hívják is. Hóhéri nekigyürközések helyett e jelenetből inkább az áldozati oltár tömjénfüstjének kell kicsapnia; a materiális elmulást a spirituális felmagasodásnak kell bederen-genie. Olyan Othellóban, ki kannibáli indulatait néhány búcsúcsók tartamára mintegy felfüggeszti, komédiásnál egyebet nem láthatok. Shakespeare a feszültség tetőfokán még egyszer a boldogtalan Desdemona ajkára kergeti Cassio végzetes nevét: ezzel Othellóra nézve valósággal determinálja a lélektani pillanatot, melyben a megmásíthatatlant végrehajthatja. Ódry ebbe a pillanatba bele-sűrítette «becsületes gyilkosságának» egész, agyába-rögzött rabulisztikáját, — hanem a tragédia valódi értelmét azért épen nem ebben a mozzanatban kereste meg, sokkal inkább ama csókéban, mellyel öngyilkossága előtt halott hitvesétől búcsúzik. Mert ebben meg szerelemét foglalta össze — a haldoklók szentségének áhitatával és őszinteségével — azt a szerelmet, melynek szerinte Shakespeare e remekéből tisztán, «más alábbvalókkal nem vegyülve» kell örökre kihangzania.

Rédey Tivadar.

ÉNEKVIZSGA.

AZ ÉNEKVIZSGÁNAK már vége — mondta fáradtan Aliz s a billentyűkre engedte a zongora fedelét. — Csend lett. Az egymáson keresztülgázoló zagyva szavak, tapsok és áthevült nevetések egy pillanatra elcsendesedtek. A kis szoba hirtelen megtelt égő cigareták kék füstjével s az urak türelmetlenkedő arccal nézdegéltek a másik szoba terített asztala felé.

—Hát akkor — mondta az özvegy és lassan felemelkedett. Mintha segítséget várt volna.

A vendégek is felálltak s zörögve továbbtolták a székeket a pirosra festett padlón.

Aliz kottáit rendezgette a zongora fölött.

Csak a lakó maradt még a helyén. Alizt nézte s a szája félénken kinyílt s becsukódott megint.

— Hát akkor — vezényelt vidáman Kálmán — megkezdődhet az evés . . . Úgy-e, mama?

Az özvegy szomorúan bólintott. Berta, a fiatalabbik leány, kitérte az ajtó másik szárnyát is. A vendégek megmozdultak a terített asztal felé.

— Pardon! — kiáltott fel a lakó, hosszú hallgatástól rekedt, sipoló hangon.

Mindenki feléje fordult. Itt-ott fel is nevettek.

— Csak úgy gondolom — folytatta nyakig vörösödve — ha szabadna kérni, hogy Aliz kisasszony is énekeljen.

Az emberek már unták a dolgot, mert mindenki inkább enni szeretett volna, de ha már nem lehet elkerülni, essünk át rajta minél előbb. És helyeslő morajjal zúgni kezdtek mindenfelől, hogy úgy van, halljuk most már a művésznőt, igen, a kitűnő mestert, ezt el nem engedjük, kedves Alizka, magának énekelnie kell.

— Ugyan Patay — mondta Aliz a lakóra nézve őszinte rosszalással — maga olyan szépen hallgatott egész este, ezért igazán kár volt megszólalnia.

De már a taps is zúgott, a székek zörögtek és édesgetve könyörgő hölgyek gyűrűje körülfalta a zongorát.

—Hát jó, jó — mondta akkor Aliz kedvetlen mosollyal s a zongorához ült megint.

Ujjai pár pillanatig a billentyűk fölött tétováztak.

A tanítványok fontoskodó várakozással dőltek a zongora sima

lapjára, a férfiak gúnyos mosolyt bujtattak el szájuk fölött s az egyik asszony csöndes ásitást harapott össze épen.

És Aliznak az jutott eszébe, amikor először állt meg a dobogón, fehér ruhában, derekáig szálldosó, kibontott barna hajjal, kipirultan és szédülten a taps előtt, mely nyári záporként zuhogott föléje. Milyen diadalmasnak látszott akkor az élet. Tapsok és virágok között . . . Rég volt. Nagyon régen már.

És most itt ezek . . .

Ezek a tapsok . . . Könyörület-tapsok . . . Mintha mondanák : essünk túl ezen is.

Két keskeny ajkát összeszorította és dacosan fölvetette a fejét. Vékony ujjai a billentyűkre siklottak : a megtépett húrokon felsikoltott egy futam s a remegve kinyíló szájon keserű panasszal csendült fel mély hangja :

— Tisztán éltem . . .

Szállt és emelkedett a hang, mint kőszáli sas a tértelen ég boltozata alatt. A sok figyelő szem egyetlen arc mély tekintetévé tágult s egyetlen szív dobbant meg a keblek alatt.

— Hát mégis gyönyörű hang ez — gondolták az öregasszonyok.

A tanítványok arcán megélesedett az irigykedő mosoly s a férfiak lehúnyt szempillájuk alatt talán azt idézgették : minő jó nő lehetett ez az Aliz valamikor . . .

Patay Alizt nézte mereven s ámuló arcán nagyra nyitotta a száját.

A nagybácsi a bajuszát pödörgette s azt mondta magában : kár, igazán kár ezért a szegény Alizért.

S egyszerre furcsa nyöszörgés nyihogott fel az énekből.

— Nevetsz? — kérdezte valaki ijedten.

Aliz még egy pillanatra felnyitotta száját, szeme tágultan bámult a füstös levegőbe . . . aztán két karja közt a billentyűkre borult.

— Nem érdemes ! Nem érdemes !

A húrok felkiáltottak s zagyva zengésükbe belecsuklott Aliz zokogása.

S mintha hirtelen megsűrűsödött volna a csend . . . Ahol előbb még női kacagás gyöngyözött, kedélyeskedő férfimoraj lassú hullámában . . . és zongorahangok verdesték a falakat, meg ének . . . Csak a falióra ingaütemét lehetett hallani . . . A vendégek maguk elé néztek, vagy mélyen lesütötték a szemüket. . . Ó, milyen rettenetes a csönd . . . Úgy hull le, mint szétomló függöny, amit szemérmes kezek akasztanak a dolgok elé : s egyszerre látni kell a divány sarkából kilógó lószórt, az asztal kettéhasadt lapját, meg a napszítt papírvirágokat a tükör fölött . . . Úr Isten ! hát ilyen szegény emberek ezek? . . . S a Berta is olyan már, mint a pergament, az özvegyen foltos taft-ruha, de a Kálmán mégis puha, angol-szővetben, mellényén keskeny arany-lánccal. Elbújik a szekrény mellett s nem lehet tudni, szégyentől, vagy haragtól piros-e az arca?

Valaki a zsebkendőbe halkította köhögését . . . Senki se merte meg-

bolygatni a csöndet. Mindenki arra várt, hogy Aliz lehajtott feje kacagva emelkedjék fel a billentyűkről: tréfa volt az egész... A sírást már nem lehetett hallani, csak a leborult derék rándult meg hevesen a zongora fölött.

A nagynéni hirtelen felállt és Alizhoz sietett.

— Kicsikém! Alizkám! — mondotta suttogva. — Az Istenért, gondolj az emberekre, ezekre itt.

— Nem érdemes! nem érdemes! — ismételte Aliz olyan nyiltan, szemérmetlen keserűséggel, mintha senki se lett volna ottan.

Az özvegy tanácstalanul nézett széjjel. Szégyenkezően és bocsánatkérően. Aztán ő is Alizhoz tipegett félénk simogatással:

— Ó, te csacsi, igazán...

Aliz megrázkódott.

— Hagyjon, mama, hagyjon — és kifutott a szobából.

Az özvegy visszatipegett a helyére és félénken kuporodott össze a széken. A nagybácsi hirtelen fölnevetett:

— Ejnye, ma érdekes esetem volt...

És elmondott valamit, ami nem is vele történt, amit már mindenki többször hallott, de most mégis szívből nevettek utána... És másoknak is volt valami jóízű esetük. Már mindenek nevettek. Egy-egy jóízű nevetés úgy járta be a társaságot, mint forgószél a pusztát.

Berta valamit súgott az özvegynek.

— No, igen — bölintott rá az özvegy, majd a vendégekhez fordult: — Tessenek átsétálni, szerény kis uzsonnácskára.

S ahogy megindultak a másik szobába, a terített asztal felé, szinte hallani lehetett a felszabadulás sóhaját: Hála Istennek!

Kálmán széles mozdulatokkal rendezgetett:

— Egy hölgy, egy férfi... Én majd ide, maga mellé, nagyságos asszony.

És leült egy piros hajú asszony mellé. S mintha véletlenül történne, az asszony lábához surolta a térdét. Közben áthajolt az asztalon és nagyhangon beszélt a szembenülő hölgynek. Magában pedig azon tündökött, hogy érdekes ez a rozsdavörös-hajú asszony a sima, fehér bőrével. Csak kár, hogy mire összeemelegednének, már utazhat is vissza a faluba. Csak ez az egy estéje van itten. Még kissé tétovázott: maradjon-e velük ezen az estén? Aztán, ha mégis semmi és lekéste a többi szórakozásokat is?... Az utca ilyenkor még tele van sétáló, unatkozó nőkkel. Most még lehetne valamit... Titkon megnézte óráját. Már nyolc óra volt.

Az ajtó lassan kinyílt és visszajött Aliz. Szinte nesztelenül. Az asztal végén ült le, Patay mellett és lesütötte a szemét. A többiek észre se vették, vagy csak úgy tettek, mintha nem vették volna észre. Patay felnézett rá, mintha mondani akart volna valamit. De Aliz arca mozdulatlan maradt.

Berta teát töltött a csészékbe, a likőrösüvegek kézzől-kézre jártak,

a hölgyek arca áttüzesedett a forrósodó szavaktól s könnyű mámor felhői szálltak a szívek fölé. Mindenki kitűnően érezte magát.

Kálmán hirtelen felállt.

— Halljuk! halljuk! — biztatta jókedvűen a nagybácsi. — No, egy szép toasztot, fiskális úr.

— Nagyon sajnálom — védekezett Kálmán, az asztaltól hátrább lépve — igazán nagyon, de már el kell mennem. Sajnos.

— De innen ugyan el nem mész — mondta a nagybácsi elkomorodva.

— Nem lehet, Géza bácsi, igazán nem lehet. Komoly ügyvédi dolog. És holnap már utazom is vissza. . . Úgy-e, mama?

Az özvegy kissé maga elé tűnődött, aztán szomorúan nézett Kálmánra, fejét ingatva jobbra-balra:

— Te tudod, fiacskám . . . Én csak örülök, ha velünk vagy . . .

— De mama, hiszen előre megmondtam, hogy nem maradhatok . . . Hát nem megmondtam?

— Hát persze, fő a kötelesség — felelt csillapítóan az özvegy.

— No, hallod — mondta a nagybácsi és alig fogadta el Kálmán kezét.

A társalgás ismét elakadt és sértődött csönd telepedett az asztal fölé, mikor az ajtó becsukódott Kálmán mögött.

— És miért is ne menne szegény? — szólalt meg váratlanul Aliz, mintha a hirtelen támadt csöndre akart volna válaszolni.

— No, hallod — dörmögött a nagybácsi.

— Alighanem a Papagájban van dolga — mosolygott sértődötten a vöröshajú nő, aki pár nélkül maradt.

— És miért ne? — felelt élesen Aliz. — Okosan teszi: mulasson, mulasson!

— Úgy? — mordult fel a nagybácsi. — Én meg azt mondom, örüljön, ha az anyja mellett lehet. És adja nektek, ha van fölösleges pénze. Rátok fér.

Aliz arca hirtelen lángbaborult.

— Ez az ő dolga és a mi dolgunk. Ehhez senkinek semmi köze.

— De Aliz, Aliz — csitította remegő hangon az özvegy.

A nagybácsi még mondani akart valamit, de aztán csak legyintett a kezével.

S ezalatt odakünn Kálmán már magára öltötte a kabátot.

— Végre — mondotta magában. — Én nem akarok meghalni. Én élni akarok.

Már indult, amikor kinyilott az ajtó és valaki utánasurrant a sötét előszobába.

— Maga az, Patay úr?

Patay izgatottan jött Kálmán felé s egy lépésnyire megállt előtte.

— Engem keres? — kérdezte Kálmán csodálkozva.

Patay hirtelen felemelte s remegve rázta mutatóját Kálmán felé:

— Doktor úr, ez nem szép . . . ez nem rendes dolog.

— Tessék? — kérdezte Kálmán és fenyegető mozdulattal egész Patay elé lépett.

— Ne avatkozzék a dolgomba. Nem magára tartozik — mondta aztán tompán.

Patay félénken összehúzódott és lehajtotta a fejét. Mintha ütéstől félt volna.

— Bocsánatot kérek, doktor úr.

Kálmán hirtelen sarkonfordult s nagy zajjal húzta be az ajtót maga után.

Patay még elálldogált összeütődő, didergő fogakkal a hideg előszobában. Aztán lassan megfordult s kissé eltétovázott a két ajtó között. . . . Nem tudott választani . . . Hiszen az Aliz kisasszony őt észre se veszi. Ott ült mellette s egy szót se szólt hozzá. S amikor felemelt egy kottát s véletlenül a kezéhez ért, amint mindketten lehajoltak érte, úgy húzódott, szinte rándult el mellőle, mintha valami megütötte volna . . . Pedig, ha tudná . . .

S nagy csendben kinyitotta a baloldali ajtót, amelyik az ő szobájába vezetett.

A villanyt se gyújtotta meg s úgy, amint volt, ruhástól, hanyatló az ágyon.

— Ilyen az élet — sóhajtott fel magában.

Odaát már mind halkabbá vált a társalgás és mind sűrűbben halatszottak a búcsúzkodó szavak. Aztán az sem . . . Csak tányérok csörömpölése, amint Berta leszedte az asztalt . . . És az özvegy sóhajai.

Mintha kopogtak volna Patay ajtaján . . . És mégegyszer.

— Patay!

Felugrott az ágyról s egy rántással felnyitotta az ajtót.

Aliz állt a küszöbön.

— Miért szökött meg? — kérdezte mosolyogva, bocsánatkérő hangon. — Talán megbántottam valamivel? Ezt igazán sajnálnám, Patay.

Patay pár pillanatig rémülten nézett Alizra. Majd megragadta mind a két kezét s izgatottan mondta :

— Aliz kisasszony . . . Kedves Aliz kisasszony . . . legyen a feleségem.

Aliz kirántotta a kezét. Majdnem durván. Fejét fölvetette s ment a lakás felé. Csak az ajtóból dobta hátra a vállán keresztül, keményen, hidegen :

— Szerencsétlen!

Berta már kitartha az ablakokat. Az egyiket kihajolva teleszívta tüdejét friss levegővel. A dohányfüst sűrű felhőként gomolygott ki a feje fölött. Aztán visszafordult s kesernyés arccal felköhögött a szájába özönlő füsttől.

— Szörnyűség — mondta a belépő Aliz felé — hogy mennyit tudnak dohányozni. Ez most napokig a lakásban marad. Mintha kávéház volna.

Aliz nem válaszolt. Két vékony tenyerét a homlokára szorította s megállt a tükör előtt. Nézte az arcát : milyen csontos ; kebleit : milyen apadtak ; s hogy már a szemének sincs meg a régi fénye. Aztán maga elé lógatta a kezét s önkénytelen sóhajjal mondta :

— Buta ez a Patay.

Berta ijedten tekintett az ajtó felé s ujjainak végét a szája fölé illesztette.

— És miért? — kérdezte, amikor Aliz unottan rándította meg a vállát. — Miért?

— Csak úgy — mondta Aliz közömbösen. — Miért is ment el? Még maradhatott volna.

— Hát . . . — sóhajtott fel Berta, kissé megingatva fejét és szomorúan elhallgatott.

Közben ágyat vetett a szolonra, ahol Kálmán fog aludni.

— Jó ember — mondta nagysokára — még csak nem is dohányos.

Aliz gúnyosan húzta el a száját.

— Hát ez nem.

— Miért nem szereted? — kérdezte Berta élesen és egész Aliz elé állott.

Aliz száján ingerlékeny válasz élesedett, aztán elkapta fejét s csak annyit mondott :

— Ugyan, Berta, ne bosszants ilyen kérdésekkel.

— Igenis, miért nem szereted? — folytatta makacsul Berta. — Csaknem goromba vagy hozzá. Pedig ő szeret téged.

— De Berta !

— Igen, igen, szeret. Én tudom, én látom. Én nem vagyok vak.

— No, de Berta — kérlelte most már Aliz egész gyöngéden s ijedten nézett a hugára.

— Egész életedben ilyen voltál — mondta Berta könnyekkel küszködő hangon. — Neked mindenki kevés volt. Rég gazdag és boldog asszonynak kellene lenned, aminő szép te voltál.

Aliz melegen felnevetett.

— Édes Bertukám, nem így volt az egészen.

— Hogy az a Patay csak egy szegény írnok? De jó ember, kötelességtudó, arany szíve van — folytatta Berta felszakadó sírással.

— Berta, te Berta — és kissé nevetve és sírva is kissé, magához ölelte a hugát. — Látod, milyen csacsi vagy. Mit akarjak én Pataytól? Hiszen ő téged szeret.

— Engem? — kérdezte Berta ijedten nézve fel könnyeiből, melyek csavaros, sárga vonalakat csikoztak arcára.

Homloka zsirosan csillogott s amint keskeny, vénleány-állat feljebb emelte, tömött, kontyos haja lomhán és összetapadva lógott a nyakába.

— Téged — suttogta Aliz — csak nem akartam mondani. Hisz az előbb is erről beszélt.

— Erről? — kiáltotta Berta. — Aliz, erről?

— Szeret — mondotta Aliz és mosolyogva bólintott a fejével.

Berta a sezlonra kuporodott s az arca elé terítette a tenyerét.

— Lehetetlen!

— Téged.

— Engem, engem — hajtogatta Berta tenyerébe temetett fejét rázva s az öröm hangja búgott fel a könnyek között.

A szomszéd szobában Patay, fülét az ajtóra tapasztva, hallgatózott.

— Ó, Istenem! — suttogta magában. — Ó, Istenem!

Az özvegy már az ágyban volt s vékony, elnyújtott hangon kiáltott ki:

— Lefeküdni, gyerekek!

Berta felugrott a sezlonról, néhány lapát szemet a tűzre dobott, aztán felkapta a szenesvödröt és besietett a másik szobába.

— Aliz fiacskám, gyere te is már.

— Mindjárt, mama, mindjárt... csak a kottákat teszem rendbe.

A zongora felé indult, de megállt a nyitott ablak előtt. A házak ormai fölött a csillagokra nézett.

— Minden milyen messze van — gondolta Aliz az eget nézve.

Odalent egy autó túlkölt végig az elcsendesedett utcán. Még látta, amint elsuhant az úri gépkocsi, puha és kivilágított dobozával. Egy-másba süllyedt bundák, színes női arcok, ápolt férfi-fejek zagyva képe vibrált és fénylett még sokáig a szeme előtt.

— Már, úgy látszik, a színházból jönnek az emberek. Tíz óra van. Talán Kálmán is mulat valahol. Hadd mulasson, legalább ő. Szegény Kálmán... Milyen könnyű volna neki, ha mi nem volnánk... Szegény Kálmán... Szegény mama... Szegény Berta... Szegény Patay... Szegény, szegény Patay...

Megborzongott. Vékony testét keresztüljárta az éjtszaka nyirkos hidege.

— Szegény Berta — ismételte magában.

Aztán Patay ajtajára nézett, mintha tünődött és tétovázott volna.

— Ah! — sóhajtott fel mélyből és legyintett a kezével.

Az özvegy ismét átkiáltott:

— Szívecském, Aliz, pihened kell. Pihenj le már.

— Igen, mama — felelte könnyed hangon, de vigyáznia kellett, hogy sírva ne fakadjon.

— Pihenni — sóhajtotta halkán s térdével közelebb tolt a széket az ablakhoz.

Aztán fellépett rá.

— Pihenni — ismételte s már az ablakdeszkára lépett.

A szembenlevő házsor alatt megállt és felnézett egy ember.

Aliz már nem látta. Kifeszítette két vékony karját, mintha szárnyak volnának, melyekkel az ég felé fog repülni.

— Mama! mama! — kiáltotta kétszer egymásután, sírós hangon,

mint gyerekkorában, éjtszakák szörnyű álmából riadtan s még egy pillanást vetett vissza a kis szoba felé.

S már egyik keze lehullott az ablakrájáról, kifelé dőlő testtel, amikor megállt az ajtófélfának támaszkodva, hosszú, fehér inge fölé kulcsolt kezekkel s nyöszörgöve omlott össze a küszöbön : az özvegy.

— Aliz ! Aliz ! — üvöltött fel sipoló öreg hangja.

És Berta is átrohant a másik szobából, kibontott hajának meduza-fejével.

— Mama ! mamuska ! Aliz ! Az Istenért ! mi történik itten ?

Aliz még ott állt a nyitott ablakban s egy visszafojtott sikollyal az özvegyre nézett.

Szinte nem tudta, vajjon alatta van-e még a mélység, vagy már felszállt lelke egy még magasabb magasba s onnan nézi ezt az egészet . . . Az özveget az ajtófélfá alatt dideregve, Bertát, aki szinte megkövülten áll s azt se tudja, mihez kezdjen s csak kiáltoz : mama, Aliz ! . . . a menyegyzet, elsárgult síkját, a rojtos szőnyeget, a lila kendővel takart próbababát a falnak dőlve, meg a varrógépet, mely naphosszat berreg, vadul hajtott pedállal, Berta szapora lába alatt s ha megáll : szólni kezd a zongora, skálák, etüdök és megint elülről . . . Ó, hát sohase lesz vége ?

Ott állt a nyitott ablakban s hunyorgó szemét úgy nyitotta föl, mint az álomból ébredő, lassan magába szíva a szinte már elhagyott képet . . . Még visszanezett oldalt ejtett fejjel : alatta sötét mélység, fölötte csillagos ég . . . Lehúnyta szemét : Ó, Istenem, be jó lett volna !

— Aliz ! Aliz ! — futott hozzá Berta fuldokolva s átkarolta térdei fölött.

— Hát vissza — gondolta Aliz lehúnyt szemmel s lelépett a székre. — Hát vissza, vissza ide megint.

Aztán az özvegy mellé kuporodva, elfehéredett arcát az özvegy sírásba görbülő szája fölé szorította.

— Te, te kegyetlen — nyöszörgött az özvegy — mit akartál tenni ?

— Semmi, nem történt semmi, anyuskám — kínlódott a szavakkal Aliz — csak a függöny . . . csak azt akartam . . . mert elakadt az ablakban.

— Hát persze, anyus, csak a függöny — mondta Berta is.

S a kinyíló ajtón riadtan lépett be s félénken állt meg Patay.

— Talán valami baj van ? — kérdezte remegő szájjal. — Orvosért fussak talán ?

Aliz felemelkedett az özvegy mellől, lassan egy székbe emelve azt magával s a korsó felé nyújtotta karját :

— Víz ! Patay, hamar vizet !

Az özvegy pedig az első korty után felnézett Patayra s arcához emelte simogató, ráncos, öreg kezét :

— Édes fiam . . . Maga igazán a mi fiánk.

— Maga jó ember, Patay — mondta halkan Aliz s melegen megszorította Patay kezét.

Patay legszívesebben sírni szeretett volna.

— Hiszen én . . . — mondotta aztán s félénken elkerülve Aliz tekintetét, hosszan Bertára nézett — ha nem tetszik haragudni, úgy is a családba valónak érzem magam.

Az özvegy hol az egyikre, hol meg a másokra nézett. Berta lesütötte szemét s fejét mélyen lehajtva, mellébe temette boldog, szemérmes mosolyát. Aliz halkán, fáradtan felnevetett :

— No, látod. Úgy-e, megmondtam, Berta?

— Úgy — mondta az özvegy s már ő is mosolygott. — Hát te tudtad? Ki hitte volna? Énekvizsgára készültünk s lám, lám, mi lett belőle?

Aliz az ablakhoz lépett.

— Hideg van már — mondta halkán s felnézve még egyszer a csillogos égbe, óvatosan betette az ablak mindkét szárnyát.

Mintha örökre elbúcsúzott volna valamitől.

Szilnyay Zoltán.

Az elzálogosított szepesi városok a világtörténelemben. Mindnyájan emlékezünk arra, hogy tanultunk valamit az iskola padjain a tizenhárom szepesi városról, amelyet valamikor Lengyelországnak zálogosított el egyik királyunk. További sorsuk azután többnyire elveszett szemünk elől, csak annyit tudtunk, a volt jó időkben, hogy ismét nálunk vannak, visszakerültek magyar határok közé a városok. Pedig a nemzetközi politikában egykor sokat emlegették azokat, akkor, amikor egy ősi nemzetnek, a lengyelnek szétदारabolása foglalkoztatta az embereket, bár a szepesi városok kérdéséről valószínűleg éppoly kevéssé voltak tájékozódva, mint manapság egy-egy diplomáciai bonyodalomban röpködő helynevekről s jogi kérdésekről.

Divéky Adorján, a lengyel-magyar történelmi és szellemi kapcsolatok kiváló munkása, az egész történelmi irodalom kritikájával és új levéltári anyag alapján foglalkozik most megjelent művében a szepesi városok visszakapcsolásának történetével. («A Lengyelországnak elzálogosított XVI szepesi város visszacsatolása 1770-ben.» Bpest, 1929.) A magyar-lengyel érzelmi kapcsolatok szempontjából a kérdésnek az a lényege, hogy a városok, amelyeket Zsigmond királyunk egyik pénzszerű pillanatában elzálogosított a lengyeleknek és amelyek azután háromszázhatvan évig Lengyelországhoz tartoztak, visszacsatolásuk tényével csakugyan alkalmat adtak-e Lengyelország első felosztására, ami után hamarosan a lengyel nemzet hosszú tetszhalott kora következett.

A diplomácia útjaira általánosságban is igen jellemző az egész eset, részleteinek minden finomságában, amint azokat Divéky munkája rendkívül változatossággal feleleveníti.

Több száz esztendőn keresztül nem sokat törődtek Bécsben a magyar korona igényeivel a szepesi városokra, sőt talán szívesen is látták az ellentétet, amit a kérdés időnkint a magyarok és lengyelek között okozott. Az 1760-as évek végén azonban az Ausztria, Oroszország és Poroszország között való

feszültség alkalmas levezetőjének kínálkozott a pártviszályoktól dúlt Lengyelország tehetetlensége. E pártviszályok, amelyeknek harcai magyar határokon is át-átsaptak, valamint a közeledő pestisveszedelem, katonai kordon felállítására adtak alkalmat a magyar határokon is már csak azért is, hogy a másik két nagyhatalom meg ne előzze a lengyel ügyekbe való avatkozással Ausztriát. A kordon azonban csak úgy lehetett tökéletes, ha az elzálogosított városokat is magába foglalja. Tekintettel Lengyelország gyöngeségére, egyszerre élénkké vált Bécsben Magyarország jogainak emléke; egy magyar hivatalnokot küldtek ki a határok megállapítására és egyúttal az okleveles bizonyítékok gyűjtésére. A munka buzgalma közben mind megszűnt területeket illetőleg kerültek elő állítólagos régi bizonyítékok és a kitűzött császári sasok csakhamar ősi lengyel vidékeken jelölték meg a határokat.

Nagy Frigyes elégtlenül nézte az osztrák fellépést. Divéky kimutatja, hogy a Lengyelországon való osztozkodás gondolata már előbb is meggyökerezett benne és most, Ausztria példájára hivatkozva, egyre következtetesebben és minden ravasz eszközzel igyekezett megnyerni a tervnek a két másik hatalmat. Szomorú ideje következett a célzásoknak, üzengetéseknek, vonakodásoknak és a végső megegyezésnek. Katalin cárnő szerette volna egészen a maga zsákmányának tartani Lengyelországot, de ép ez volt az, ami a másik kettőt izgatta. Mária Terézia volt az, aki erkölcsi szempontból is, legtovább ellenezte a dolgot. Hiszen a kordon ügyét is lehetőleg a magyar megyék útján intéztette, hogy kormányának utat hagyjon az esetleges visszavonulásra; azonkívül egyre hangzott, hogy a határok dolgában kész békés tárgyalásokra Lengyelországgal. Végül azonban az 1772. évben valóságossá kellett válnia a tervnek és a maradék Lengyelország keserves szívvel engedett kényszerű sorsának.

Bármennyire hangsúlyozták is előbb a magyar igényeket Bécsben, az új

lengyel területekből osztrák tartományt alakítottak, mi csak a szepesi városokat kaptuk vissza. Magyar részről tehát sem a kezdeményezésben, sem a végrehajtásban nem mutatható ki semmi önálló szerep e szomorú történetben. Jellemző dolog, hogy az akkori és későbbi irodalom mily igyekezettel kísérte meg mindegyik fél részéről lehetőleg a másikra hárítani a kezdeményezés ódiáját, gyakorta emlegetvén tizenhárom kicsiny városkánk szerepét is. Divékny munkája mentesít bennünket e vádtól; csak alkalmas ürügy volt akkor a városok dolga a diplomácia számára, és tekintettel kétségtelen jogainkra, még ürügyé sem válhatott volna, ha az osztrák kordon nem nyomult volna elő lengyel területekre s megelégedett volna a városok visszakapcsolásával. *Hajnal István.*

A sibói bölény. Nyíró József regénye. (Athenaeum-kiadás.) A regényben két probléma vetődik fel. Egyik ez: *Wesselényi* Miklós elvesztvén édesanyját, az egyetlen lelket, amelyhez hozzá volt nőve, beleszeret *Nemes Zsuzsa* grófnőbe, *II. József* császár kedvesébe, de ebből a szerelemből menekülni szeretne. Feleségül vesz egy tisztalelkű, hősívű lányt, *Cserey Annát*. Énjének végzetes kettőssége azonban tragikus konfliktusba sodorja, mert sem a grófnő képét nem tudja kiégetni magából, sem a feleségétől nem tud elszakadni, de viszont hű sem tud maradni hozzá. Igen érdekes, izgató lélektani bonyodalom ez, amely rendkívül hálás anyag egy modern író kezében, aki tud bánni az analízis eszközeivel. Felfedni a rejtett szálat, amelyek a hős lelkét megholt anyjához kötik, kibogozni a grófnő iránt való végzetes szerelem indokait és a feleséggel szemben elfoglalt helyzet kettősségét, izzig-vérig írói feladat.

A másik probléma: *Wesselényi* anarchikus jellem, aki a rendiségből kinőve semmiképp sem tud beleilleszkedni sem *II. József* felvilágosult abszolútizmusába, sem semmiféle olyan szociális közösségbe, amely az egyéniség beolvadását követeli meg. Ennek a majdnem reneszansz-alaknak a küzdelme a társadalmi renddel, amely őt minduntalan nivellálni akarja, szintén modern írónak termett feladat.

Nyíró József regénye elején azt a problémát állítja elének, amelyet elsőben említettem. De csakhamar kiderül, hogy nem tudatosan látja meg a kérdés lényegét, hanem úgyszólván ösztönösen

érzi csak s ezért a tézisek és antitézisek megfogalmazása is inkább vázlatos, halavány, elmosódó. S valóban alig halad a regény egynéhány fejezetnyit, máris elejteti a felvetett kérdéseket és átszap a probléma másik ágába, hogy azt is csupán megpendítse, halaványan felvázolja anélkül, hogy a gyökeréig hatolna. Mert meg lehetett volna tenni azt is, hogy a két problémát összekapcsolja az író, ebben az esetben a regény szerelmi része csak magyarzatul, aláfestésül szolgálhatna a szociális konfliktus kifejtéséhez és megoldásához. Így azonban a regény első részében *Wesselényi* szerelmi konfliktusa bukkan elének meg lehetősége primitív formában, a másik részében pedig szociális konfliktusa éppen olyan primitíven, öntudatlanul. S maga ez a szociális konfliktus is úgyszólván azért vetődik fel, hogy az írónak alkalma legyen elmondani szimbolikus prófeciáit és megjegyzéseit az erdélyi életről és Erdély hivatásáról.

Mint a téma jelzéséből is kitűnik, elsősorban analitikus elmére van itt szükség, aki a lélektani problémák egész rengetegében biztosan el tud igazodni, ki tudja választani a fontosat és jellegzeteset és el tudja hanyagolni az esetlegest és nem általánost. Ez vonatkozik *Wesselényinek* úgy a szerelmi, mint a szociális konfliktusára. *Meg kell tudni találni a kettő közötti összefüggéseket is és meg kell tudni építeni a hidat a hős vagy hősök egyéni élete és koruk élete között.* *Nyíró* azonban ezt a feladatot, nyilvánvalóan analitikus eszközeinek a híján, nem tudta megoldani. A regény egész folyamatát szintetikus képekben látja, tehát novellisztikusan. Már pedig a regény nem novellák összeláncolt sorozata, a regény formája egészen más szemléleti módot követel meg, mint a novella. Alakjai is novellisztikusan állanak elének s még így is kifogásolhatók itt-ott, mert *Nyíró* előszeretettel alkalmaz kliséket. *Wesselényi* alakja maga is klisé: a szertelen, indulatos, ámde tiszta és mindenekfelett becsületes, őszinte magyar úr kliséje. *Nemes Zsuzsa*, a szép, temperamentumos, hódító szírién, látnivaló, hogy ő képviseli a regényben az úgynevezett «tisztátalan szerelem» komplexumát, míg *Cserey Anna* a liliomtisztaságú, jó, vallásos, önfeláldozó és mindent megbocsátó feleség kliséje. A németek plundrások, nyámnýllák és nyafogók; a magyar urak isznak, esznek, ordítognak, lovat hajszolnak, hazafiaskodnak és kedélyeskednek. Szinte meglep bennün-

ket, hogy figuráiban *Nyirő* itt-ott keserű kritikák gyakorol a szájaló hazafiság és a Bécs felé való hajlongás felett. Maga az elbeszélő hang is jól ismert melódiák klisévonalait ébreszti bennünk: néhol jókaiszerűen hetyke, főkéntes, jóvialis, néhol értelmes, ellágyuló, majd meg gyermekeken naiv, mint a derék, fedhetetlen *Benedek Elek* ifjúsági regényeinek hangja... Mintha — *Dosztojevszkit, Hamsunt* nem is említve — a mai irodalomnak nem is élnének olyan alakjai, mint *Gide*, *Stefan Zweig*, *Thomas Mann*; mintha a szociológia, a történelemkutatás, a lélektan nem haladt volna át olyan állomásokon, amelyek elhatározó fontosságúak a modern írás szempontjából. Mindezt csalódva s leverten állapítja meg a kritikus, mert *Nyirő* József novellái őszinte várakozást ébresztettek benne kétkötetes regénye iránt. Ahol pedig sikerül az írónak igazán megragadni a figyelmet, az maradék nélkül a novellista érdeme. Ilyen önálló s ügyszólván a regényből baj nélkül kiemelhető fejezet az, amelyben *József* császár megláncoltatja magát a *brünni* kazamatában, hogy képet alkothasson magának a rabok szenvedéseiről. Ez valóban szép és mesteri — novella, üdítően válik ki a regény vonatott, érzélgős, minduntalan tájképekbe merevülő sürkeségéből és naivul rajzolt alakjainak tehetetlen váltakozásából s az «erdélyieskedésből»...

Nem, meg kell mondanunk végre, hogy ennek az érzelmes erdélyieskedésnek semmi komoly értelme nincsen. Egy regény nem válik erdélyivé, ha annak hőse *Wesselényi* Miklós báró s ha a hátsalovak *Sibórol Kolozsvárra, Kisbaconba* vagy *Gyalura* vágatnak. Az sem tesz egy regényt erdélyivé, ha itt-ott szomorkás eszmefuttatásokat szövünk bele a magyar nyelv sorsáról vagy a jobbjágy szegénységéről. Ellenben erdélyivé teszi az alkotást a szemlélet erdélyisége, fajisága, a nyelv magyar tisztasága és kemény, racionális logikája, olyasmi tehát, amit *Nyirő* nyelvében ezúttal sajnálatosan nélkülöztünk. Mezőkövesdi kézimunka ez, amelynek stereotíp rajza és színezése immár messze esik a nép eredeti fantáziájától és őszinteségétől. Ámde hol vannak azok az erdélyi írások, amelyek megmutatják nekünk a mai székely vagy magyar, vagy akár oláh paraszt életét, a mai városokat, mai diákokat, papokat, munkásokat, katonákat, a tíz év óta úgyszólván elsüllyedt világot?

Hol van az a modern magyar, vagy nem bánom: «erdélyi» író, aki a mai tudomány eszközeivel ássa bele magát a problémák egymásra torlódtott rétegeibe s igazi mai és magyar író tud lenni szemléletében és nyelvében? Hol van a regény, amely robog velünk a mai vonatokon, mai városokon és városárokon át Nagyváradtól Jassyig?

Nem kézimunkára van most szükségünk, hanem eleven, megmáshíthatatlan és világos realitásokra. Mert a magyar élet soha jobban, mint ma, az irodalom területén folyik, él, ütközik és árad s ma sokkal nagyobb és károsabb hazugság, mint valaha is volt, hogy az író célja a «szép, mely érdek nélkül tetszik». *Kodolányi János.*

Assisi Szent Ferenc iratai. Fordította **P. Takács Ince.** Budapest, 1929. A ferences rendtartomány kiadása. Assisi Szent Ferenc jubileumi éve ráirányította a figyelmet a középkornak erre a nagyszerű alakjára s minden könyv, amellyel többet tudunk meg róla, a magyar szellemi kincs gyarapodása. Takács Ince Szent Ferencnek azokat az írásait fordította le, amelyeknek hitelességét a legújabb filológiai kritika sem vonhatja kétségbe. A fordító tájékozott ember, aki megválogatta mit honnan fordítson. A legtöbb szöveget a quaracchi atyák kiadásából fordította. A magyar fordítás folyékony és szabatos mai magyar nyelv, de ha a fordítás hűség és magyarossága közül kellett választania, sokszor döntött a hűség mellett.

Az iratok legnagyobb része a szerzet megalapításával foglalkozik. Ez is, egy nagy jelentőségre szertevő szerzetesrend kialakulása is, érdekelheti a laikus olvasót, azonban talán még érdekesebb az eszemberideál, amelyet Szent Ferenc rendtársai szemé elé állít. Sokan, — a fordító nincs köztük — amikor Szent Ferenc jelentőségét akarják méltatni, azt emelik ki jellemvonásai közül, hogy mennyire modern, mennyire nem középkori. Itt különösen természetszeretétét szokták emlegetni a példák között, mint amely már a renaissance előfutárja a földi életet megvető és csak a másvilágot becsülő középkori gondolkodással szemben Szent Ferenc valóban szereti a madarakat, a farkast, a napot és a holdat, de nem azért szereti, mint mi modern emberek, mert szépnek találja őket, hanem mert csunyak, vagy legalább is közömbösek. Alázatosságában azo-

kat a dolgokat veszi körül szeretetével, amelyeket kortársai megvetnek, vagy legalább, amelyekkel nem törődnek. Nem azért becülte a természetet, mert többnek, vagy szebbnek látta, mint a többi középkori ember, hanem mert magát tartotta kevesebbnek, mint kortársai.

Szent Ferencet más szálak is fűzik a középkorhoz. Ő is a testi élet ellensége, a szerzetesek házait a lelki élet otthonává akarja tenni. Az általa hirdetett szegénységben is a testi élet megvetése nyilvánul meg. A ferences szegénység tehát nem szociális reform, nem akarja az egész társadalmat szegényre tenni, hanem a szegénységet emeli fel, ideálá teszi és aki követni akarja ezt az ideált, beléphet rendjébe. Általában Szent Ferenc nem átmenet a modern- és középkor között. Izig-vérig középkori és katolikus. Eredetisége és jelentősége abban áll, hogy a katolicizmus keretein belül az eddigi inkább intellektuális vallásosság helyett az érzelmet veszi a hitélet alapjául. Ezzel valóban új korszakot nyit a középkorban, de azért korát nem tagadja meg.

Fabián István.

Sigríd Undset. Tavasz. Athenaeum kiadás. Az első száz oldalon örülök, hogy a Nobel díjat sem osztja több bölcsesség, mint más irodalmi díjakat. Elolvasom a könyvet s vegyes érzéseimből kilugozódik egy összbenyomás, amely meglepetésemre, kitűnő. Mintha első pillanattól fogva a könyv sodrására biztam volna magam! Azt kell hinnem, hogy kezdeti ellenszenvem alján is munkálta már a könyv a hatást, amely az összegezés pillanatában csaknem váratlanul ért.

Kritikus az, aki nem ijed vissza olvasás közben támadt érzéseitől. Nem tudja, hogy ez az érzés másban is földerengett-e, s azt sem, hogy az esztétikai sótlár segítségével szabatosan kifejezhető-e? Mégis ragaszkodik hozzá s többre becüli a kritikai kérdőív hagyományos rubrikáinál. Nem a kérdőív szerkezet, nyelv stb. rovatát tölti ki, hanem a maga erős és mégis homályos érzése után kutat; tapasztalásból tudja, hogy ez az a kritikai nyom, amely egyedül érdemes elindulnia.

Sigríd Undset *Tavasz*a után első s egyetlen izgató kérdésem: Mért győzött meg ez a könyv, amelyről nem hittem volna el, hogy meg fog győzni? Mi az, ami az egészet igazolja, miután a részletek gyakran bosszantottak?

Vannak írók, akiknél szellem és művészkészség szintje oly egyenletesen magas, hogy alkotásaikon mint biztos platón megyünk végig: a nyugodt magasság fensége ez. Más írók viszont mint kétségbeesett ormk szagattják fel magukat olykor feltűnően alacsony szintből. Az ő műveik azok az izgalmas hegyek, amelyekre járva, mindig érezned kell a dilettantizmus szédületét. Az egyik nagy, mert nem lehet kicsiny, a másik nagy, mert van benne egy titokzatos többlet, amely föl-fölemeli. A fensik-szellemeket szívesebben olvasom, a dilettáns zsenikről szívesebben írok. Ők azok, akik a legmegdöbbentőbben írják föl elem a tehetség rébuszát. Ez a Sigríd Undset például bizonyára egy a Bajza Lenkék közül, de olyan Bajza Lenke, aki Európa legjobb íróinak a sorába tört. Nincs az aszemmi habitus, amit a tehetség ne igazolna. A rejtély: hogyan?

Aki a Tavasz témáját s e téma jóvendő bontakozását a huszadik oldalig ki nem találja, irigylendő lélek, mert életében csak kitűnő irodalmat olvasott. Itt van ez a Rose, nyílt szemű, csaknem kritikus leány, aki mégis virágokat visz a száz év előtt elhunyt katona-nagybácsi bronz-plakettes sírjára s egy olyan férfi arcéről álmodik, mint az övé. Ez a mi Rosénk elárvul, őrlí a munka, őrlí a magány; belefárad a nagybácsi arcélinek a várásába, a hős, aki előtt teljesen meg tudná adni magát, késik s ő elhiszi, hogy sikerült beleszeretnie gyermekkori barátjába, ebbe a Torkildba, aki bizonyára gyengébb legény mint a katona nagybácsi, de imádjá őt s ő is vonzódik hozzá; ahogy a nők mondják: «szereti őt, de csak mint fivérét». Rose hozzá megy Torkildhoz és a házasság nem sikerül. A lány nem bírja a férfi szerelmét viszonzni vagy legalább is úgy érzi, nem bírja eléggé. Feszíti a rést egy holtan született gyermek s feszítik a fiú bátyjának, Axelnek indulatos intrikái. Elválnak s a lány a válás után fedezi fel, hogy szereti az urát. Amíg a nagybácsi arcéline várakozó szerelem még elégedetlenkedett benne, a való élet annyi apró gúzzsal kötötte őt az urához, hogy az elszakítás pillanatába a férj nagyobb seb lett a nagybácsinál. A valóság győz a várakozáson s van Torkildnak egy bukott huga, aki időben hal meg, hogy törvénytelen gyermekét biztosító lakatul hagyja a meddő házaspárra.

A téma csaknem úgy vetődik itt fel,

mint félművelt lányaink ajkán, akik végül maguk is belenyugodnak a nagyon «szolid és nagyon szerelmes» tornatanárba, noha az illető nem az, akit mozivászon- emlékeik alapján «vártak». Csakhogy valami különös történik itt ezzel a témával. Kitart, makacsodik. Szívós belső hév rezgeteti, bodroztatja epizódok százain át, amíg ez a kitartás el nem sodor s ez a makacsság meg nem hódít. Ez a Bajza Lenke belénk kalapálja a maga szívügyét. Rose lelkéből új s új helyzetek árnyalásában újra s újra felmerül a kérdés: szereti-e az urát? Eléggé szereti-e az urát? Azt szereti-e, aki még nem jött el. Mért nem szereti azokat, akik hasonlítanak ahhoz, aki nem jött el? A fiú sem fárd bele a féltékeny tünődés, optimista bizakodás, félrehúzódo kétségbeesés mérlegének a fölállításába. A lelki konstelláció újra s újra fölmerül, gyarapszik, duzzad. Először untat, aztán meghökent, végül meggyőz. Bizony nem gyerekkjáték a Rose dolga. Finnyás növényecske, de a gyökerei fagyökrerek.

Amilyen a téma, olyanok az alakok. Megjelenésük pillanatában régi ismerősök. Irodalmi ősök hosszú sora jár előttük s nem a legmagasabb irodalomból jön ez a sor. Az okos, fölünyes s mégis ábrázoló, férjéhez gyöngéd, de gyöngédségében is rezervált asszonyra angol írónők regényeiből emlékezem. Ebben a kissé feminin, de szerelmében állhatatos Torkildban, a nő nappali álomk mazonista árnyalású kedvencére ismerem. Míg a római profilú nagybácsival eltorzított másod példányával melyikünket nem ugratott első ideálunk? Aligha van ebben a regényben alak, akinek a kivonata a Magyar Lányok hasábjain föl nem vonult volna. Az is feltűnő, hogy a jellemek mint kapóra jött színészek be-beugranak a regény meséjének. Kell egy jó kedélyű közvetítő? Itt ez a mi hajdani gömböc-démonunk, ez a Betsy, megteesszük jólelkű családjának. Kell egy gyerek? Itt van ez a hisztérikus nővér; egyszerre kapja meg a tüdővést, a törvénytelen gyereket, s a halál előtti meghatódást, amellyel hőseinkre ruhazza magzatát. Sőt kiderül, hogy a mi intrikus Axelünknek is volt egy titkos nemes fele, amely a regény érdekében váratlanul megnősül s átröpíti őt Amerikába.

Csakhogy szabad-e így beszélnünk ezekről az alakokról? Igazságtalanság csak a fércműszerű elemeket venni észre bennük. A kritika elkerülhetetlen

igazságtalansága még csak külön is választani őket. A megpendített lelkek jónéhány pillanattal tovább rezegnek, semhogy elfeledhetnők őket. A holt-típus addig forog, mint nátrium a vízen, amíg egyszer csak föllobban. Addig részletezi a hőseit, amíg élni kezdenek. Olyan erővel hisz a stereotípiákban, hogy emberekké varázsolja őket. Ezek a részletezések olykor rendkívül finomak, olykor banálisak; de nem is ez a fontos, hanem a halmozás állhatatossága. S ha a mellékoldalokon olykor feltűnő is a többrészből összedróttoztottság, az írónő nem ijed meg, visszaölti a multba ezeket a drótszalakat; olyan szent hittel kezdi újra a regény végén egy-egy szereplő jellemzését, hogy a rész alakokból végre is egy alak lesz; marad bennük valami, ami elfeledtetni a drótszalakat. Bizonyos, hogy ezek az alakok nem új felfedezései a pszichológiának, de van mögöttük, aki hisz bennük; szereti, kényszeríti őket s ez a valaki semmiestere sem gyenge lélek.

S ha mese és jellemzés nem illusztrálná meggyőzőn ezt az írói arcképet, ott az írás maga. Az első két fejezetben beállít egy norvég vidéki fészket, azt váród, hogy a regény itt játszódik le. A harmadikban visszakanyarodik a multba s a negyedikben feloldalon belül ott hagyja az exponált miliőt s az egész regény alatt csak egy temetésre tér belé vissza. Az elbeszélés szála nyugtalanul vetődik ide-oda. Egy-egy részletet jelentősködően aláhúz, a másikon átszalad. Szereti a hangsúlyozott jeleneteket, a mozaikra tördelő elbeszélés modort; de ebben sem következetes. Neki-nekimegy a tájleírásnak s nem veszi számba, hogy meddig lehet egy-egy tájleírás követni. Irja, mert amíg írja, látja. Stílusának egyes fordulatai veszedelmesen idézik a titkos nőírókat. Ó, ezt a stílust Norvégiában is ismerik. Knut Hamsun mondja egyik nő hőse leveléről: Igazi női szó, aláhúzás és gondolatjel, Understrekning og Tankestreg. Nahát ez a regény igazán az Understrekning és Tankestreg regénye. Soha ennyi aláhúzott szót és gondolatjelet! S ez az aláhúzás és gondolatjel hányszor ismétlődik a szerkezetben, felfogásban és jellemzésben.

De haragudhatok-e ezekre a gondolatjelekre, ha végül mégis csak kihozzák a lelket, amelynek szüksége van rájuk. A regényt letéve, úgy érzem, hogy ez az összevisszaság, megfélekedés, jelentősködés ennek az asszonynak

a pátosza. Szinte habozom: nem kiszámított-e ez a kuszaság? Nem technika-e ez a zavar. Mert a gondolatjelek közt és az aláhúzott szók mellett mennyi finom részlet. A vak tájleírásokból végül is kipattan egy csodálatos szín, mint a sokat emlegetett nyírfák kopasz csúcán a rügy. A dialógusokból kimarad egy szó s a jelentőségteljes elhallgatásnak ebben a norvég művészetében Sigrid Undset sem marad Ibsen vagy Knut Hamsun mögött. Mekkora megfélekedett önátadás s mégis mennyi finom tartózkodás? Mekkora tehetetlenség: hogy író vagyok s ha a Bajza Lenkék fajából születtem, úgy kell megmutatkoznom; s ugyanakkor mekkora vigyázat, hogy egy redő szépen gördüljön s a százegyedik mondat mégis csak megmutassa, amiért száz hiába küzdött.

Mi a tehetség? Kérдем e remekmű után, amely elé csak egy kevéske gyengédtelenséggel kell állnod, hogy tucatműnek lásd. Ó, a tehetség éppen ez a tehetetlen önmegfélekedés, amely nem vigyázhat magára s ez a szívós gond, amely örök vigyázkodás.

*

Minden kritika hazárd! Lényegegest csak akkor mondhatsz, ha a sugallatra hallgatsz s nincsenek-e hamis sugallatok. De ha a kritika úgylis hazárd, szabad-e idegenből fordított művet bírálni? Nem eredhet-e a sugallat abból a közezből, amelyet a fordító állít kö-zéd s a mű közé. Sok éven át azt tartottam Dante legjellemzőbb jegyének, amelyet Babits fordítása adott az eredetihez. Fordított műről írni százszor hazárd, de százszor csábító. Csábító, mint a jóslás. Az átültetettből az eredetire következtetni, olyan ez, mint a

bontakozó tehetségben megsejteni a kibontakozottat. Találgatás, de a szellem próbája is.

Hajdu Henrik gondos fordító. Talán nem jut el a következetes stíl utánzásig, de hű és szép magyar nyelven beszél. Sőt ez a szép magyarság túlzásokra is hajtja. Ritka szavakat, új magagyártotta kifejezéseket használ. Ez a gazdagítás helyes, ha az eredetiben is mutatkoztak hasonló hajlamok s szerencsésen illeszkedik a mű modorához. Itt azonban olykor bántón szúr ki egy-egy nyelvi dísz. Természetesen itt-ott az eredeti is megoldhatatlan feladatok elé állítja a fordítót. A regény egyik svéd alakja svédül felel a hozzá intézett norvég kérdésekre. Eredetiben, ahol a két nyelv közt jóformán csak erős dialektusbeli különbség van, az ilyen társalgás nem bántó. Hogy fest azonban Hajdu fordításában a magyar svéd beszéd, amelyet a könyv végén magyarázni kell?

Azt, amit a fordításból le kell vakkarni, legalább gyanítom. De ki tudja, milyen fénye veszett el itt a nyelvnek s mi kalódott el a gondolatok titkos nyilalásaiból? Norvégből fordítani nehéz gyönyörűség. Ez a nyelv, amely egyszerű, mint az angol s vaskosabb egyszerűséggel fordulatos, mint az angol, elmélyedt fordítók kezén új hajlásra taníthatná a magyart. Mennyi ment át az egytagú szavak hirtelen csavarásaiból a fordításba? S mennyi volt meg, vagy mi más volt még meg az eredetiben?

Ismerem a művet, de nem ismerem a csillogását. Megmutattam, milyen arcot gyanítok a fordítás mögött. Most el kell olvasnom az eredetit!

Németh László.

Tudományos élet.

Mányoky-életrajz. — A magyar néprajz a prágai kongresszuson. — Egy kis vita a nyelvtudomány módszereiről.

A Történelmi Társulatban Lázár Béla sajtó alatt levő Mányoky-könyvéből mutatott be érdekes részleteket. Legelőször megmagyarázta, mint jutott Mányoky Ádám, egy református lelkész fia, a porosz trónörökös környezetéből Rákóczi Ferenc udvarába: Rákóczi felesége politikai tárgyalásokat kezdett a porosz udvarral és itt Berlinben tetszettek meg neki a trónörökös tisztjeiről festett arcképei. Rákóczi, ki maga is festegetett, nagy örömmel hívta meg magához Mányokyt udvari festőnek állandó fizetéssel. Mányoky a fejedelemnek iparművészeti terveket is készített. Mikor Rákóczi Lengyelországba menekül, Mányoky továbbra is megmarad szolgálatában s Danzigban festi meg a Szépművészeti Múzeum híres arcképét, melyen már a holland festők mélyítő hatása érezhető. Itt festi meg Bercsényiné és több magyar főúr képét is. Mikor Rákóczi lengyelországi udvartartását feloszlátja és francia földre megy, Mányoky rossz sorsba jut. Drezdában összetalálkozik Clementtel, Rákóczi egykori ügynökével, kit hivatásos kalandorkémszerepe udvarról udvarra hány. Mányoky beajánlja a szász udvarnál és is kitűnő *acquisitio* fejében udvari festővé nevezik ki. De Clement csalásai hamar kiderülnek és Mányoky is kegyvesztett lesz. Bécsbe vetődik, majd hazajön Magyarországra, ahol bátyja Sámuel tótfalusi kálvinista lelkész házában meleg otthonra talál. Innen utazgat a magyar úri házakba, megfesti Ráday Pál, a Podmaniczky-család, a Baranyiak arcképeit, sőt egy Baranyi egyik képét apasági keresetében sikerrel használja fel, míből aztán Jókai regényt csinál: az *Egetívó asszonyszível*. Tótfalusi magányában hatásos genre-portrékat is fest. Anyagi helyzete azonban nem javul és ezért ostromolja az osztozkodó Vay-családot, hogy térítsék meg neki azt az összeget, melyet ő hajdan Danckában a menekült Vay Ádám-

nak kölcsön adott, de a család nem törődik Mányoky igényeivel. Végre újra Németországba megy és ott is hal meg silány penzióon tengődve.

Ha e részletekből következtetni merünk, Lázár Béla könyve egészen új történelmi világításba fogja helyezni az első ismert nevű magyar arcképfestő életét és munkásságát, kinek élete annyira hasonlít a vele egykorú olasz művészekéhez.

*

Az 1928. évi prágai nemzetközi népművészeti kongresszuson nagy feltűnést keltett a magyar küldöttség magával vitt remek, színesen illusztrált kiadványa: *A magyar népművészet*, melyet Viski Károly, Bátky Zsigmond és Györffy István állított össze a Nemzeti Múzeum néprajzi osztályának anyagi támogatásával. Most aztán a Magyar Tudományos Akadémia kiadta a kongresszuson benyújtott magyar jelentéseket is s ezt a kiadványt is melegen ajánljuk a magyar nagyközönség figyelmébe, mert kitűnő tájékoztatást nyerhet belőle a magyar népművészet minden fejezetéről. Gróf Zichy István általános történeti bevezetésében hangsúlyozza, hogy a nemzeti romantikus felfogás, mely minden népművészeti motívumot honfoglalás előttiinek tekint, sokáig akadályozta e kérdésben a történeti látás kialakulását. Ma már a régészeti leletek alapján állíthatjuk, hogy volt ősmagyar ornamentika, még pedig *postsassanida*, tehát perzsa jellegű, de ezek gazdag példáit nem a népművészeti tárgyak, hanem a honfoglaláskori sírok ötvösművei őrizték meg. Györffy István a magyar népi ruhahímzésekről nyújt bő technikai és kritikai leírást. A bőruha-díszítést már a XVII. században tiltja a török, de a szücsművészet tetőpontját csak a jobbagyfelszabadítás után, az anyagi jólét idején, a mult század hatvanahetvenes éveiben érte el. Leírja a válltányért, a ködmönt, a szűrt és megállapítja a magyar szücsművészek lassú fokozatos elszintelenedését. Végső átlomás: fekete hímzés sötétbarna alapon. A szücsművész ismeri a színrit

must és bár mindig felismerhető virág-motívumokkal dolgozik, sohasem törekszik naturalista hatásra. Ugyanezt állapítja meg alább Viski Károly a pásztorművészetről is: «Semmi sem idegenebb tőle, mint a naturalisztikus ábrázolás», mondja, — amiből kiderül, hogy a szépművészet naturalista-realista irányának magyar földön nincs gyökere, még ha a közönség a realista giccset keresi is. Különbön ma már magyar földön alig van 10—12 szűr-szabó s ezek is már öregemberek, kik nem látnak hímezni. A kalotaszegi magyar hímzésről azt állítja Györffy, hogy zsinórtechnikája Európa keleti felében egyedülálló és csak Bochara, India távoli vidékein találjuk meg analógiáit. A kapcsolat megállapítására azonban egyelőre — okosan — nem vállalkozik. A matyó hímzéseknél megjegyzi, hogy az üzleti matyó hímzések azzal vétenek a népi ízlés ellen, hogy szigorú mértani koordinátába helyezik el a hagyományos motívumokat és hogy meghonosították a nép ízlésével ellenkező «diszkrét» színeket. Viski Károly egy talán még ősbibb népművészeti ágról, a pásztorművészetről számol be. Fa, csont, szaru, bőr és lószőr ennek a művészetnek az anyaga. Érdekes megállapítása, hogy a címeres, díszes daraboknál, nem a cifraság a fontos, hanem az, hogy az ősi kipróbált technikának tökéletesen megfeleljen. Gazdag szókincs, kényes igényesség bizonyítja a művészeti ág ősi multját. A bekarcolt diszitmény árnyékolását újában színes spanyolviasszal, régebben *kalapzsírral* végezték. A szebbnél-szebb szaru- és fadiszitmények stilizálása igazolja a legmodernebb iparművészeti irányokat is. Sajnos, itt is utolsó órában érkezett a muzeális érdeklődés mentőakciója: a pásztorművészet kihalóban van, csak úgy, mint a népművészet számos más ága. Lajtha László a magyar tánczatás mai állapotáról számol be és azt állapítja meg, hogy a magyar népi táncnak jellegzetessége a párostánc és annak individuális, sokszor improvizáló stílusa. Úgy sejtí, hogy a régi kultikus táncok nyomaikt őrzik még egyes babonás falusi szokások, mint a bábúégetés és a tűzhordozás. Javasolja a kongresszusnak, hogy a táncvizsgálatnál vezesse be, mint a Magyar Nemzeti Múzeum néprajzi osztálya, a fonográf mellé a kinematográfot, mely egyedül képes a táncokat részleteiben is megrögzíteni. Végül Ernyey József az abszolutizmus alatt felső

nyomásra megszüntetett körmővidéki németiség népszínhátékairól tartott előadást, melyekről megállapította, hogy Hans Sachs közjátékainak népies adaptációi.

A magyar tudományosság a prágai kongresszuson méltóan volt képviselve!

*

A *Napkelet* október elsei számában az *Ungarische Jahrbücher* érdemes munkásságáról számoltam be, de egyúttal kifogásokat emeltem egyes cikkeinek tudományos szintje ellen. Most az egyik cikk szerzője, Moór Elemér, kit szintén bíráló megjegyzésekkel illettem, a következő sorokat intézte a szerkesztőséghez:

«1. Helytelennek tartom, hogy egy vita alatt álló tudományos részletkérdés a nagyközönség elé vitessék, és még hozzá egy nem-szakember egyoldalú megvilágításában.

2. Az UJb.-ben megjelent magyar hely- és személynévmagyarázat és településtörténet körébe vágó fejtegetéseimet — azt hiszem — már csak azért sem lehet «dilettáns nyelvészeti elucubratiók»-nak nevezni, mert ezeket hivatkozva a következő német folyóiratok szerkesztői szólítottak fel munkatársnak: *Balkanarchiv*, *Zeitschrift f. Ortsnamenforschung*, *Zeitschrift f. slaw. Phil.* Így tehát kissé túlzott aggodalomnak vélem munkásságomtól az UJb. nővójának sülyedését félteni, tekintve, hogy ezen «magymultú» folyóiratnak már első évfolyamától munkatársa voltam. A közeli jövőt illetően minden hasonló aggodalmat eloszlathatok annak a megemlítésével, hogy a jelenleg sajtó alatt levő hasonló tárgyú három nagyobb cikkem és egy tanulmányom már nem az UJb.-ben fog megjelenni. Ellenben E. S. úr «kritikája» közvetve az UJb. szerkesztőit vádolja, feltételezve róluk, hogy dilettáns elucubratiókat tudományos fejtegetésektől nem tudnak megkülönböztetni.

3. Nem Magyar Adorján-féle nyelvészkedés annak a feltevése, hogy az Anonymus magyar hősei között szláv személynévet viselők is vannak: Szalókról és Bogátról mellékesen már Mellich János is megállapította ezt szláv jövevényszavainkról szóló kitűnő munkájában. A magyarban pedig *Boris*-ból *Bors*-jellegű «rövidülés» nem ismeretlen; *társ* szavunk is a szláv *tovaris*-ból származott.

4. Keletmagyarországot illetően nem 50 éve elavult megállapítás az, hogy ott

a honfoglalás előtt szlávok laktak. Ez olvasható pl. Eckhart F. *Bevezetés a magyar történelme* c. 1924-ben megjelent jeles munkájában is. E mű 1928-ban megjelent francia kiadásának szövege szerint az Alföldön szlávok és «... aussi... turkobilgares qui commençaient à se slaviser» laktak. Az utóbbi nyilván udvariassági koncesszió, mert az elszlávodó félben lévő törököket jól magyarul szlávoknak nevezik.

5. Nem tudománytalannak tekintem egyes nyelvészeink vonatkozó fejtegetéseit, hanem csak módszerüket helytelenítem és érveiket és eredményeiket tartom részben téveseknek, amely elméletekkel az UJb. korábbi évfolyamaiban bőségesen foglalkoztam és így engem a fölényes hallgatás vádjára nem illethet. Tekintve, hogy kritikai megjegyzéseim és velük ellenkező felfogásom cáfolatlannal maradtak, természetesen, hogy álláspontomat helyesnek kell tartanom és jelenleg két és fél év után jogomban áll fejtegetéseimre mint tudományos megállapításokra hivatkozni, különösen mivel külföldi tudományos körök is — elsősorban a németeknél — helyeselték fejtegetéseimet.

6. Téves az a beállítás, mintha én munkásságommal az oláhok malmára hajtánám a vizet, hisz én mutattam rá elsőnek arra, hogy egyes nyelvészeink Anonymus-kultuszukkal teljesen egy vizen eveznek oláh nyelvészekkel és a román kontinuitás egyéb fantasztaíval. Hogy Jorga és Draganu engem — állítólag — tekintélyként idéznek, arról én már igazán nem tehetek. Ha abban a tekintetben hivatkoznak rám, hogy az Anonymusnak a honfoglalás korára vonatkozó forrásértéke semmis, vagy hogy Erdélyben a magyarok és oláhok előtt szláv volt a lakosság, akkor mindenestre el kellene ismernem ebben a kérdésben objektivitásukat és judiciumukat.

7. Beteges illúzió annak a feltevése, mintha az oláhoknak még csak «kellemetlen» is lehetne az, ha Erdélyben a honfoglalás előtt bolgártörökök laktak volna. A helynévutatlásnak politikai jelentősége nincs: etimológiákkal magunknak használni, vagy az oláhoknak ártani nem lehet.

8. Mint aki éveken át a német tudományt is szolgáltam, tiltakozom az ellen, hogy E. S. úr kőszá mende-mondák alapján a német tudományosságot becs-mérelje. Szíveskedjék tehát, a tudomány érdekében is, nevek megnevezésével valódni vagy revokálni.

9. Nagyobb világosság okáért még kell jegyeznem, hogy az UJb. «csekély magyar támogatása» tag- és előfizetési díjakból adódik.

*

E megjegyzésekre a következőkben válaszolhatok:

1. A Magyar Nyelvben megjelent dolgozataim tanúsága szerint a magyar nyelvtudományban «nem-szakembernek» talán mégsem vagyok tekinthető.

2. Mindenesetre inkább vagyok szakember, mint a cikkíró által idézett igen kiváló szaklapok szerkesztői, kiknek a magyar nyelvtudomány terén vajmi csekély a kompetenciája s így nem tudják elbírálni a hozzájuk beküldött magyar nyelvészeti cikkek tudományos értékét.

3. *Bogát* lehet, hogy szláv. Az Etimológiai Szótár szerzői is a Nagy Géza által felállított török eredettel szemben ezt tartják helyes származtatásnak. Hogy azonban ó-magyar *Borsu* > *Bors*, mai magyar *Bors* a szláv *Boris*, *Doboka* egy szláv *Dobika*, ó-magyar *Szolouku* és mai magyar *Szalók* a szláv *Slavik*, ó-magyar *Bojta* < *Vojta* egy szláv *Bojata* < *Vojata*, ó-magyar *Velük* és *Velek* (*Veleg*, *Velüga*, *Velügü*) egy szláv *Velik* > *Veleg*, magyar *Zombor* a szláv *zombur* «wisent» átvétele volna, azt csak az állíthatja, akinél sem a hangtörvények, sem a történeti adatok nem számítanak. Az ó-magyarban pl. csupán *Borsu* s ebből eredő *Bors* van s ilyen alakok *Boris*-ből nem származhatnak. *Tovaris* > *társ* mint kétes és valószínűleg török eredetű szó már csak azért sem bizonyít semmit, mert az háromtagú (*o—á—i*), míg *Boris* kéttagú, tehát hangbeli fejlődésük különbözők. Az ó-magyar *Szolouku*, mai *Szalók* sem származhatott *Slavik*-ből, hacsak a magyar hangtörténettel szemben a teljes tagadás álláspontjára nem helyezkedünk, mint M. E. teszi.¹

A fenti esetek nagyrésztében (*Bors*, *Veleg*, *Szalók*) egyébiránt nem annyira az a tudománytalan, hogy M. E. szláv eredetüket keresi, mint inkább az, hogy korábbi elsőrangú magyar tudós véleményeket egyszerűen nem vesz tuda-

¹ Ezen nem változtat Melich J. egyik, 25 évvel ezelőtt írt művére való hivatkozás sem: azóta mégis csak haladt valamit a magyar hangtörténet. A legújabb véleményt e névre nézve Pais Dezső cikke képviseli (M. Nyelv 1928, 169.), kit természetesen M. E. hallgatással mellőz.

másul, sőt olyan forrásokat is fölényesen negligál, amelyen Gombocz — Melich etimológiai szótára. Ez az apodiktikus módszer, mely különben általános M. E.-nél, a magyar nyelvtudományban, hol minden korábbi állítással gondosan számolnak, teljesen ismeretlen.

4. Nem azt mondtam, hogy a honfoglalásról szlávok nem laktak Magyarországon területén, hanem azt vettem szeméremre a cikkírónak, hogy szerinte itt minden «szláv» volt. Megjegyzéseiből megint az derül ki, hogy e helyen nem akar tudni arról a nagy munkáról, melyet e téren Melich János végzett, mikor az általános és tudománytalan «szláv» szó helyett pontosan kimutatta, miféle szláv népek lehettek ezek: szlávosodó török-bolgárok és — Erdélyben — oroszok. Ezért nem érti meg az Eckhart F. könyvében levő passzust sem, mely csupán Melich eredményeinek összefoglalása; úgy látszik nem tud arról, hogy egy nép a bilinguizmus állapotában is élhet (különösen uralkodó osztályai).

5. Erre a pontra fentebb megfelelttem. A németek közt tudtunkkal senki sincs, aki a magyar nyelvtudomány újabb eredményeit belülről értékelné, tudná s így efféle tekintélyekre M. E. joggal nem hivatkozhat.

6—7. Hogy az oláh tudósoknak az ő «eredményein» érzett öröme közömbösen hagyja, azt M. E. lelkiismeretére bízom. De hogy egy tudományos elméletnek milyen roppant politikai hatása és erkölcsi összetartó ereje lehet, azt épen az oláh incolatus elméletének története bizonyítja. Ebből a kezdetben tudós jellegű, humanista elméletből fejlődött ki az oláhság történeti öntudata. Szükségten tehát, hogy a magyar tudományosság hozzájáruljon az efféle tudománytalan hit megerősödéséhez.

8. Nem a német tudományról állapítottam meg elfogultságot, hanem egy német szaklap szerkesztőségéről. Információ, mely egy levélre és nem mendemondára támaszkodik, bizalmas jellegű s így — sajnos — nem árulhatok el további részleteket ebben a különben M. E.-t egyáltalán nem érintő ügyben.

9. Az *Ungarische Jahrbücher* idéztem «sekély magyar támogatása» nemcsak előfizetésekből, hanem a Magyar Tudományos Akadémia segélyéből is adódik.

Miután M. E. ítéletem illetékességét kétségbevonta, kénytelen vagyok meg itt pótlásul az időközben megjelent *Magyar Nyelv* hasábjairól egyik legkiválóbb magyar nyelvtudósunknak, Melich Jánosnak Moór Elemér egy

másik dolgozatára vonatkozó véleményét idézni:

«Amire Schünemann hivatkozik, az Moór Elemér szerencsétlen dolgozata, melynek címe: *Ungarische Flussnamen* (Ung. Jahrb. I., 434.). Ezzel Moór csak azt árulta el, hogy sem nyelvi érveket értékelné, sem nyelvi tényeket megállapítani nem tud. Szerencsétlennek neveztem dolgozatát, mert tudatlanságával nemzetének akaratán kívül sokat ártott és még sokáig ártani fog. Ma már Jorga bukaresti egyetemi tanár is a helyett, hogy érveimet megcáfolná, szintén ahhoz a könnyű módszerhez folyamodik, amelyet Schünemann alkalmazott. Jorga is nagy lelki örömmel hivatkozik Moór idézett dolgozatára s veri a mellét, hogy lám Erdélyben a magyarok előtt nem laktak bolgárok stb. (L. Revue Historique du Sud-Est Européen 1929: 182.) Ime Moór tudománytalan cikkének magyarellen hatása! S Moór Elemér ahelyett, hogy megtanulná annak a tudománynak az elemeit, amelynek segítségével eredményeket akar felmutatni, e tudomány körében nagy vehemenciával tovább ír.»

Bár fogadná meg ezt az okos tanácsot és addig is visszatérne eredeti studiuma, az irodalomtörténet terére, hol több eredményvel működött hajdanán!

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

A Nemzeti Színház *Othello*-felújításának legkiemelkedőbb értékéről, Ódry Árpád klasszikus fokon álló alakításáról, behatóbb elemzést folyóiratunk más helyén talál az olvasó. Ódry nemes művészi munkáját nagy odaadásra valló, jeles eredményekben gazdag előadás támogatta. Belőle az új *Othello* mellé leginkább a Tasnády Ilona finom és mély Desdemona-rajza emelkedett. Gyönyörű beszédje mellett különösen lírai szuggesztivitásával tűnt ki, a fájdalomnak egy templomi tisztaságú lélek mélyéből szakadt igaz hangjával; ezeknek tökéletes hitelét szolgálta nyílt, békés harmóniájú mozgása, minden fölös túlhangsúlyozást kerülő arcjátéka és határtalan bizalmat sugárzó tekintete. S nem maradt adós a velencei «signora gentilissima» vonásaival sem: a cyprusi kikötőképben a nagy szalonok elmés szóharcokra is felfegyverkezett, természetes otthonosságú neveltje állt előttünk. De ugyanítt azt is finoman megéreztetted, hogy az évdő impromptu-ben csak szórakozott fél-

lélekkel vesz részt: lelkének igazabb fele akkor már a vészverődésből türelmetlenül várt ura és szerelme elé száll-dosott.

Palágyi Jagója kifogástalan volt mindabban, ami e figura értelmi megvilágításához tartozik. Ritka biztossággal, a főszálak helyes kitüntetésével csillogtatta a szöveget, csak némi-leg hideg csillogással: legörvényesebb indulatai is valami színészi precizitás színében lettek nyilvánvalóvá, felőlük inkább csak pontos tájékozódást szeretünk, semmint valódi szédületet érezhetünk közelségükben. Az alak meggyőzőerejének hiánya főleg Palágyi orgánumban és beszédtechnikájában rejlik. Hangja a magasságban némi preceptorai szárazságot kap, mikor meg egy kvinttel alábbszáll: a rezignáció-nak vagy épen a melancholiának valami mellékszövegje szegődik hozzá. Ebből a hangnemből inkább a józanul okoskodó, mint a házardul cselekvő önzésnek színpadi végigélése várható. Még kezének finom játéka is inkább ebbe az irányba terelte a várakozást. Sűrű nyak- és fejmozdulatai pedig (valami «ejnye, ejnye — bizony, bizony»-szerű biccentések) inkább valami kiábrándult szalón-raisonneur csipkegallérijába illenének, mint e szívéig megkérgesedett zászlótartó kemény vállára. Csak amikor Othello első düh-rohamában földrepereri: ebben az egy jelenetben nyújtott Palágyi meghök-öntően lenyűgözőt, itt egyaránt érez-tük feneketlen gyűlöletét s azt is, hogy ezt az őszintén kirobbant indu-latot nyomban józanul beleilleszti po-koli tervébe: az eredetében önkéntelen kitörést folytatásában már céltudato-san — megjátssza.

Kürti József új és valóban megkapó értelmezéssel rajzolta Desdemona aty-ját, lemondott a pathétikus indulatosságról, le még az emeltebb hangról is: az erőt a fájdalom és lesújtottság mé-reteiben érezette. Évek óta nem láttunk tőle ehhez fogható tiszta és igaz el-gondolást. Lehotay Árpád Cassióját daliás megjelenése, lelkes, szép beszéde s valami diákos kedvesség tünneté ki. Fehér Gyula kellő tekintélyű dogéjának különösen meleg emberszeretetet árasztó higgadsága szolgáltatott szerencsés nyugvópontot az első nagy konfliktus viharában. Gömör Vilma Emiliája az első részek némi színtelen-ségéből a tragédia végén néhány való-ban erős drámai hangsúlyig emelkedett (e részben a főpróbától az első elő-

adásig is nagyot haladt helyének biz-tos megérzése felé). Erdemesebb fel-adathoz jutott ezúttal a színház két ifjú ösztöndíjasa is, közülök Barsi Ödön a déli vérmérséklet tüzeit jól érezte Montano alakjában, Cserépy Lászlónak ellenben az ügyefogyott Rodrigo rajzában egy-két rikitóbb komikai vonásról le kellene monda-nia.

Oláh Gusztáv új díszletei közül kivált a perspektíva tekintetében, pom-pásan megoldott tanácsterem meg Des-demona hálószobájának nagyvonalúan elibénkívált képe e friss képzelmű művész legszerencsésebb munkái közé tartozik.

*

«J. M. Barrie a Nemzeti Színház-nak valóságos háziszírói közé szá-mít, az utolsó negyedszázadban jelen-tékenyebb művei egytől-egyig színre-kerültek, sikert arattak s még hosz-szabb pihentetés után felújítva is megint vonzottak.»

Félesztendeje írtam ezeket e helyen a Kamara Színház mostani felújításá-nak, az *Amihez minden asszony ért* című vígjátéknak szerzőjéről. Most bizvást folytathatnám: ez a két év-tizede hozzánk került darabja is meg-állta az időpróbát, ezzel is megeshetik, mi harmadéve a *Vénleányok*-kal meg-esett: reprise-ének sikere ráduplázhát a bemutatóéra. Mi életi ezeket a nem nagyigényű, fordulatokban épen nem valami gazdag színműveket? A hang-juk. Ez a szelíden csipkedő, sohasem bántó, sok tekintetben a dickensi humorhoz húzó hang célt — úgy tet-szik — még akkor sem téveszthet, amikor a rajta át elibénk kerülő világ milieujével és indítékaival már erősen a tempi passati határára távolodik. Kicsit korlátolt, körülményeskedő és csiszolatlan, de derék és emberséges skótjaival vonul fel Barrie itt is, kö-zülök veszi szívós akaratú és re-ménytelenül humortalan hőst, John Shand-et, de közülök ennek házi őr-angyalát, a békétűrésből és fegyelmé-zett szerelemből alkotott, veréb-szürke kis Maggiet is, ki a maga hatványo-zott skótját a szakadéktól szép kezenfogva, visszavezeti a saját, apró asszonyi ravaszságokkal bekerített tel-kére. É harisnyakötögetés fedezékéből célbarópitott kis jótékony fiffikák azok, amikhez minden asszony ért. S a skó-tok kissé merev világába az író egy megértő bölccsé alkonyult francia

grófnő pompás figurájával az esti nap-sütés egész sugárkévéjét bocsátotta be: a jó francia vígjátéki hagyomány keveredik itt a saját, kissé nyersebb tónusával — s a darabnak igazi zamatát nem utolsó sorban ép ez adja meg.

Ezt találta el hibátlanul a Kamara Színház mintaszerűen jó előadása is: a vezetőbb szerepek mindegyikét szinte eszményien tökéletes megszemélyesítőre bízhatták. Váradi Aranka — kinek nagy tehetségét valami megfoghatatlan könnyelműséggel a színház újában meglehetősen holt tőkéül heverteti — valósággal leckét adott a magasabb vígjátéki stílusból. Megrendíthetetlen taktikájában csakoly meggyőző volt, mint apróbb csatavesztéseinek zavarában. Igazi asszonyi tapintattal takargatta a csöndes passzivitás leple alá minden fordulatban résenálló éberségét. Váradi Arankának tökéletesen hatalmában van, hogy eszességének várható diadala felől a nézőt már jó eleve és megingathatatlanul megnyugtassa.

Márkus Emilia nagy szellemi fölényrel és a finom lélek derűs melegeivel keltette életre De la Brière grófnő alakját. Egy-egy sokatmondó tekintetéből, páratlan delikateszsel ejtett szavából minden szituációban nyomon voltunk: mi az, amihez minden asszony ért. Csöndes cinkostársi szeretetreméltósága a felsőséges színészi tudásnak és átélésnek remeke.

Petheő Attila skót bükkfából fargott Shand-je is nagy elismerést érdemel. Figuráját úgy indítja útnak, mint aki az egész világtól feltétlen kapitulációt vár. Játéka azután ott tetőzik, ahol magának kell a kötöttük világa előtt kapitulálnia: ezekben a mozzanatokban a lélekrajznak megkapóan mély rétegeibe bocsátkozik alá.

A Bartos, Hajdú, Pataki skót triászának hatása a remek összjátékban jutott érvényre, Nagy Adorján kellő tekintélyű politikusa, Füzes Anna kirakatbáb ladyje pedig egy-egy friss színfolttal járult hozzá a rendezés által is végiglen nagy körültekintéssel egyensúlyban tartott hatásharmóniához.

*

Humoristát juttatott szóhoz a Belvárosi Színház is, csakhogy nem angol, hanem franciát: Tristan Bernard-t. Itt azután Dickens hagyománya nem is kísértett, hamarabb a Courteline-é.

Ebbe a humorba vegyül valami a rotációs papiros illatából, a napilap croquis-rovatának az ellágyulásokat egy-egy grimásszal mindig nagy buzgón takargató szelleméből. Ennek terméke a most bemutatott *Jónás, Juci, János* is. Külső formájában szabványos francia házassági komédia: egy öregedő, lelkesedésre már csak üzletileg képes férjnek átmeneti veresége a könnyű diadallal előretörő, szinte szándéka ellenére hódító s ez esetben még repulótisztí, kellemes küllemmel is fokozottí teifelesszájúsággal szemben. A nászútnak ez a műsoron kívüli fordulata napvilágra hozza a férj lelkének rejtett meleg humuszát s a gyerekasszony jobbnak is látja ebben a biztos talajban gyökeret verni. A kis pilótatiszt az asszony egy ravasz életművész barátjához mellé nyer új szolgálati beosztást s a megnyugtató Jónás kiegyezik a sorssal a nyugtalanító János által kissé megzavart családi boldogságban.

Ez így elmondva túlságosan is megúnt sablonokra emlékeztet s azonfelül az író etikai léhasága iránt is kelletnél súlyosabb gyanút ébreszthet. A valóságban a közkeletű témát lényegileg megfrissítik az eredeti ingéniumból elővillanó variációk, teszem az, hogy a menyecske itt elszántan szakít a tilosba tévedt asszonyok ősi módszerével, a tagadással és hazugsággal, benne nem áll a titok, még ha mindjárt a magáé is, s a vígjáték legkiélezettebb fordulatai ezért nem is a megsejtésekből vagy félresejtésekből, hanem épen ennek a nem mindennapi Jucinak akut őszinteségi lázából zúdulnak egymás hegyébe. Erkölcsei tekintetben pedig, ha a fordulatok és fejleményeik Cato kátéjához nem épen igazodnak is, azért valami goromba inzultustól sincs okunk tartani. Bernard túlteszi magát a paragrafusokon, de nem a tisztességes érzésen. Minden szereplőjének tartogat valami embereséges szívből juttatott «enyhítő körülményt». Megcírógatja a Jónás melanholikus lélekmagányát, a Juci szomnamból jószívűségét, a János árvaságban kigyuló kamaszfantáziáját. A francia tucatdarabok «pikáns» fordulói itt a lelkekből is meleg párák szakadnak fel, a könnyű játék felszine alatt embersorsok mozdulásait sejtetheti.

A Belvárosi Színház új érája óta immár harmadízben mutatja meg, hogy a felszolgálásban a szemnek is, az íny-

nek is meg akarja adni a magáét. A színpad berendezése, a gondos és stílusértő rendezés s a jórészt fiatalokból álló együttes művészi munkája komoly figyelemre érdemes. Itt — úgy látszik — keményen szemmel tartják a színpadot is, nemcsak a pénztári naplót. Most különösen egy egészen ifjú színész, Ráday Imre vonta magára a mindenkép megokolt érdeklődést. Vele a színház már a *Tizennyolc évesek*-ben is nagy meglepetést keltett. Ilyen meggyőzően fiatal lélekből dolgozó színjátszót ma keveset találni. Kis kadétja az első felvonás félszeg bájú jeleneteiben maga volt a művészi igazság. Vonalvezetése a további felvonásokban egy hajszálnyit megingott: e külsőségesen komikusabb helyzetekben vélt groteszkebb beszédárnyalatát nélt megfélemlőnek s ehhez mintha Gózon Gyulától kölcsönzött volna egy-két hangot. Kár volt: itt is a kezdet hangnemében kellett volna maradnia, akkor a helyzetek *önkéntelen* komikuma erősebb nyomatékhoz jutott volna. De a fölöttébb megnyerő fiatal színész nem mindennapi jövője felől aligha tévedünk.

Radó Mária is jó úton van a stílvételektől önmaga felé: legigazabb hangjait máris e legközelebbi helyen találja meg, most már csak elvétve ütközik ki játékból egy-egy pillanat józan kiszámítottsága. Somlay Artúr nagy intellektuális erővel ragadta meg és tette megindítóvá a rábizott alaknak egyéniségéhez nem egészen vágó jónási nehézkességét. Z. Molnár, Pető Endre, Keleti, Kovács Terus és Körössy Angéla az epizódban jól megállta helyét, a szép megjelenésű Székely Lujza eleinte nem bírt megbirkózni feladatának passzivitásával, de a darab derekától fogva ebben az alakban is megindult a vérkeringés.

Estmegnyitól ugyane szerzőnek egy rövid mókáját is eljátszották *Egy óra alatt angolul* címmel. Ebben egy minden komikusra nézve csemegezámba menő hálás figura: az angolul nem tudó szállodai angol tolmács körül forog Tristan Bernard motollája. Ez a szerep a kedvesen csetlő-botló Mály Gerőben emberére talált s körülötte a többi «előforduló» is kifogástalanul buzgólkodtak.

A hosszabb darabban a Szép Ernő, az apróságban a Heltai Jenő fordítói könnyedsége és színészsége is említést érdemel.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

A nagyközönség mint a képzőművészet új mecénása.

A képzőművészet fejlődésének útját az alkotóművészek a természettel szemben való, változásnak alávetett optikai állásfoglalásán kívül egy másik, talán nem eléggé méltányolt tényező, t. i. a közönségnek ugyancsak változó világlátásfelfogása is irányítja. Lényegében mindkettő annak a kornak szelleméből merít, amelyben él. Amily kevésbé képzelhető el a reneszánsz szabad művésze a gótika liturgikus kötöttségének miliójében, époly idegenül hatna a középkori művész a reneszánsz mecénás hercegének baráti körében.

A közönség szerepe a művészet iránításában ma eklatánsabban és közvetlenebbül nyilvánul meg, mint valaha. A szociális fejlődés eredményei e térre is kihatottak és a nagy mecénások helyét a polgári közeposztály foglalta el. A monumentális feladatok kitűzését ugyan többnyire a közületek (egyház, állam, városok) vették át, de a mai művész nem ezekre a megbízásokra, hanem általában inkább a tárlatlátogató nagyközönség kisebb összegű darabonkinti vásárlásaira alapítja existenciáját. Ha a letűnt korok szemüvegén néznénk a változott helyzetet, azt kellene mondanunk, hogy a nagy feladatok illetően való lecsökkenése szükségképpen — divatos szóval élve — belső értékbeli leépítésre kell, hogy vezessen a művészetben. Aki a kölni dóm pillérezdejének álomvilágára, a Doge-palota káprázatos dísztermeire s a Napkirály östenítő Versailles-ára gondol, csakugyan ilyenféleképpen érezhet és azt képzelheti, hogy a közönség azokban az időkben inkább bámolója, mint részese volt az alkotásoknak. Ez azonban csak látzat, hiszen az akkori társadalom fejei az anyagi eszközök birtokában is csupán képviselői voltak koruk világnezetének. Ma a nagyközönség egyenként kis mecénásokká, a maga egészében pedig hatalmas irányító tényezővé vált. Ezt a tényt nem szabad szükségképpen terhére írunk korunk művészetének, hiszen a művészi feladatok nagyságát hiba volna méterrel mérni (a középkor festészete imakönyv-illusztrációkban éli ki magát) és a társadalom széleskörű rétegeinek a művészeti élet lüktető sodrába való bekapcsolódása — ha feladatuk magaslatán állanak — esetleg mélyebb és

általánosabb érvényű kulturális befolyás jelenthet, mint a régi hatalmas mecénások egyéni hiúságtól, szeszélytől nem mindig mentes tevékenysége.

Amennyire a társadalmi fejlődés lehetőségeit ma látjuk, nem tartjuk valószínűnek, hogy a nagyközönség e mecénási szerepét belátható időn belül ismét az egyesek vennék át. Ebből viszont az következik, hogy mindennél nagyobb fontosságú e téren, hogy az új mecénás hivatását a művészet irányításában csakugyan feladatának magaslatán állva töltsse be.

Általánosságban beszélve, sajnos, azt kell mondanunk, hogy a nagyközönség kissé hirtelen és előkészítetlenül lépett az új mecénás szerepébe. Művészeti anyagismerete hiányos, látása szemben fejlett irodalmi ízlésével, iskolázatlan, amiben bizonyára nagy szerepe van annak a ténynek is, hogy a művészet társadalomalakító nagyszerű hivatásának gondolata csodálatosképpen hosszú időn át nem készítette üdvös reformokra az irányadó köröket.

Néhány gyakorlati példa meg fogja világitani e hiányokat.

Ha megkérdézzük egy most érettségizett diákot, mondjon valamit Michelangelóról, a válasz több mint bizonyos az lesz, hogy a kérdezett egy nagy olasz szobrász volt, aki a híres Mózes-szobrot alkotta. Meddő lenne további érdeklődésünk, mert legfeljebb azt a frázist hallanánk még, hogy Michelangelo a Mózeson kívül még korszakot is alkotott. Ezzel aztán be is kell érünk.

Ha szerencsénk elvisz Itália derűsége alá, biztosra vehetjük, hogy útitársaink legnagyobb részének figyelmét Pisa híres tornyának inkább ferdesége, mint érdekes román architektúrája köti le. A középkori francia katedrálisok égbeszökkenő pillérműveinek tövében, ott, ahol igazán pontnak érzi magát az ember, sokak ajkáról halljuk a sóhajtást: «Istenem, de régi! Van 5—600 éves!» S milyen kevesen lesznek, akik nem az öregséget, hanem a stílusán át a kor lelkét keresik benne! «Megnéztem a Louvre-ban a Monna Lisa-t — írják az útinaplóban. De vajjon látták-e, értették-e is, mit jelent az emberiség szellemtörténetében ennek a misztikus mosolyú fiatalasszonynak a képe? Nagyon kevesen. A Baedeker pedig erre nem ad felvilágosítást.

Itt valami hiba van, amiről nem tehet sem a most érettségizett diák, sem a templomokban, múzeumokban

búvárkodó utazó. A baj ott van, hogy esztétikai neveltségünkől kimaradt egy fontos fejezet, amelynek hiányát folyton érezzük. Tanrendszerünk nem adta meg számunkra a művészi látás képességét, nem látott el bennünket a művészeti alkotások esztétikai és történeti megértésének legelemibb eszközeivel sem. Mert amit a történelemkönyvek lóporfüstös fejezeite után művészettörténelmi összefoglalás gyanánt odafüggesztenek, azok nem a szépség utáni szomjúság felkeltését, hanem az újabb bemagolnivalók adathalmazát jelentik a diáknak. Nem haragszunk a matematikára, sőt a logikus gondolkozás és az eszgimnasztika nevelőiskolájának tartjuk. De kérdezhetjük: az olasz reneszánsz-festészet szellemének megértése az általános műveltség szempontjából nem legalább is olyan fontos, mint mondjuk az irracionális számok és a kúpszeletgörbék mibenlétének ismerete? És Leonardo da Vinci nincs-e oly nagy alakja az egyetemes kultúrtörténelemnek, mint pl. Napoleon a politikai históriának?

A művészet az emberi szellem és művelődés fejlődéstörténetének rendkívül fontos tényezője, amely nem csupán a korok és nemzetek optikájának tükörképe, hanem ízlésének, hitének, vágyának, céljainak, szóval világnézetének is hű vetülete. De e művelődéstörténeti szemponttól eltekintve is kívánatos, hogy az elmúlt idő és a ma művészetének megnyilvánulásai valóban közkinccsé legyenek a szónak abban az értelmében, hogy a közönség, az új mecénás ne csak fizikai értelemben férjen hozzájuk, de képes legyen átélni, amit a művész élt át alkotásában és be tudja állítani a fejlődés menetébe. Mert enélkül bekötött szemmel járjuk a képtárak termeit, örök talány és kuriózum marad számunkra a régi idők lelkeséggel teli művésze. Mintha idegenek közé jutottunk volna, akiknek beszédét nem értjük.

Kétszeresen fontos a közönség ízlésének, látásának kiművelése napjaink művészetével szemben, amikor egyfelől a giccsek, másfelől a beteges extremítások egyaránt kemény próbára teszik ítéloképességét. Az ártétkelések korát éljük etikai, szociális, politikai és sok egyéb téren, amelynek végső konklúziója egy új korszellem kialakítása lesz. A művészet is új igazodást keres s e keresésnek láza jellemzi a legutóbbi elmúlt évtizedeket. A stílus-

változás korszakaiban különös fontosságú szerep jut a mecénásnak, jelen esetben a műbarát közönségnek, amely nem csupán pénze erejével, de a kor-szellem diktálta kritikájával is hathatósan hozzájárulhat egy, a mai ember lélekalkatát konzumáló új művészeti stílus kialakulásához.

Ehhez azonban izlésben, tudásban hozzá kell nevelődnie! *Pipics Zoltán.*

Zenei szemle.

Gluck nagy híré operájának, az «Orpheus»-nak felújítása első jelentősebb eseménye volt a lassan meginduló idej zeneévnadnak. Ez a nemcsak zenei értékekben, hanem egész szellemében klaszszikus alkotás olyan hatással van ránk a mai idők forгатaga közepette, mint a klasszikus görög szobrászat valamely gyönyörű alakjának márvány nyugalma, harmóniája.

Gluck mélységesen emberi, egyszerű, őszinte, mindenütt a lényegét kereső művészete és Calsaligi, a szövegíró, akinek feldolgozásában a téma, az antik szerelem öntudatlan fensége, természetesen naivitása teljes mértékben érvényre jutott, egymásra találtak. Muzsikusként és íróként egyaránt új korszakot nyitott ezzel az alkotással az opera terén. 1762-ben mutatták be először a bécsi udvari színházban, tehát már abban az időben, midőn a francia forradalom előtti, konvenciók béklőibe szorított, mesterkelt, racionális, fáradtlelkű kultúra erősen inogni kezdett. Rousseau a «Nouvelle Héloïse»-ban fejezi ki először korának feltámadó vágyódását a természet, a szív birodalma után. Ennek a szellemnek megfelelő átalakulás észlelhető a kultúra egész területén. A képzőművészetekben, a rokokó lecsendülésében a tektonikus elemek, a vonal nagyobb hangsúlyában, a filozófiában az érzelmek, az intuíció nagyobb szerepében, a zenében a komofónia, a melódia uralmában. Gluck volt az, aki az opera annyira óhajtott reformját ennek a szellemnek megfelelően hajtja végre. A későbarokk híres operáirójának, Metastasionak tipikus alakjai, akiknek egyedüli cselekvőrugói az állam és a társadalom voltak, az ő «Orpheus»-ával letűnnek az opera színpadáról. «Az egyszerűség, az igazság, a természetesség, a szép nagy alapelvei minden művészi alkotásban» — mondja Gluck. Könnyörtelem nélkül írta ki a káprázatos koloraturáriákat a zenéből, a mesterkelt, üres frá-

zisokat s minden mást, ami ezen eszmének rovására volna. A drámai cselekmény a fő, a zene csak arra szolgál, hogy ezt plasztikusabbá tegye. Mint a zenedráma korábbi nagy reformátora, Monteverdi, úgy ő is az antik tragédiát tűzi ki mintaképül, mikor a zenedráma eredeti jellegét nemcsak a részletekben, hanem az egész alkotásban érvényesíteni akarja.

A szöveg maga inkább drámai formában megírt lírai költemény. Igazi drámai jelenetekre a téma nem ad alkalmat, de a cselekmény egysége, fokozatos kifejllesztése, hőseinek nemes egyszerűséggel megrajzolt jellemzése megkapó és érdekes.

Orpheus, a görög mythos csodás dalnok, elvesztette forrón szeretett nejét, Euridicét. Az első jelenetben ott látjuk őt Euridice előtt, amelyet pásztorok, nymphák gyászének kíséretében virágokkal ékesítenek. Az áldozat végeztével Orpheus egyedül marad fájdalommal. Nem tud belenyugodni vesztésébe és elhatározza, hogy leszáll az alvilágba feleségét visszaszerezni. Megjelenik Amor, aki vigasztaló hírt hoz. Zeus megsajnálta Orpheust és megengedi, hogy énekével könnyőre letre indítsa az alvilág fúriáit, de egy súlyos kikötése van: addig nem szabad neje rápillantania, míg a napvilágra nem érnek.

Orpheus sikerrel küzd meg az alvilág minden rémével és borzalmával. Énekével legyőzi minden ellenállást és bejut az Elysiumba, ahol eléje vezetik Euridicét. Orpheus boldogan ragadja kézen visszanyert kedvesét, hogy újra az életbe térhessenek. De Euridice — aki nem tudhatja meg Zeus kikötését — vonakodik férjét követni, mert elfordulását, hidegségét magára vonatkoztatja. Orpheus nem bír tovább ellenállni, visszatekint Euridicére, mire ez holtan rogy össze. Orpheus már önmagát akarja megölni kétségbeesésében, midőn ismét megjelenik Amor. Zeus megelégette a szerelmesek szenvedését, Euridice feltámad és Orpheus végre boldogan keblére ölelheti hitvesét. A mythos szomorú meséje Gluck-Calsaligi művében tehát mindenki meglepődésére jóra fordul.

Gluck zeneje legelső sorban nemes egyszerűségével és bámulatos egységgel ragad meg. Legszebb példa erre mindjárt az első jelenet gyászskorusa. Egyszerű négy szólóamú tétel, egyik szólam szorosan simul a másikhoz, a zenekar az énekarhoz. Melódiájának szé-

les hullámai, nyugodt méltósága csupa klasszikus nagyvonalúság. Nem fékevesztett, kirobbanó, szenvedélyes fájdalom, hanem a közös gyász eszméjének éthoszában megkötött, megtisztult érzelme kifejezése. De ebben a nagy nyugalomban, nagy kiegyenlítetttségben több mélység, magának a fájdalomnak mintegy ideája sokkal inkább jut érvényre, mint a legviharosabb, legélesebb kifejezésben. Ez már nem a későbarokk korszak mesterkélt pszeudo klasszicizmusa, hanem az antik szellem lényegének igazabb, emberibb felismerése. A század közepe felé feltámadó romantikus hellenizmus Gluck operáiban találja meg a legteljesebb zenei kifejezését. Igazi zenedramatikus, aki mind a szöveg témájába, mind egyes jellemekbe teljesen bele tudja élni magát. Emellett az áriák bővelkednek a valósággal olaszosan lágy, édes melodikában. Hangfestésben, ritmikában gyakran észlelhető a pszichikai vagy külső eseményekhez való kapcsolódás, de anélkül, hogy ez bárhol is megbontaná a zenei szép, a forma tökéletességét. Az alvilági kórus üres oktáviának sivár, zord, fenyegető jellege, az Orpheus könyörgő énekébe belecsatoló kemény «nem» jellemző erejükben különösen megkapóak. Általában a kórusok szerepe, a cselekményben való részvétele egyik legfontosabb újítása volt Glucknak az opera terén. A secco recitativot, vagyis a cembalóval kísért énekbeszédet a recitativo accompanatával váltja fel. A hangszerek tehát végig kísérik az énekeseket, ami a mű ünnepélyes hangulatának egységességét még inkább megerősíti. A legtöbb jelenet kis dalszerű tételekből áll, amelyek minden zártságuk ellenére harmónikus egészzé fűződnek össze. Az áriák szerkezetében, a témák itt-ott játékos jellegében (nyitány Eros-áriái), a hangfestésre való nagy hajlandóságban, de legfőképp a befejezés kissé üres, tömeghatású komponált parádés voltában még ki-kitűnik a régi opera mechanizmusa, de ez legkevésbé sem csökkenti az egész műnek etikai és szellemi szempontból való klasszikus magasröptűségét. Gluck művészetében kifogásolták az elementáris indulatok magával ragadó erejének hiányát. De épen ezzel a gyönyörű egyensúlyozottsággal tudta így elénk tárni a görög mythos világát. Gluck az Elysium igazi zeneköltője, ahol minden békét, harmóniát, tiszta, csendes boldogságot sugároz. Nem hiába rajongott Rousseau

is ezért a jelenetért. Orpheus áriája, «Che puro ciel» a hangszerek költői kísérétével talán a legszebb ebben a nemből, amit Gluck valaha írt.

Az előadás méltó volt Gluck szelleméhez. Orpheus szerepét Gluck eredetileg kasztratók számára írta. Férfi hang, mint a régi olasz operákban tehát itt is hiányzik. *Basilides Mária* bensőséges, lélekkel teli művészet, nagy stílusérzéke Orpheus szerepében elsőrangú élvezetet nyújtott. A stíluszerűséget már kevésbé ismerhetjük el a darabban előforduló táncokról. Gluck reformja természetesen a balletre is kiterjeszkedett. Az olasz ballet célja egyedül a gyönyörködtetés, a fül és a szem tetszetős foglalkoztatása volt. Gluck szerint az operában csak a cselekménnyel kapcsolatos pantomime jogosult. Már maga a görög mythológiából merített szöveg nagyszerű alkalmat nyújt ezen elv érvényesítésére. Egy pár szép pantomimejelenet kivételével azonban igen keveset kaptunk a vonalnak és formáknak abból a csodálatos zenéjéből, amelyet görög táncosnőket, menádokat ábrázoló antik reliefs, vázak sejtetnek. A végső jelenetben végleg elhomályosult az eszmei kapcsolat. (A pásztornép ünneplő házas-pár szerencsés visszaérkezését.) A színeknek és formáknak olyan tömkelege és öncélúsága tárul itt elénk, amely már túl megy az itt még kísértő rokokó korral szemben tanusított bizonyos engedményeken is.

A rendezés és a díszletek ezzel szemben igen kevés fantáziára vallanak. Az alvilág borzalmi, Orpheus győzelme a sötétség hatalmai fölött, az Elysiumhoz való közeledése ebben a rendezésben igazán nem mondható hatásosnak. A díszletek rideg, szinte schematikus szimplasága még kevésbé illik Gluck minden egyszerűsége mellett is meleg étellel teli romantikus hellenizmusához.

*

Az első filharmóniai hangverseny nagy eseménye volt *Bartók Béla* I. Suite-jének (Op. 3.) többszörös külföldi sikere után első teljes hazai előadása.

E hasábkon többször volt már alkalmunk méltatni Bartók zsenialitását. Ettől a fiatalkori művétől a forrongás, keresés évein keresztül egy egyenes vonalban felfelé haladó utat mutat a pályája. Ebben az időben még nem ismerte az ősi magyar parasztnótákat,

de ösztönösen, egész stílusában magyar. Gyönyörű melódikája, már itt is az újtóra valló frappáns harmonizálása, zseniális hangszerezése, gazdag lelki-sége általános elragadtatást váltott ki hallgatóságából, kritikusból egyaránt. Igen, ma már ott tartunk végre, hogy Bartókot, akit az egész világ elismert, aki annyi dicsőséget és elismerést szerzett a magyar névnek, ebben az esetben itthon is egyhangúan elismerték. Ha akadtak (nem is olyan régen) magyar kritikák, amelyekben igen furcsa jelzőket olvashattunk a művészetét illetőleg, vizsgálatásul szolgálhat, hogy ilyenekben minden úttörő lángésznek bőven volt része. Hogy csak egy közelebbi példát említsünk, milyen neveléses színpadon tűnnek föl ma előttünk Liszt, azaz a Zukunfts-musik itthoni ellenségei, akik mindent elkövettek, hogy Liszt miséje helyett, amelyet az esztergomi bazilika felavatására írt, Seyler József karnagy miséje kerüljön előadásra. Hol vannak már ezek az emberek és mit jelent ma nekünk és a világnak Liszt Ferenc! S ime itt van ismét a most jövő zenének egy nagy magyar úttörője, Bartók, aki ezen suite megírása óta végezte igazi újtó építő munkáját. Az olyan művész, mint ő, akit a lélek veleszületett tragikus magányossága, önmagába való visszahuzódása, talán sok keserű tapasztalat is, a világgal szemben tanúsított kényszeredett magatartásra vitt, az ilyen művész szellemének közvetlen hatásával s nem a tények formálásával válik a magyar zeneélet vezérévé. Eltelt egy negyedszázad, amiután Bartók I. Suiteje — mintegy bizonyítékul annak, hogy minden igazi értéknek előbb-utóbb eljön az ideje — itthon is teljes méltánylásra talált. Vajjon egy újabb fél-századnak kell eltelti ahhoz, hogy azóta is, művészi pályájának minden lépésével, mint nemzetének *egyik legnagyobb építőjét* egyhangúan elismerjük?

*

A gordonkának, ennek a meleg, zengő szavú hangszernek kevés avatott művelője van nálunk. Annál inkább örömről van szó, hogy ilyen komoly, disztíngvált és nagy tudással felkészült művész, mint amilyen *Zsámboky Miklós*, évről-évre szélesebb körökben hódít magának híveket. Változatos, élvezetes programjában főképp a gyöngéd, lírai részletek nyertek ujjai alatt színt és életet. Viszont Volkmann nehéz ver-

senművének előadásával bravuros, fölünyes hangszertudását volt alkalma bebizonyítani.

Prahács Margit.

Magyar folyóiratszemle.

A tudományok történetében gyakori jelenség, hogy a tények bizonyos körére nézve már korán gyűjtöttek értékes ismereteket, ezeket össze is állították, rendezték, de tudománnyá mégis csak később szerveződtek ezek az ismeretek. Utitz Emil rostocki professzor terjedelmesebben kötetben új tudománynak, a karakterológiának egységes földolgozását adja a régebb kísérletek történelmi áttekintésével. A karakterológia a jellemről szóló tudomány. De az ember jellege sem jelöl meg egész határozott fogalmat. Közelebbről meghatározva azt mondhatjuk, hogy a karakterológia a személyiségről szóló tudomány, amely a személyiséget törekvéseinek szempontjából nézi, törekvéseken érve nemcsak az illető személyiség tudatos akarását, hanem vágyainak, hajlamainak, ösztöneinek összességét is. Noha a karakterológiára számos tudománynak szüksége van, egy karakterológiai fogalomrendszer kiépítésének alig vannak meg a kezdeti is. Az újabb pszichológia is csodálatosan kevés érdeklődést mutatott a temperamentum, a lekiület, a jellem kérdései iránt, vagy csak mellékesen függeléknek tárgyalták. Legújában nagy változásokat látunk e téren. A pszichológia speciális feladatai és az általános filozófiai problémák ismét az ennek, az egyéniségnek, a személyiségnek és tehetségeivel, tulajdonságaival az egész embernek mint összefüggő szerkezetnek vizsgálásához kezdtek. Alak-pszichológia, struktúra-pszichológia stb. az új jelszók, amelyek mellé a karakterológia felépítésének törekvése lépett. E tudomány felépítésének lényeges alapfeltétele annak átlátása, hogy a jellemtudomány nem állhat meg az egyes élmény, az aktuális pszichikus tény mellett. A jellem továbbá nem áll csupa lelki vonásokból. A személyiség érzéki lelki-valami. Nem tekinthetjük a jellemtudomány szempontjából a testet csak a lélek edényének sem, hanem úgy kell értelmeznünk az összefüggést, hogy ez a bizonyos lelki-szemleli adottság csak ebben a bizonyos testiségben és általa lehetséges és viszont. A jellemtudománynak bizonyos tekintetben köze van a mimiká-

hoz, a fiziognómiához, a grafológiához is. Nagy jelentősége van továbbá karakterológiai tekintetben a környezetnek is. Egyrészt elemezni kell a környezet hatását az egyéniségre, de másrészt meg kell vizsgálni az egyéniség visszahatását a környezetre. Nem szabad a jellemet mozdulatlanak, mintegy változatlan mennyiségnek tekinteni. A kutatásnak mind a két elemre, a változóra és maradandóra kell ügyelnie. Nem lehet bizonyos tulajdonságot egymagában elszigetelten megállapítás tárgyául venni. Az egyes tulajdonságoknak jellemtudományi szempontból többnyire többféle értelme van. E tudomány továbbá típusokkal foglalkozik. A típust oly sajátosság alkotja, melyet az emberek egész csoportja mutat, de úgy, hogy e csoport nincs egyértelműen elhatárolva más csoportoktól, hanem fokozatosan átmeneteket enged más típusokhoz. A típus tehát nem meríti ki az egész embert, hanem csak valamely sajátosság irányában jellemzi, mely más egyénnel közös tulajdona. Utitz könyve csak első kísérlet és korántsem kész rendszer vagy pozitív kutatás eredményeinek összefoglalása. De az eddigiekből látható, hogy a karakterológia egy épülő új tudomány és így remélhető, hogy a ma még dilettáns kísérletek a jellemmeghatározás terén a szigorú tudományosság terére térnek át. (*Waldapfel János: Karakterológia. Budapesti Szemle, szept.*)

Aki tudva igazságtalan érdekeket akar érvényesíteni, annak el kell fogadnia, hogy minden érdek igazságos és így egymással, tehát az igazságos idegen érdekek is, az ő igazságtalan érdekeivel meg kell, hogy férjenek. Annak a szemében ellenben, aki a maga igazságáról vakon meg van győződve és érdekének más érdekekkel szembeni vérségét nap-nap után tapasztalni kénytelen, nagyobb hitelt érdemel az örök gyanú ideológiája. Aki a békés tárgyalások során a maga jóhiszeműségében mindig rosszabbul járt, előbb vagy utóbb arra a gondolatra jön, hogy megcsalják, hogy az igazságosságban való megegyezésnek és a társadalmi békének egész rendszere alapjában véve csak komédia. Ilyen esetben a megegyezés csak ügyes szerkezet a könyörtelen érdekküzdelem kimenetelének előzetes megformálására, az idegen érdekek győzelmének és a saját érdek legyőzetésének eleve való biztosítására. Középosztály-politika annyit

jelent, mint mindkét álláspontot bizonyos mértékig, de egyiket sem föltétlenül elismerni. Egy társadalmi forradalomban a középosztálynak nincs annyi veszteni valója mint a felső, de nem is olyan kevés a veszteni valója, mint az alsó osztálynak. Az igazságossági rendet fent kell tartani és egyzersmind le is kell rombolni, azaz folytonosan alakítani és megújítani. A harc és a béke elvének ebben a dialektikai játékában rejlik az igazságosság legmélyebb politikai értelme. Nincs fontosabb feladata napjainkban a politikai elméleteknek és gyakorlásoknak, mint fölvilágosítani az embert arról, hogy mit jelent bennük a politikum. Ha a világ nem akar a politikai szenvedély hullámaiba elmerülni, ha nem akarunk a politikai dogma fáján újra keresztre feszíttetni, akkor elsősorban meg kell tanulnunk, hogy mit jelent a politikum az emberben. Ez az ember appolitizálását is jelenti, aminthogy a labilis egyensúly elmélete az igazsággal szemben bizonyos értelemben jogfosztást is jelent. Arra a kérdésre, vajjon legyen-e egyáltalában igazságosság, sem az abszolút harci igazságosság, sem az abszolút békeigazságosság értelmében nem szabad igennel felelni. De szabad rá igennel felelni a logizált igazságosság értelmében: a harci és a békeigazságosság folytonos kölcsönös korlátozásának értelmében. Akinek a fennálló kultúra a maga értékeivel épűgy a szívén fekszik, mint az a kívánság, hogy ez a kultúra meg ne merevedjék, hanem ereiben friss vér cirkuláljon — és ez a középosztály — az nem akarhat más igazságosságot mint azt, amely a harcot az igazságos béke és a békét az igazságos harc korlátai közé szorítja. (*Horváth Barna: Igazság és igazságosság. Az igazságosság elméletének politikai jelentősége. Társadalomtudomány. Máj.—aug.*)

Az ember mindazt, amit tanult, előbb *kéreste*. Vagy a meglevőkből következtetett arra, amiről még nem tudta, hogy van, (csak azt, hogy lennie kell) és elindult, hogy rátaláljon. Így lesz az ember: «homo scrutator», mely a valódi intelligenciát jelenti, azt az állapotot, amikor az emberi szellem a rációval és az intuícióval látja az Ismeretlen Valóságok fényjeleit és elfogultság nélkül figyelmez rájuk. Ennek a szubjektív szellemi égboltozatnak egyik szép csillaga a halált áthidaló örökké tartó élet sejtelme, amely mindnyájunk lelkében él, de nem mint

parancsoló állítás, hanem mint följánló possibilitás. Hinni az örök életben nem annyit jelent, mint lemondani a tárgyilagos gondolkodásról és a becsületes kétkedés jogáról. Az a kérdés, hogy látod-e az örök élet lehetőségét, kívánod-e megvalósulását, van-e rá jogos igényed? A modern embert jellemzi, hogy mentől sikeresebben megoldja a materiális világ titkait, annál súlyosabbakká válnak számára az individuális és erkölcsi élet problémái. A modern ember kedveli az excentrikus irodalmat, szeret álmodozni is róla, de fél imádkozni. A modern ember intellektualizmusa mellett másik jellemző vonása, hogy fáradt ember. Az élet oly sokat kíván tőle, hogy belefárad magába az életbe. Az örök élet kérdése az önbecsülés kérdése. Általánosságban el lehet mondani, hogy a mai intelligens ember nem is tartja méltónak magát az örök életre, hanem úgy érzi, hogy nem csak fizikailag, hanem különösen moráliter a sírhoz van kötve. Mielőtt tehát a modern ember hinni akar az örök életben, előbb meg kell ismernie saját igazi értékét, amiről a modern világ minden kultúrája nem tudta meggyőzni. (Benkő István: «És én hiszem az örök életet. Amen!» *Protestáns Szemle, Szept.*)

A nemzet érzés és faji érzés kategóriáit Beöthy Zsolt alkalmazta rendszerező irodalmi elvekül, anélkül, hogy jelentőségüket szükségesnek tartotta volna közelebről meghatározni. Ez annál sajnálatosabb, mert a századforduló irodalomtörténetírása ezeket az elmosódott tartalmú elveket kritikái elvekké emelte és minden újabb irodalmi jelenséget abból a szempontból ítél meg, hogy mennyire nyilatkozik meg benne a nemzeti érzés. A nemzeti érzés ekkor azonban már egyértelmű volt egy problémátlan nemzeti érzéssel, mely optimisztikus hajlama következtében kritikát nem tűrt. A magyar nemzeti érzés azonban, amely a legkiválóbb és legmagyarabb szellemek műveiben megnyilvánult, korántsem ilyen egyszerű, hanem összetett, ellentétes, a nagy magyar szellemek egyik legégetőbb és legfájóbb problémája. Ennek felnemismerése és megmértése volt egyik oka azoknak a heves támadásoknak, melyeket egy magát némi félreismeréssel konzervatívnak nevező kritika új nemzeti katasztrófánk költői ellen zúdított. A hazafiság egyszínű elképzelése a legfőbb oka annak, hogy ugyanezen kri-

tika értetlenül és ellenszenvesen fogadja az elszakított területeken kifejlődő magyar irodalmat. Az a nemzeti érzés, az a hazafiság, mely optimista öncsodálat helyett kritikával nézi magát, nemcsak hogy nem új, hanem az ősi magyar nemzeti érzés egyik megnyilvánulási formája. Ez a nemzeti érzés első tudatos irodalmi megjelenésétől, a XVI. századtól kezdve végtelenül összetett és ellentétes. Pesszimizmus és tragikus öntudat két jegye a magyar nemzeti érzésnek, de természetesen nem maga a magyar nemzeti érzés. Az a fogalom, amely a millenium korában alkalmoszerű és a korhangulatnak megfelelő irodalmi rendszerező elv volt, nem lehet ma annyi tapasztalás és tanulság után egy keserű feladatok közt élő nemzedék összetett hangulatában mindent irányító elv akkor, amikor már száz évvel ezelőtt sem volt az. De különösen nem lehet kritikai elv az elszakított területek magyar irodalmának megítélésében, ahol a magyar nemzeti érzésnek egy új irodalmi változata jelentkezik. (Farkas Gyula: *Irodalmunk kétféle nemzeti érzése. Magyar Szemle, Szept.*)

Michel Károly a P. Schmidt nevéhez fűződő ú. n. hisztoricizmusnak a primitív népek családi életére vonatkozó tanulságait ismerteti, amelyek a család ellen intézett modern támadások alapelveit döntik meg. Az ősfokon élő népek családi állapotának vizsgálata, amely a legújabb kutatók szakképzett megbízható jelentéseire támaszkodik, azt eredményezte, hogy a család legrégibb formája a férfi és nő egyenjogúságával, mindkettő szabadságával a hűséggel és állhatatossággal kapcsolatos. P. Schmidt nem tud eléggé csodálkozni, ha visszaemlékezik mindarra, amit a primitív népek házasságáról és családjáról a materialista irány képviselői meséltek, akik szerint az ősember nem ismerte volna a házasságot, hanem teljes promiskuitásban élt és ebből fejlődött ki a csoportházasság, a többnejűség, a többférjűség és végül az egynejűség. A Schmidt-iskola kultúrköreinek nincs szüksége elméletekre, itt az összegyűjtött tények beszélnek. E tények, melyeket a legobjektívebb ethnológiai módszer alapján gyűjtöttek össze, teljesen elmondanak az evolucionista elméleteknek. Amit a legrégibb családban találunk: a szeretet és hűség, a szilárdaság és érzelmi bensőség, érzésünknek és a tisztult erkölcsi felfogásnak sokkal

jobban megfelelnek, mint az evolucionisták jegyzet-skatulyáinak kiürítése és üres képzelődése. (*Primitív népek családja. Katholikus Szemle. Szept.*)

Erdély kézzelfogható valóságát s a megoldásra váró sürgős feladatok százaít kínálja minden téren a magyar kisebbségi érdeklődésnek. De kiindulópontja elsősorban és természetesen az irodalmi felfogásnak és törekvéseknek is. Az erdélyi magyar író, mint a magyar kisebbségi szemléletnek legelőretoltabb őrszeme és harcosa, hacsak tolat fog kezébe, már önmagától értetődően programot vállal, melyet az erdélyi sorsban való elhelyezkedése és ennek a sorsnak művészi vagy gondolati átélése parancsoló kényszerűséggel rajzol elébe. Az erdélyi magyar íróknak vállalniuk kell elsősorban az egész régi irodalom átértékelését. Hogy is tudna egyáltalán megszólalni, példa nélküli új életszemléletet alkotni, ha nem nézne újra mindannak a megállapításnak, ítéletnek és dogmának a szemébe, amelyet egy másik életből útravalóul hozott. De az átértékelés csak alap. Ennél sokkal elevebb kötelessége az erdélyi magyar írónak, hogy a mai erdélyi magyar sors művészi megszólaltatására törekedjék. Más nemzet írója könnyen csatlakozhat divatos irodalmi iskolákhoz. Egy gazdag irodalmi élet megengedheti ezt a fényűzést. Az erdélyieknek a kisebbségi helyzetüknél fogva, az irodalom nem lehet pusztá dekoráció, de nem lehet hatalmi érdekek szócsové sem. Az erdélyi magyar írók rendeltetése az, hogy csak a legtisztább irodalmi érdekeket szolgálják és azt a szellemet tükrözzék, mely a műveltségi érintkezé-

sekben egymáshoz simult népek védelme alatt a művészi és erkölcsi értékek világrendjét akarja megalkotni. De az erdélyi író ezzel az európaiassággal nemcsak az erdélyi témában, hanem a legbensőbb erdélyi irodalmi életben is akarva, nemakarva, szembe találkozik. Erdélyi problémákat talál a szász írók műveiben és az erdélyi élet visszhangjaira ismer a román irodalomban. Elodázhatatlan feladata az erdélyi magyar irodalomnak, hogy ezeket a szellemi érintkezéseket kimélyítse. Nem oppurtunista célokból, hanem tisztán irodalmi hivatásának magasabb rendű értelmezése miatt. Bármennyire is képtelennek látszik, mégis tény, hogy Európa a termékeny szellemű nagy műveltségi és politikai együttműködéshez csupán magukat szabadon kifejező regionalizmusok útján juthat el. De az erdélyi magyar irodalmat emellett elzárkózó célzattal nem lehet megvádolni. A sokszor hangoztatott transzilvanizmus és vitatott erdélyi gondolat mindjárt első törekvésekben is három különböző műveltségnek érintkező pontjait keresi, amit elfogult vidékiességben való elzárkózásnak alig lehet mondani. Mindenekelőtt az Irodalom! A sok terror és diktatura alól elsősorban is az irodalmat kell kiszabadítani. Az irodalmi szellemnek ez a sóvárgása a szabadság után tagadhatatlanul szintén európai tünet, szintén bekapcsolódás az európai nagy szellemáramlatba ugyanakkor, amikor a megvalósulás gondolatát és lehetőségét épen a mi különleges kisebbségi helyzetünk tudta csak nyújtani. (*Kuncz Aladár: Erdély az én hazám. Erdélyi Helikon. Aug.—szept.*) K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.